

**Lastensirtojen toteutuminen Jyväskylässä
vuosina 1939-1945**

**Suomen historian
pro gradu -tutkielma**

**Joulukuu 2005
Jyväskylän yliopisto**

Olli Panhelainen

Sisällys

1. Johdanto	3
2. Lastensiirtotoiminta Suomessa	12
2.1 Lastensiirtojen käynnistyminen talvisodan aika	12
2.2 Välirauhan ajan siirrot	15
2.3 Jatkosodan organisoidut joukkosiirrot	16
2.4 Suomalainen sotalapsi	23
3. Lastensiirtotoiminta Jyväskylässä	26
3.1 Lastensiirtotyön edellytykset Jyväskylässä	28
3.2 Lastensiirtoasiamies Impi Mirkkola	31
3.3 Mirkkolan työnkuva	32
4. Jyväskyläläisten sotalasten lähtökohdat	34
4.1 Lähtöolosuhteet	36
4.2 Sotalasten iät ja siirtoaajat	41
4.3 Lähden syyt	43
5. Lastensiirroista tiedottaminen	46
5.1 Tiedonkulku	47
5.2 Lastensiirtoihin kohdistettu kritiikki	49
5.3 Tiedottaminen Jyväskylässä	54
6. Päätäntö	62
Lähteet	67

1. Johdanto

Lasten siirtäminen pois sotaa käyvästä maasta turvaan toiseen maahan ei ole ollut ainutlaatuinen tapahtuma ihmiskunnan historiassa. Ruotsiin siirrettiin ensimmäisen maailmansodan jälkeen aliravittuja lapsia Keski-Euroopasta ja Baltian maista sekä uudelleen espanjalaisia lapsia Espanjan sisällissodan aikana vuosina 1936 - 1939. Myös toisen maailman sodan aikana ja jälkeen lapsia siirrettiin muuallakin kuin Suomessa. Englannista lapsia siirrettiin meriteitse Yhdysvaltoihin, ennen kuin siirrot todettiin nopeasti liian vaarallisiksi saksalaisten sukellusveneiden uhan vuoksi. Kreikan sisällissodan aikana vuosina 1944 - 1949 siirrettiin kreikkalaisia lapsia itäblokin maihin. Suomen lastensiirot talvi- ja jatkosodan aikana vuosina 1939 - 1945 olivat ainutlaatuiset suuren lähtijämäärän vuoksi. Suomesta lähti yhteensä noin 70 000 lasta sotaa pakoon etupäässä Ruotsiin ja Tanskaan, mutta talvisodan aikana myös Norjaan. Tämä määrä vastaa käytännössä yhtä ikäluokkaa oman aikansa Suomen väestöstä. Osalle sotalapsista tämä oli mullistava elämänmuutos. Ainakin se oli niille viidelletoista tuhannelle sotalapselle, jotka eivät enää koskaan palanneet Suomeen.¹

Osalla sotalapsista oli sopeutumisvaikeuksia ja mielenterveysongelmia heidän palatessaan Suomeen. Lapset saattoivat kokea tulleeensa kahteen kertaan hylätyiksi, ensin oman perheensä ja sitten kasvattivanhempiansa hylkäämiksi. Toiset taas muistelevat sotalapsiaikaansa lämmöllä. He katsoivat olleensa etuoikeutettuja päästessään puutetta ja pommeja pakoon. Lisäksi uuden kielen oppiminen ja eri kulttuurin näkeminen on joistakin tuntunut rikkaudelta.²

Suomalainen sotalapsi on noussut kotimaassaan viime vuosien aikana suuren yleisön tietoisuuteen. Sotalapsikeskustelua ovat olleet herättämässä fiktiiviset tarinat Ruotsiin siirretyistä lapsista, kuten Kirsti Tulosen vuonna 2002 ohjaama minisarja Sotalapsen tarina ja Klaus Härön elokuva Äideistä parhain vuodelta 2005. Myös Erja Dammertin vuonna 2003 ohjaama ja käsikirjoittama dokumenttielokuva Sotalapset sai paljon katsojia kotimaisissa elokuvateattereissa. Eniten vaikutusta sotalapsikeskustelun herättämisessä eri tiedotusvälineissä on ollut itse sotalapsien yhdistystoiminnan vilkastuminen ja sen kautta erilaisten tilaisuuksien järjestäminen.

---

¹ Eronen 1996, 4, Hietanen (Hietanen, toim.) 1992, 141-142, Kaven 1985, 11-13.

Sotalapsikeskustelua ovat leimanneet 1990-luvun alkuun saakka voimakkaasti kantaa ottavat näkökulmat, joko lastensiirtojen puolesta tai vastaan. Pitkään lasten siirtojen ja palautusten jälkeen aihe oli arka kaikille siinä mukana olleille. 1990-luvun alussa alkoi sotalasten yhdistystoiminta, kun Kemin seudun sotalapset perustivat ensimmäisenä oman yhdistyksensä vuonna 1991. Vuonna 2000 sotalapsiyhdistyksiä oli Suomessa jo neljätoista, Ruotsissa kahdeksan ja Tanskassa yksi.³ Oman tutkimukseni kannalta keskeinen Keski-Suomen sotalapset ry perustettiin keväällä 1997. Yhdistystoiminta on luonut mahdollisuuden sotalapsien keskinäiselle ajatusten vaihdolle omien kokemusten pohjalta. Se on myös synnyttänyt kansainvälistäkin yhteistyötä ja tuonut sotalapsikeskustelua julkisuuteen. Jyväskylässä oli kesällä 2004 kansainväliset sotalapsipäivät, joita uutisoitiin näkyvästi eri medioissa. Sotalapsipäivien luentotilaisuuksissa keskusteltiin lastensiirtoihin liittyneistä aiheista ja mielenkiintoisia kommentteja tuli suuntaan ja toiseen. Selvästi suurin osa paikalla olijoista ei ollut kokenut sotalapsiaikaansa erityisen epämiellyttävänä kokemuksena, mutta eräs sotalapsi kommentoikin, että "eivät ne, jotka ovat kokeneet sotalapsiaikansa kielteisenä kokemuksena, käy tällaisissa tilaisuuksissa tai liity yhdistykseen".

Jokaisella sotalapsella on yksilölliset kokemukset omasta vietetystä ajastaan Ruotsissa, Tanskassa tai Norjassa, ja varmasti jokaisen loppuelämäänsä tämä kokemus on jotenkin vaikuttanut, joko myönteisesti tai kielteisesti. Tämän vuoksi onkin tärkeää, että sotalapsiin liittyen tehdään eri tieteenaloilla enemmän objektiivista tutkimusta, jotta julkinen keskustelu ei painotu vain yhteen näkökulmaan.

Lastensiirtoihin osallistui vuosina 1939-1945 monia eri tahoja. Talvisodan aikana päätökset lasten siirroista oli tehty nopeasti ja toiminnasta vastasi Helsingissä toimiva Pohjoismaiden Avun Suomen keskus. Lääneissä ja maakunnissa toimittiin käytännön asioissa paikalliskomiteoin, huoltoviranomaisten ja nimismiesten voimin. Jatkosodan aikana siirrot olivat suunnitelmallisempia, ja niitä varten muodostettiin tehokkaampi organisaatio. Lastensiirtokomitea oli vuoden 1941 syksystä alkaen ylin elin, joka hoiti käytännön siirtoja Suomessa Ruotsiin luomansa organisaation turvin. Tämä kyseisen organisaation

---

² Korppi-Tommola 1990, 136.

³ Kaikkonen (Kaikkonen, toim.) 2000, 5.

muodostaminen ja sen käytännön toimet sekä ohjeistukset myös moninkertaistivat siirrettävien lasten lukumäärän.⁴

Pro gradu -tutkielmani tavoite on selvittää, miten sota-ajan lastensiirtoja koskevat valtakunnalliset päätökset ja toimenpiteet toteutuivat paikallisella tasolla eli Jyväskylässä vuosina 1939-1945. Tutkimuskysymyksiäni ovat lastensiirtotoiminnan organisointi paikallisella tasolla, Jyväskylän lastensiirtoasiamiehen työn luonne ja resurssit, Jyväskylästä lähteneiden lasten sosiaalinen tausta ja tilanne verrattuna koko maan tilanteeseen, asiaa koskeva tiedotus ja yleinen mielipideilmasto sekä koko maassa että Jyväskylässä ja muutokset siirtotoiminnassa sotavuosien kuluessa.

Rajaan tutkimukseni käsittelemään vuosien 1939-1945 lastensiirtotoimintaa Jyväskylässä. Aikarajana halusin pitää sotavuodet, koska keskityn tutkimuksessani lasten siirtämiseen enkä tarkastele palautuksia ja niihin liittynyttä toimintaa. Lapsia siirrettiin valtakunnallisesti jonkin verran vielä sodan jälkeen vuonna 1946, mutta tällöin kyseessä olivat erityistapaukset, kuten sairaat tai aliravitut lapset. Jyväskylästäkin lähti muutamia lapsia vielä vuoden 1945 jälkeen, mutta näitä tapauksia voi kuvata hyvin marginaalisiksi tarkasteltaessa siirtotoimintaa vuosina 1939-1945. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea lakkasi toimimasta vuonna 1949. Pääasiassa vuoden 1945 jälkeen komitean viranomaiset keskittyivät pelkästään lasten palautuksien ja adoptioasioiden käsittelyyn.

Tutkimukseni maantieteellisenä alueena on Jyväskylä. Lastensiirtojen paikallinen taso on pitkälti täysin tutkimatta, ja halusin ottaa tarkasteluun tavallista epätyypillisemmän sotalapsikaupungin. Lapsia siirrettiin koko Suomesta, mutta suurimmalla joukolla sotalapsiksi lähdettiin miehitetystä Karjalasta, jatkuvan pommitusuhan alla olevasta Helsingistä ja pääkaupunkiseuduilta sekä itärajan läheisyydessä olevista kaupungeista. Jyväskylä edusti vuosina 1939-1945 keskikokoista teollisuuskaupunkia keskellä Suomea, jota ei sotalapsia koskevasta tutkimuskirjallisuudessa mainita juuri lainkaan. Jyväskylällä oli tuohonkin aikaan omat erikoispiirteensä keskeisenä aseteollisuuskaupunkina ja Keski-Suomen suurimpana karjalaisten siirtolaisten muuttopaikkana. Pyrin löytämään Jyväskylän erityispiirteistä mahdollisia syitä sotalapsien lukumäärään, sosiaaliseen taustaan ja lähdön syihin sekä vertaan niitä koko maan vastaaviin seikkoihin.

---

⁴ Kaven 1985, 53-55.

Tutkimuksen alueellinen rajausta ei ole kovinkaan tiukka läpi koko työn. Tarkastellessani organisaation muodostamista käsitellen koko maan lisäksi Vaasan läänitasoa, johon Jyväskylän kaupunki silloin kuului. Näin ollen pyrin menemään valtakunnan tasosta läänin tasolle ja sieltä paikalliselle tasolle. Käsitellessäni työni keskeisintä henkilöä eli Jyväskylän lastensiirtoasiamies Impi Mirkkolaa ja hänen työtään käsittelyyn tulee mukaan osittain Jyväskylän maalaiskunnan lastensiirtotoimintaa. Tämä johtuu pitkälti siitä, että Mirkkolalla ei vuoden 1941 syksystä lähtienkään ollut tarkkoja maantieteellisiä rajoja tehdä työtään ja alkuvuodesta 1942 Mirkkolan työn vastuualueeseen liitettiin virallisestikin kaupungin lisäksi Jyväskylän maalaiskunta.⁵ Pyrin kuitenkin keskittymään työssäni paikallistason osalta pääasiassa Jyväskylän kaupunkiin sekä sen eri viranomaisiin ja sotalapsiin.

Sotalapsia käsittelevä kirjallisuus on muuttunut paljon eri vuosikymmeninä. Ensimmäinen aalto kirjallisuudessa oli sotien aikana ja niiden jälkeen 1970-luvulle jatkunut niin sanottu kiittelyn vaihe, jossa sotalapset ja suomalaiset siirtoihin liittyneet viranomaiset kiittivät muita Pohjoismaita avusta lasten huollossa. Tämän jälkeen alkoivat voimakkaasti tulla julki sotalapsien huonot kokemukset ja lastensiirtoihin yleisesti liittyneet epäkohdat. Tällaista suuntaa edustivat useat traumatisoituneiden sotalapsien muistelmat, mutta myös siirtoja kohtaan kriittiset tutkimukset, kuten Annu Edvardsenin teos *Sotalapset* vuodelta 1977. 1980-luvulta alkoi uusi vaihe sotalapsikirjallisuudessa, kun alkoi ilmestyä enemmänkin tieteellistä tutkimusta aiheesta ja aihepiirin kirjallisuuteenkin on alkanut tulla objektiivisuutta. Magdolna Kovacs jakaa sotalapsikirjallisuuden ja aineiston neljään eri ryhmään: viranomaisten ja lastensiirroista vastanneiden julkaisut, tutkimukset ja kokoomateokset, sotalapsiaiheiset kaunokirjat sekä lehti- ym. artikkelit.⁶

Tieteellisiä tutkimuksia sotalapsista on julkaistu tasaiseen tahtiin, mutta historiantutkijoiden toimesta ei niinkään usein. Sosiaalipoliittisissa ja psykologisissa tutkimuksissa tarkastellaan sotalapsien sopeutumista ja vieraantumista. Toisen maailmansodan vaiheita Suomessa historioitsijat ovat tutkineet runsaasti, mutta lastensiirrot ovat jääneet viime vuosiin saakka hieman paitsioon. Tärkeintä pro gradu -tutkimustani tukevaa kirjallisuutta ovat uudemmat historiantutkijoiden tekemät tutkimukset ja kokoomateokset, joista voi saada käsityksen lasten siirtojen toiminnasta ja toteutuksista yleisellä tasolla. Pertti Kavenin teos *70 000*

---

⁵ KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 22.2.1943.

⁶ Kovacs (Kovacs, toim.) 1995, 14.

pientä kohtaloa on vuodelta 1985, ja on nykyisinkin kattavin sotalapsia käsittelevä teos. Kavenin kirja sisältää tilastoja lasten siirroista ja lähtökohdista, kuvauksia lastensiirroista päättämisestä ja siirtoihin liittyneestä keskustelusta. Muita keskeisiä aihetta tarkastelleita historiantutkijoita ovat Silvo Hietala ja Aura Korppi-Tommola. Aiheesta on tehty Suomessa pari pro gradu -tutkielmaa historian alalta.

Käyttämästäni tutkimuskirjallisuudesta voi sanoa, että se on yleensä yleisesitysten luonteista ja kaipaavat ainakin joiltain osin tiedon syventämistä ja tarkentamista. Paikallistason toiminnasta ei näissä teoksissa mainita muutamaa virkettä enempää, ja nekin maininnat yleensä painottuvat Helsingissä toimineeseen sosiaaliministeriön alaiseen lastensiirtotoimintaan. Lastensiirtotoiminnan paikallista tasoa Helsingin ulkopuolella ei ole liiemmin tutkittu, ainakaan Jyväskylän osalta, joten katson tutkielmani tarpeellisuuden tältä osin perustelluksi. Historiantutkijoiden jättämää aukkoa sotalapsiin liittyneessä tutkimuskentässä on lähivuosina valmistumassa parikin väitöskirjaa, joista toinen tulee edelleen viitatuimmalta sotalapsitutkijalta, Pertti Kavenilta.

Käytän sotalapsikirjallisuuden ohella tutkimuskirjallisuutena myös tutkimuksia Jyväskylän kaupungista ja Keski-Suomesta, lehdistön ja joukkoviestinnän tutkimuksia sekä historian tutkimuksen liittyvää kirjallisuutta.

Lastensiirtotoiminnan paikallisen tason tutkimisessa tärkeäksi tutkimuslähteeksi nousee Juhani Lomun kirjoitus ylempää arkistotutkintoa varten vuodelta 1974: Lastensiirtokomitea ja sen arkisto 1941-1949. Lomu pyrkii kuvaamaan lastensiirto-organisaation muodostumista ja toimintaa käyttäen lähteenään etupäässä lastensiirtokomitean arkistoa. Lomu sivuaa myös lastensiirron lääni- ja paikallista tasoa, vaikka painotus onkin Helsingin lastensiirtotoimistolla. Käytän työssäni Lomun kahta kaaviota, jotka lievästä sekavuudestaan huolimatta tuovat esille lastensiirto-organisaation sekä paikallisen tason suhteet ylempiin elimiin ja työn vastualueet.⁷ Lomun kirjoitus myös helpotti jossain tapauksissa lastensiirtokomitean arkiston tutkimusta.

Keski-Suomen sotalapsiyhdistyksen tuki on myös ollut tärkeä apu graduani tehtäessä. Yhdistys julkaisi vuonna 2000 Olli Kaikkosen toimittaman teoksen Pitäkää mukuloista

---

⁷ Lomu 1974, 24-25.

huolta, Keskisuomalaisen sotalapsen historiankirja. Se sisältää lähinnä sotlasten muisteloita, mutta myös analyysia kirjaa varten tehdystä kyselystä Keski-Suomessa asuville sotalapsille. Kirjassa on myös kappale Jyväskylän lastensiirtoasiamies Impi Mirkkolasta. Mainitusta kyselystä on työlleni suuresti hyötyä, koska sain käyttööni alkuperäiset vastauslomakkeet. Kyselyn vastauksissa oli yllättävänkin paljon käyttökelpoista aineistoa, jotka vastasivat asettamiin tutkimuskysymyksiini. Lomakkeita lähetettiin 230 ja vastauksia tuli 133. Tuosta joukosta Jyväskylästä lähteneitä sotalapsia oli 47, joiden vastauslomakkeita käytän lähteenäni. Arvioni mukaan Jyväskylästä lähti noin 800 - 900 sotalasta, joten vastauslomakkeiden lukumäärä olisi hyvä olla suurempi yleistyksien tekemiseen. Kuitenkin kyseinen näyte antaa mielestäni muiden käyttämäni lähteiden kanssa mahdollisuuden tehdä johtopäätöksiä jyvaskyläläisten sotlasten erityispiirteistä.

Vuosien 1939 - 1940 sanomalehdet ovat keskeisimpiä lähteitä luvuissa, jotka tarkastelevat lasten siirroista tiedottamista. Siirtotoiminnan valtakunnalliseen tason tiedottaminen ja lehdistössä esiintyvä kritiikki löytyivät tutkimuskirjallisuuden nimeämistä lehdistä. Erityisesti Jussi Eronen vuonna 1995 tekemä poliittisen historian pro gradu tarkasteli kritiikkiä ja sen syitä.⁸ Paikallisen tason tiedottamisen tutkimiseen käytin kahta Jyväskylässä vuosina 1939 - 1945 ilmestynyttä sanomalehteä, jotka olivat Keskisuomalainen ja Työn Voima. Keskisuomalainen oli kokenut uudistuksen vuonna 1932, jolloin maalaisliittolainen lehti Saarijärven Paavo osti sen äänenkannattajakseen. Keskisuomalainen ei kuitenkaan muuttunut Paavon kaltaiseksi puoluelehdeksi, vaan se jatkoi väljänä keskustalehtenä, vaikka maalaisliittolaisille uutisille annettiin painoarvoa. Keskisuomalaisen tilaajamäärä alkoi nousta 1930-luvun lopulla ja koki räjähdysmäisen kasvun sotavuosina. Keskisuomalaisella oli takanaan tehokas toimitus ja kirjapaino, ja se nousi Keski-Suomeen tulleen karjalaisen siirtoväen suosituimmaksi lehdeksi. Se oli levikiltään suurin Jyväskylässä ilmestynyt lehti, 1930-luvun alkupuolella noin 9 500.⁹

Työn Voima perustettiin 1919, ja se oli sitoutunut sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelmaan, mutta alkuvuosina se edusti radikaalimpaa linjaa. 1930-luvun lopussa sen ohjelmallisemmat tavoitteet maltillistuivat puolustamaan suomalaista kansanvaltaa, ja vuosikymmenen lopussa lehti pyrki parantamaan uutispalveluaan. Sotavuosien lopulla sen levikki liikkui noin 6000 lukijan tienoilla ja sitä tilattiin Keski-Suomessa Jyväskylän

---

⁸ Eronen 1995, 34-50.

⁹ Tommila 1976, 103,178.

ulkopuolellekin.¹⁰ Kävin läpi näiden Jyväskylän kahden suurimman julkaisun kaikki lehdet vuosilta 1939-1945 ja mielestäni niistä löytyneistä sotalapsiin liittyneistä jutuista on mahdollista tehdä johtopäätöksiä Jyväskylän alueen tiedotuksen toimivuudesta ja luonteesta.

Keski-Suomen sotalapset ry:n jäsenien kanssa käymissäni keskusteluissa ilmaantui mahdollisuuksia tehdä haastatteluita Jyväskylästä lähteneille sotalapsille. Sotalapsiajasta on kuitenkin kulunut noin 60 vuotta ja lähtijät olivat etupäässä pieniä lapsia, joten muistikuvat asiasta näyttivät olevan melko hataria eikä niistä olisi liiemmin ollut hyötyä omien tutkimuskysymysten selvittämiseen. Sotalapsikyselyn tutkiminen oli näin ollen parempi vaihtoehto jyvaskyläläisten sotalasten profilointiin. Haastatteluaineistoa on kuitenkin käytetty työssäni.

Opetusneuvos Kalle Mirkkolan haastattelu osoittautui tärkeäksi lähteeksi selvittäessä hänen äitinsä Impi Mirkkolan toimia Jyväskylän lastensiirtoasiamiehenä. Kalle Mirkkola oli lähtenyt evakoksi perheensä mukana Karjalasta ja oli sotavuosina etupäässä rintamalla. Hän kuitenkin oli mukana myöhemmässä vaiheessa lasten palautuksissa, joten haastattelu oli hyvä keino saada tietoa Impi Mirkkolasta ja hänen työstään lastensiirtojen parissa. Kalle Mirkkolan haastattelu on myös tärkeä lähde sen vuoksi, että Jyväskylän lastensiirtoasiamiehen arkistot eivät ole säilyneet Kansallisarkistossa muiden lastensiirtokomitean asiakirjojen kanssa, joten muiden lähteiden käyttäminen ja yhdisteleminen oli pakon sanelemaa.

Arkistolähteinä toimii työssäni ensisijaisesti Kansallisarkistossa sijaitsevat Sosiaaliministeriön alaisen lastensiirtokomitean arkistot. Juhani Lomun lastensiirtokomitean arkistosta tekemä kirjoitus auttaa hahmottamaan komitean arkistoa kokonaisuutena, mutta käytännössä arkiston läpikäyminen on työlästä sen hajanaisuuden vuoksi. Asiaan vaikuttavat tietenkin omien tutkimuskysymysten tuomat haasteet, ja tuloksiin pääsemiseksi lähteitä piti hakea arkiston eri osista. Tämä johtuu siitä, että kaikilla lastensiirtoasiamiehillä oli velvollisuus lähettää omien toimistojensa arkistot lastensiirtokomiteaan, mutta läheskään kaikki läänin - ja alatoimistojen arkistot eivät ole säilyneet tallessa. Kotkan, Kuopion Turun ja Viipurin alatoimistojen arkistot ovat säilyneet, mutta oman tutkimukseni kannalta tärkeimmät Jyväskylän ja Vaasan alatoimistojen materiaali on kadoksissa.¹¹

---

¹⁰ Tommila 1976, 273 - 274.

¹¹ KA, LskA. Kotkan, Kuopion, Turun ja Viipurin alatoimistot 1940-1948.

Lastensiirtokomitean arkistosta käyttökelpoisinta aineistoa tähän työhön liittyen olivat pöytäkirjat, erilaiset asiakirjat, kirjeenvaihto sekä tiliasiakirjat. Arkisto sisältää myös lasten kantakortistoluettelot, mutta ne on järjestetty aakkosittain eikä esimerkiksi lääneittäin. Kortteja läpikäymällä olisi voinut varmuudella laskea Jyväskylästään lähteneiden sotalasten lukumäärän, mutta kortteja on arkistossa kymmeniä tuhansia, joten tämän työn puitteissa en katsonut sen olevan mielekästä. Pysin tekemään arvioni Jyväskylästä lähteneiden lasten lukumäärästä muita lähteitä käyttäen. Käytin arkistolähteenä myös lastensiirtokomitean Kuopion alatoimiston aineistoa. Niiden kaupunkien, joiden alatoimistojen arkistot ovat säilyneet, on Kuopio lähinnä Jyväskylää maantieteelliseltä sijainniltaan ja kooltaan. Jyväskylän lastensiirtoasiamiehellä oli myös kiinteät yhteydet Kuopion lastensiirtoviranomaisiin¹², joten muiden lähteiden tukemina Kuopion arkisto on käyttökelpoinen tarkasteltaessa lastensiirtoasiamiesten työnkuvaa ja toimia paikallisella tasolla.

Suurin ongelma työssäni on käytettävissä olevien arkistolähteiden niukkuus. Lastensiirtokomitean arkiston puutteiden lisäksi myös Jyväskylän kaupungin arkistosta ja maakunta-arkiston aineistosta ei löytynyt juuri lainkaan mainintoja lastensiirroista. Sotalapsiin liittyneessä tutkimuskirjallisuudessa mainittuja paikallisen tason virkailijoita ei kaupungin arkistosta lastensiirtoon liittyen löytynyt. Jyväskylän seudun aseveliyhdistyksen, kansanhuoltolautakunnan, siirtoväen huollon sekä kaupungin sosiaalilautakunnan arkistoista ei löytynyt käyttökelpoista aineistoa tutkimukseeni. Kaupungin arkistoista löytyi materiaalia erilaisia avustuksia saaneista lapsista ja perheistä sekä lasten siirtämisestä maalle pommituksilta turvaan sotavuosina. Jyväskylän maakunta-arkiston aineistosta Vapaan huollon keskuksen arkistoista löytyy myös mainintoja Jyväskylän lasten avustamisesta, mutta nekin painottuivat avustuspakettien jakoon eivät lasten siirtotoimintaan.

Jyväskylän lastensiirtojen arkistolähteiden puuttuminen on vaikuttanut työhöni kahdella tavalla: tutkimuksen painotus on selvästi jatkosodan lastensiirroissa sekä olen joutunut tukeutumaan päätelmissäni usein vaihtoehtoisten lähteiden käyttöön. Löytämäni käyttökelpoinen alkuperäisaineisto koskee etupäässä lastensiirtokomitean siirtoja jatkosodan aikana Ruotsiin. Nämä siirrot ja niihin liittyneet sotalapset edustavat selkeästi suurinta osaa

---

¹² Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005.

Jyväskylänkin lastensiiroista, mutta myös talvisodan aikana siirtoja Jyväskylästä tehtiin ja sen jälkeenkin sotalapsia lähetettiin myös Tanskaan. En halunnut rajata näitä osia työstäni kokonaan pois, vaan käsittelen niitäkin tutkimuksessani, vaikkakin niukemmin.

Lähestymistapa tutkimusongelmiin on työssäni pääasiassa sosiaalishistoriallinen. Pyrin ensisijaisesti kartoittamaan laajemman yhteiskunnallisen ilmiön toteutumista paikallisella tasolla. Tutkimuskohteena sotalapsia voi myös pitää sosiaalisena ryhmänä, jonka rakennetta ja sisäisiä suhteita tarkastelen työssäni.¹³ Sotalapsitutkimuksessa on yleensä keskitytty laajempiin kokonaisuuksiin, joten paikallistason tutkimus toivottavasti tuo uutta näkökulmaa ainakin Jyväskylän alueen lastensiiroihin. Käyttämästäni aineistosta johtuen lähdekritiikin tärkeys kasvaa. Kyselyaineistoon ja haastatteluun perustuvissa päätelmissä pyrin aina tuomaan rinnalle muutakin päätelmiä tukevia lähteitä.

Sotalapsi-käsitettä on käytetty tutkimuskirjallisuudessa hieman eri tavoilla. Pro gradu -tutkielmassani sotalapsella tarkoitetaan alle 13-vuotiasta lasta, joka siirrettiin Suomesta pois Ruotsiin, Norjaan ja Tanskaan vuosina 1939-1945. Vanhempiakin lapsia siirrettiin ja siirtoja toteutettiin vuoden 1945 jälkeen, mutta ne olivat poikkeustapauksia ja käytän sotalapsi-käsitettä oman työni rajauksien puitteissa. Käsitteen sisään kuuluvat myös yksityisteitä lähteneet lapset, joita ei varsinaisesti siirretty viranomaisten toimesta.

Työni jäsentyy koko maata käsittävistä yleisistä lastensiiroista paikalliseen Jyväskylän tasoon. Katsoin tarpeelliseksi tarkastella ensimmäisessä käsittelyluvussani lastensiiroihin johtanutta tapahtumasarjaa, siihen liittyneitä keskeisempiä henkilöitä, lastensiiro-organisaation muodostumista sekä yleisellä tasolla suomalaisen sotalasten lähtökohtia. Tällöin on mahdollista tarkastella lastensiirojen toimivuutta paikallisella tasolla verrattuna organisaation ylempien tasojen antamiin sääntöihin ja ohjeisiin.

Jatkan tutkimusta Jyväskylän tasolla, jossa pyrin selvittämään lastensiirotokomitean antamia resursseja riittävyttä toteuttaa siirtotoimintaa paikallisena tasolla. Toivon saavani selville, miten eri viranomaiset toimivat keskenään vai kasaantuiko käytännön siirtotoiminta yksittäisille henkilöille. Monessa tutkimuskirjallisuudessa on todettu sosiaaliministeri Fagerholmin olevan Suomen lastensiiroihin vaikuttanut keskeisin henkilö. Jyväskylän

---

¹³ Haapala 1989, 18-19.

mittakaavassa tällainen henkilö oli lastensiirtoasiamies Impi Mirkkola. Käyn läpi Mirkkolaa henkilönä sekä tarkastelen hänen työnkuvansa kautta laajemmin siirtotoimintaa Jyväskylässä.

Seuraavaksi tarkastelussa työssäni ovat jyvaskyläläiset sotalapset. Käytän vertailevasti erilaisia tilastoja koko maan sotalapsista sekä jyvaskyläläisten sotalasten kyselyaineistoa yrittäessäni löytää mahdollisia erityispiirteitä nimenomaan Jyväskylästä lähteneistä lapsista. Tarkastelen myös Jyväskylää sotalapsikaupunkina; oliko Jyväskylällä mitään erityispiirteitä ja miten ne mahdollisesti liittyivät lähtijämääriin ja lähdön syihin?

Viimeinen käsittelyluvussa keskittyy lastensiirroista tiedottamiseen. Tiedonkulku ja yleinen mielipide lastensiirtoja kohtaan ovat merkittäviä seikkoja ajateltaessa perheiden tekemää ratkaisua lähettää lapsensa pois Suomesta. Oliko lastensiirroista uutisointi objektiivista vai ohjailtiin sitä ylemmältä taholta? Mikä oli yleinen mielipide siirroista ja miten aikalaisten kritiikkiin suhtauduttiin? Pyrin myös selvittämään mahdollisia eroja koko maata kattavasta ja Jyväskylässä esiintyneeseen tiedonkulkuun, uutisointiin ja mahdolliseen kritiikkiin.

2. Lastensiirtotoiminta Suomessa

Tässä luvussa tulevat esille lastensiirtotoiminnan alkaminen sekä siihen liittyneet henkilöt ja tapahtumat. Pyrin myös tarkastelemaan syitä lastensiirtojen muuttumiseen joukkosiirroiksi vuosien 1939 ja 1945 välillä. Esille tulevat myös keskeisimmin lastensiirtoihin liittyneet henkilöt Suomessa ja myös katsaus käytännön toimintaan lasten siirtämiseksi. Pyrin myös esittelemään pelkistetysti lastensiirto-organisaation muotoa ja sen eri toimijoita. Organisaation esittelyssä käytän hyväkseni Juhani Lomun tekemiä kaavioita lastensiirto-organisaatiosta ja lastensiirtotoimistosta. Esittelyssä on myös suomalainen sotalapsi eli tarkastelen sotalapsien lähtökohtia valtakunnallisella tasolla.

2.1 Lastensiirtojen käynnistyminen talvisodan aikana

Talvisodan alkamisen jälkeen Ruotsista tuli aloite lasten siirtämisestä turvaan sotatilassa olevasta Suomesta. Ruotsalaisen naisasiajärjestön Fredrika Bremer-yhdistyksen toiminnanjohtaja Hanna Rydh ja Ruotsin ulkoministeri Richard Sandlerin puoliso Maja

Sandler olivat keskeisempiä henkilöitä asiassa.¹⁴ Kyseiset henkilöt järjestivät 4.12.1939 neuvottelukokouksen Tukholmassa, johon oli kutsuttu sellaisia ruotsalaisten yhdistysten ja järjestöjen edustajia, joiden uskottiin voivan osallistuvan avustustoimintaan. Suomea kokouksessa edusti Tukholmassa toimivan Suomi-toimiston johtaja, rouva Hjelt-Cajanus. Jo seuraavana päivänä perustettiin Centrala Findlandshjälpen. Puheenjohtajana toimi rouva Maja Sandler ja varapuheenjohtajana tri Hanna Rydh.¹⁵

Järjestön perustaminen aiheutti sen, että Suomen Tukholman lähetystön asiainhoitaja Eljas Erkko lähetti Suomeen sisäasiainministerille puhelinsanoman, joka sisälsi tiedon, että Ruotsissa oltiin valmiita ottamaan vastaan koteihinsa evakkoon tuhansia suomalaisia lapsia. Ulkoministeriön vastaus Erkolle oli tiukan kielteinen lasten lähettämistä pois Suomesta liittyvässä asiassa. Alun alkaen ylimmät päätöksen tekijät Suomessa olivat sitä mieltä, että Ruotsi voisi avustaa Suomea paremmin suoraan aineellisesti kuin lastensiirtojen kautta.¹⁶ Centrala Findlandshjälpen -järjestö kuitenkin halusi pitää kiinni kannastaan, ja Maja Sandler ja Hanna Rydh matkustivat Suomeen esittämään julkisesti kutsua suomalaisten lasten siirtämisestä Ruotsiin. Kulosaarella 11.12.1939 pidetyssä lehdistötilaisuudessa ilmoitettiin, että 5 000 ruotsalaista perhettä oli valmis ottamaan suomalaisen lapsen väliaikaisesti luokseen.¹⁷ Tämän seurauksena 13.12.1939 perustettiin Helsingissä Pohjoismaiden Avun Suomen Keskus, jonka tarkoituksena oli organisoida lastensiirtoja. Järjestön puheenjohtajana toimi yllilääkäri Viljo Rantasalo, varapuheenjohtajana teologian tohtori Sigfrid Sirenus, sihteerinä filosofian tohtori Bertel Nyberg ja kansliajohtajana Elsa Bruun. Henkilökunta käsitti 40 henkilöä sekä lisäksi noin 100 lastensaattajaa, lottia sekä muuta tarpeellista avustavaa henkilökuntaa. Järjestön parissa työskentelevät eivät saaneet palkkaa talven aikana, ja vasta alkukesästä joillekin toimihenkilöille alettiin maksaa osittaista palkkaa. Järjestö sai valtuudet toimintaansa sosiaaliministeri Karl-August Fagerholmilta ja sisäasiainministeri Ernst von Bornilta 18.12.1939.¹⁸

Ruotsissa lastensiirtojen vapaaehtoinen toiminta saatettiin viralliselle pohjalle 22.12.1939, kun Ruotsin kuningas antoi päätöksen asettaa kuninkaallisen komitean Centrala Findlandshjälpen -järjestöä varten. Näin syntyi Kungliga Kommitten för Centrala

---

¹⁴ Kaven 1985, 37; Korppi-Tommola 1990, 133.

¹⁵ Kaven 1985, 39-40; Rautanen 1998, 9.

¹⁶ Kaven 1985, 40-41.

¹⁷ Kaven 1985, 41; Kovacs (Kovacs, toim.) 1995, 10.

¹⁸ Kaven 1985, 45; Korppi-Tommola 1990; 132, Kovacs (Kovacs, toim.) 1995, 10; Rautanen 1998, 10.

Finlandshjälpen. Tuolloin järjestö organisoitui ja aloitti läheisen yhteistyön sosiaalihuollon ja muiden ruotsalaisten viranomaisten kanssa. Komitean puheenjohtajaksi nimitettiin Prinssi Wilhelm ja varapuheenjohtajiksi Sadler ja Rydh. Muodostettuun työvaliokunnan puheenjohtajaksi valittiin Einar Ekstrand ja komitean sihteeriksi asianajaja Lars Österberg.¹⁹

Lasten laivakuljetuksia Turusta Tukholmaan järjestettiin 15.12.1939 ja 31.1.1940 välisenä aikana kaikkiaan seitsemän.²⁰ Laivakuljetukset kuitenkin lakkautettiin liian vaarallisina, koska kuljetuslaivan saattueen yksi alus joutui todennäköisesti sukellusveneen upottamaksi. Lastensiiroja jatkettiin tämän jälkeen lentoteitse Vaasasta Sundvalliin sekä myöhemmin junakuljetuksin Haaparannan kautta Ruotsiin.²¹ Myös Tanska ja Norja ilmoitti halusta ottamaan vastaan suomalaisia lapsia vastaan pois sodan alta. Näihin tarjouksiin suostuttiin, mutta innostus ei ollut yhtä suurta kuin Ruotsiin lähettämiseksi. Syynä lienee ollut suurempi välimatka ja toive lasten saapumisesta yksin.²²

Suomen sosiaali- ja sisäministeriö oli antanut Pohjoismaiden Avun Suomen Keskukselle 18.12.1939 lastensiirojen valtuuksien ohella ohjeistuksen, jossa annettiin noudatettavat periaatteet siirrettävien lasten ja äitien valinnasta. Siinä todettiin, että äidit saivat seurata lapsiaan pois maasta vain, jos joku lapsista oli alle kolmevuotias. Poikkeuksia myönnettiin erikoisen "säälittävässä" tapauksissa, esimerkiksi lapsen ollessa sairas.²³ Ruotsiin siirrettiin talvisodan aikana 12 000 suomalaista siirtolaista, joista 9 000 oli lapsia ja loput 3 000 äitejä ja vanhuksia.²⁴ Tanskaan siirrettiin 93 ja Norjaan 107 lasta.²⁵

Talvisodan aikana lastensiirot järjestettiin nopeassa aikataulussa ja vasta perustettujen järjestöjen suorittamana. Siirrot toteutettiin kuitenkin tehokkaasti, johtuen lähinnä siitä, että mittasuhteet eivät tässä vaiheessa vielä olleet niin suuret. On myös arvioitu, että marsalkka Mannerheimin rooli lastensiirojen käynnistymiselle oli keskeisessä asemassa. Mannerheimin henkilökohtainen ja hänen perustamansa Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton antama moraalinen tuki lastensiiroille vaikutti suuresti yleiseen

---

¹⁹ Rautanen 1998, 10.

²⁰ Rautanen 1998, 11.

²¹ Kovacs (Kovacs, toim.) 1995, 10; Rautanen 1998, 11-12.

²² Kaven 1985, 46; Rautanen 1998, 13.

²³ Kaven 1985, 45.

²⁴ Kaven 1985, 45; Kovacs 1995, 10; Korppi-Tommola 1990, 134.

²⁵ Kaven 1985, 46; Rautanen 1998, 13.

mielipiteeseen.²⁶ Ruotsinkielisille Mannerheimille ja sosiaaliministeri Fagerholmille lasten siirtäminen saattoi edustaa takausta Suomen kuulumiselle Pohjoismaihin ja näin edistää maiden sympatiaa sotaa käyvää Suomea kohtaan.²⁷ Talvisodan aikana lastensiirtojen alku oli nähty, mutta tässä vaiheessa virallisilla tahoilla ei ollut laisinkaan käsitystä, miten massiiviseksi siirtotoiminta jatkossa muodostuisi.

2.2 Välirauhan ajan siirrot

Talvisodan päätyttyä melkein kaikki suomalaiset lapset, äidit ja vanhukset palasivat takaisin, lukuun ottamatta sairaita tapauksia. Tukholman Suomen Avun Keskus kuitenkin jatkoi toimintaansa antamalla varoja Suomeen turvatakseen heikoimmassa asemassa olevien lasten hyvinvoinnin. Varoilla perustettiin kaksi kesäsiirtolaa, jotka sijaitsivat Espoossa ja Teiskossa. Molempiin paikkoihin sijoitettiin 30 lasta. Lasten lisäksi kesäsiirtoloissa työskenteli kesällä 1940 evakuoituja äitejä, jotka palkattuina valmistivat vaatteita tarvitseville. Suomen Avun Keskuksen lahjoittamilla varoilla avustettiin myös Karjalasta evakoitujen koululaisten täysihoitoa ja koulutarvikkeiden hankintaa, rakennettiin 12 yhden perheen taloa evakoille sekä yhteistyössä Koteja Kodittomille Lapsille -yhdistyksen kanssa koulukoti Helsinkiin.²⁸

Lastensiirtoja koskevista asioistakin neuvoteltiin uudelleen ennen jatkosodan syttymistä helmikuussa 1941. Suomen ulkomaisen avunkeskustoimikunta tiedusteli Mannerheimin lastensuojeluliitolta valmiutta ottaa huolehtiakseen heikkojen lasten mahdollista siirtämistä Ruotsiin. Liitto otti asiaan myönteisen kannan, mutta asiaan palattiin vasta toukokuussa 1940, kun sosiaaliministeri Fagerholm ilmoitti, että Ruotsiin oli perustettu Kommiten för finska sommarbarn eli kesälapsikomitea. Ajatuksen takana olivat ne ruotsalaiset perheet, joilla oli ollut suomalaisia lapsia luonaan talvisodan aikana ja jotka toivoivat saavansa lapset kesäksi käymään luonaan. Fagerholm ehdotti Mannerheimin lastensuojeluliitolle, että se järjestäisi Suomen puolelta 7 000 heikon lapsen siirron Ruotsiin sekä järjestäisi myös yksityisteitä menevien lasten kuljetuksen. Mannerheimin Lastensuojeluliitto perusti asiaa varten kesälapsivaliokunnan 17.5.1941²⁹

---

²⁶ Kaven 1985, 47.

²⁷ Eronen 1996, 5.

²⁸ Rautanen 1998, 14.

Kesälapsivaliokunta kuljetti 736 lasta Ruotsiin touko- ja kesäkuussa 1941. Jo tätä ennen ja samaan aikaankin siirtyi ruotsalaisperheisiin yksityisistä aloitteista arviolta 1 300 lasta. Näin ollen ennen jatkosodan alkamista Ruotsiin oli siirtynyt jo noin 2 000 suomalaislasta, joista suurin osa oli ollut siellä jo talvisodan aikana.³⁰ Näiden lasten tarkoitus oli viipyä Ruotsissa vain vuoden 1941 kesän ajan.

2.3 Jatkosodan organisoidut joukkosiirrot

Lastensiirto-organisaatio muodostettiin nopeasti ja osin ilmeisen suunnittelemattomasti. Valtiojohtoinen organisaatio muodostettiin vasta jatkosodan aikana, kun 3.9.1941 sosiaaliministeri Fagerholm perusti sosiaaliministeriön alaisen lastensiirtokomitean hoitamaan lasten kuljetuksia muihin Pohjoismaihin³¹. Talvisodan ja osittain välirauhankin aikana lastensiirtoja toteuttivat monet rinnakkaiset avustusorganisaatiot³² ohi virallisten siirtojen, joten lastensiirtotoimikunnan luomisella oli tarkoitus keskittää lastensiirrot yhden organisaation alaisuuteen ja samalla kerätä tiedot lähtevistä lapsista palautuksia varten.³³

Jatkosodan alkaessa Ruotsissa nousi entistä suurempi halu lisätä sotalasten ottoa maahan, mikä johtui paljolti kahden edellisvuoden lastensiirtojen perinteestä ja ruotsalaisen kesälapsikomitean voimakkaasti tunteisiin vetoavasta propagandasta. Ruotsalaisille lastensiirtoviranomaisille tuli jatkosodan syttymisen jälkeen jatkuvasti tiedusteluita yksityisiltä perheiltä, jotka olisivat halunneet ottaa suomalaisia lapsia koteihinsa.³⁴ Suomen ulkomaanavun keskustoimikunta kuitenkin katsoi, että varoja sotaa käyvässä Suomessa tarvittiin kipeästi muihin tarkoituksiin kuin lasten kuljetuskustannuksien katteeksi. Aluksi Ruotsin valtion komitea omaksui tämän kannan ja tuki rahallisesti Suomea sodasta kärsivien perheiden huoltamiseksi. Keskustelu lastensiirroista kuitenkin jatkui eri viranomaisten kesken. Ruotsin valtion komitea teki sosiaaliministeri Fagerholmille tarjouksen, jossa se tarjoutui antamaan varoja suomalaislasten kuljetuksiin ruotsalaisiin sijaisperheisiin sillä ehdolla, että sosiaaliministeri vahvistaa, että siirtoihin suostutaan Suomessa ja että ne ovat

---

²⁹ Kaven 1985, 52.

³⁰ Kaven 1985, 53.

³¹ Kaven 1985, 53-55.

³² Korppi-Tommola 1990, 133.

³³ KA, LskA. Lyhyt pöytäkirja sosiaaliministeriön neuvottelusta 8.1.1942.

³⁴ Hietanen (Hietanen, toim.) 1992, 145.

toivottavia. Fagerholm otti tarjouksen vastaan ja 3.9.1941 vielä samana päivänä perusti komitean hoitamaan lastensiirtotoimintaa.³⁵

Täsmällisen kuvan luominen lastensiirtotoiminnan rakenteesta on vaikeaa, myös jatkosodan ajalta. Lastensiirtokomitean perustamisen jälkeen ei annettu mitään tarkkoja määräyksiä lastensiirron organisatorisesta puolesta, vaan sosiaaliministeriö tyytyi osoittamaan komitean tehtävät ja käytettävissä olevat taloudelliset resurssit.³⁶ Suomen lastensiirron organisaatio lainattiin todennäköisesti pienin muutoksin ruotsalaiselta Suomen lasten avustuskomitealta (Hjälpkommitten för Finlands Barn), joka toimi Ruotsissa yhteistyössä Lastensiirtokomitean kanssa. Ruotsin avustus sijoitti suomalaiset sotalapset eri puolille maata ja huolehti käytännön tehtävistä lääneissä toimivien alakomiteoiden ja asiamiesten kautta. Ruotsalainen komitea oli kuitenkin yksityisluonteinen ja sillä oli pienempi sidos valtiovaltaan.³⁷

Kattavimmin lastensiirron organisaatiota on selvittänyt Juhani Lomu tutkimuksessaan ylempää arkistotutkintoa varten. Lomun mukaan tiukan organisaation luomista haluttiin alusta alkaen välttää, koska lastensiirtotoiminnan ajalliset ja määrälliset mittasuhteet olivat kaikille tahoille täysin ennakoimattomat syksyllä 1941.³⁸ Organisaation väliaikaiseksi tarkoitetun luonteen vuoksi eri toimijoilla oli kaikilla tasoilla verrattain paljon vapauksia tehdä töitään.

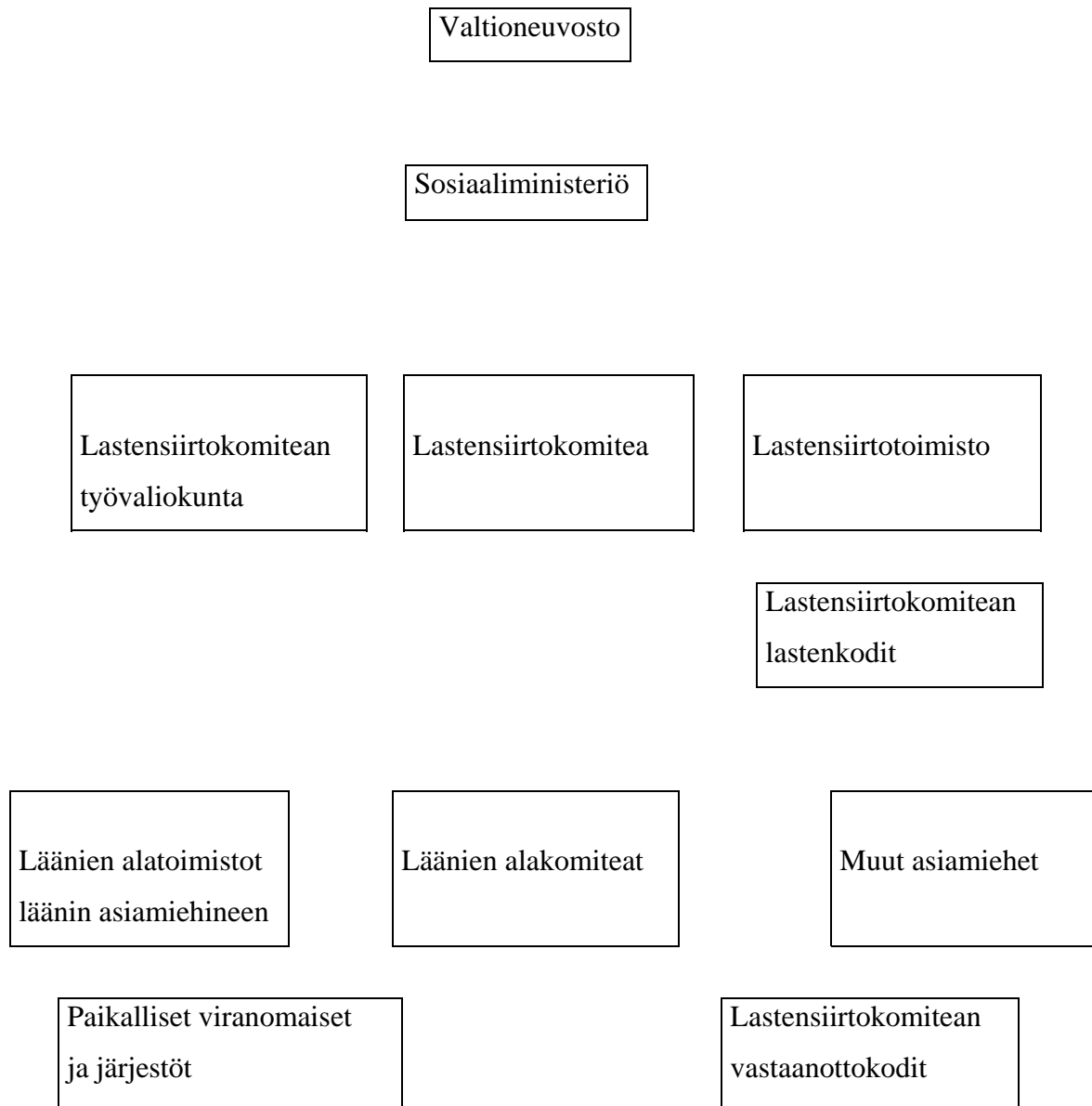
---

³⁵ Kaven 1985, 53-55.

³⁶ Lomu 1974, 23.

³⁷ Kaven 1985, 79; Lomu 1974, 24.

³⁸ Lomu 1974, 24.

Suomen lastensiirron organisaatio³⁹

Juhani Lomun esittämä kaavio lastensiirron hajanaisesta organisaatiosta tuo hyvin esille eri toimijat koko maassa. Kaaviossa ja Lomun tekstissä kuitenkin korostetaan mielestäni liikaa lastensiirtotoimiston roolia siirtotyössä. Tietenkin se oli suurin yksittäinen alemman tason toimija ja sijaitsi pääkaupungissa, jonka kautta lapsia siirrettiin eniten, mutta organisaatiossa se kuuluu mielestäni läänin viranomaisten kanssa samalle tasolle. Lomu saattaa asettaa kaaviossaan lastensiirtotoimiston samalle tasolle lastensiirtokomitean ja lastensiirtokomitean työvaliokunnan kanssa siitä syystä, että näissä elimissä toimi paljon samoja henkilöitä ja ne

³⁹ Lomu 1974, 24.

luultavasti olivat usein tekemisissä toistensa kanssa. Myöskin eri elinten vuorovaikutusta keskenään kuvaavat viivat tekevät kaaviosta sekavan, mutta toisaalta se kuvaa organisaation kevyttä luonnetta ja sitä, että asioita voitiin hoitaa ilman välikäsiä keskenään miltei jokaisella tasolla.

Valtioneuvoston rooli lastensiirtotoiminnassa oli vähäpätöinen. Jatkosodan aikana se käsitteli valmistavasti raha-asiainvaliokunnassaan lastensiirtokomitea sosiaaliministeriölle tekemiä määräraha-anomuksia vuodesta 1943 lähtien, mutta ei muuten puuttunut lastensiirtokomitean työhön. Merkittävämpi ylempi taho lastensiirtokomitealle oli sosiaaliministeriö. Ministeriö antoi lastensiirtokomitealle lasten valintaperusteista ohjeita eri aikoina, ajoitti sotalasten paluumatkoja, myötävaikutti adoptio- ja kasvattisopimusperiaatteisiin sekä lastensiirtokomitean valtiolta saamien varojen tilitykset lähetettiin sosiaaliministeriön kamreerille.⁴⁰ Sosiaaliministeriön ja lastensiirtokomitean tiivistä yhteistyötä edesauttoi ministeri Fagerholmin, ja myöhemmin hänen seuraajansa ministeri Aaltosen, henkilökohtainen osallistuminen lastensiirtokomitean työhön.

Sosiaaliministeriön Lastensiirtokomitean puheenjohtajaksi nimitettiin 2.8.1941 ylitarkastaja Kosti Pirjola, toiminnan johtajaksi eduskunnan kirjastonhoitaja Elsa Bruun ja sihteeriksi lastensuojelutarkastaja Aune Ståhlberg. Nämä henkilöt muodostivat myös vuodesta 1942 alkaen työvaliokunnan lisäjäseninään tohtori Hugo Huhtikangas, joka samalla kutsuttiin Lastensiirtokomitean jäseneksi. Muita jäseniä komiteassa oli alun perin tohtori Bertel Nyberg ja rouva Impi Kilpeläinen.⁴¹ Vuoden 1941 marraskuussa komiteaa täydennettiin vielä kahdella lisäjäsenellä: professori Arvo Ylppö ja tohtori Viljo Rantasalo kutsuttiin mukaan tuomaan lääketieteellistä asiantuntemusta liittyen erityisesti sairaiden lasten siirtoihin.⁴²

Lastensiirtokomitea oli rakenteeltaan tavallisen komitean tyyppinen, mutta käytännössä se ei laatinut selvityksiä ja mietintöjä, vaan toimi enemmänkin jokapäiväisiä tehtäviä suorittavan toimihenkilöjoukon valvojana ja ohjaajana. Lastensiirtokomitea kokoontui keskimäärin muutaman kerran vuodessa, mutta sen työvaliokunta huomattavasti useammin, yleensä noin kerran viikossa. Lastensiirtokomitea ja työvaliokunta keskittyivät periaatteelliseen

---

⁴⁰ Lomu 1974, 26.

⁴¹ KA, LskA. Lastensiirtokomitean toimintakertomus 4.1.1950.

⁴² KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 30.11.1941.

päätöksentekoon sekä täsmensivät sosiaaliministeriön antamat suuntaviivat, lausuiivat käsityksensä lastensiirtojen rajoista ja pitivät yhteyttä yleisöön. Ne hoitivat myös toimihenkilöiden valinnan ja lastensiirtorahaston tilien hyväksymisen.⁴³

Tutkija Pertti Kaven arvioi Lastensiirtokomitean kokonaismenoiksi noin 62 miljoonaa silloista markkaa vuosina 1941 - 49, mikä on nykyrahassa noin 2 miljoonaa euroa. Ruotsalaisten taloudelliset uhraukset olivat tähän verrattuna monta kertaa suuremmat. Kaven arvioi molempien valtioiden yhteenlasketut kustannukset yhtä siirrettyä lasta kohden olleen noin 2 700 euroa. Kuljetuskustannukset ja siirtojen vaatimat organisaatiot tekivät tästä avustusmuodosta kalliin muihin avustusmuotoihin verrattuna.⁴⁴ On kuitenkin muistettava, että Suomen ja Ruotsin valtioiden erilainen tilanne myös menojen osalta. Sotaa käyvässä ja ajoittain elintarvikepulasta kärsivässä Suomessa kustannukset olivat kohtuullisen suuret siirto-organisaation pyörittämisen osalta, vaikka ruotsalaiset olivat luvanneet ja hoitivatkin suuren osan kuluista.

Lastensiirtotoimiston organisaatio⁴⁵

Toimistonjohtaja

Tilitykset

Sairaiden lasten siirto-osasto	Vastaanotto-osasto	Kortisto-osasto	Diaario-osasto	Vanhemmille ja vanhemmilta -kirjeiden osasto	Matkojen järjestely osasto	Yksittäisten lasten siirto-osasto	Sosiaalihuoltajat Ruotsissa
--------------------------------	--------------------	-----------------	----------------	--	----------------------------	-----------------------------------	-----------------------------

⁴³ Lomu 1974, 23, 26-27.

⁴⁴ Kaven 1985, 89-90.

⁴⁵ Lomu 1974, 25.

Helsingissä toiminut lastensiirtotoimisto ja lääninasiamiesten johtamat alatoimistot hoitivat pääasiallisen lasten siirtotyön. Lastensiirtotoimiston johtajana toimi alusta asti komitean ja sen työvaliokunnan jäsen Elsa Bruun. Lastensiirtotoimisto jakaantui eri osastoihin, joissa työskenteli ajanjaksoista riippuen 2 - 5 virkailijaa. Toimiston eri osastot olivat Sairaiden lasten siirto-osasto, vastaanotto-osasto, kortisto-osasto, diaario-osasto, vanhemmille ja vanhemmilta kirjeiden -osasto, matkojenjärjestelyosasto, yksityisten lasten siirto-osasto ja sosiaalihuoltajat Ruotsissa. Enimmillään lastensiirtotoimistossa työskenteli noin 30 vakinaista virkailijaa ja heidän rinnallaan työllistettiin lisäksi tilapäisiä virkailijoita, työvelvollisia ja vapaaehtoisia.⁴⁶ Lastensiirtotoimiston käytännön tehtävien vastualueet näkyvät hyvin eri osastojen kautta, mutta todennäköistä on, että osastojen toimet olivat osittain päällekkäisiä ja samat henkilöt tekivät monien eri osastojen töitä.

Lastensiirtokomitea lähetti 4.9.1941 suomalaislastensiirtoa koskevan kirjelmän läänien maaherroille, siirtoväen elimille, Aseveliliitolle ja Invalidisäätiölle. Jokaiseen lääniin asetettiin toimikunta, jonka puheenjohtajana oli lääninhallituksen siirtoväenhuollon esittelijä. Näiden asiamiesten piti yhteistoiminnassa lastensiirtotoiminnan kanssa, ja kunnan huoltoviranomaisten auttaessa tarvittaessa, huolehtia kaikista käytännön seikoista, jotka koskivat lastensiirtoa Ruotsiin.⁴⁷ Jokaiseen lääniin perustettiinkin alakomiteat, mutta käytännössä niiden toiminta näyttää jääneen nimelliseksi ja symboliseksi. Lastensiirtokomitea velvoitti ne lähettämään pöytäkirjojensa jäljennökset Helsinkiin, mutta jäljennöksiä ei löydy Lastensiirtokomitean arkistoista. Useimmissa tapauksissa läänien alatoimistossa työskenteli vain lääninasiemies.⁴⁸

Pääasiallisen työn lastensiirron hyväksi suorittivat lääninasiamiesten johtamat alatoimistot. Lasten valinta-, kuljetusjärjestely-, luettelointi-, tilitys- ja informointitehtävät kuuluivat asiamiesten toimenkuvaan.⁴⁹ Lääninorganisaation sekavuutta lisää lääninasiemies-käsitteen epämääräisyys. Lastensiirtokomitealla oli nimittäin myös läänien pääkaupunkien ulkopuolella asiamiehiä, joita kutsuttiin lääninasiamehiksi tai lastensiirtoasiamiehiksi. Esimerkiksi Vaasan läänissä oli runsaimmillaan 5 asiamiestä Vaasan lääninasiemies mukaan luettuna.⁵⁰ Paikallisella kuntatasolla lastensiirtoasiamiehillä ei siis ollut niin suoraa vaikutus-

---

⁴⁶ Lomu 1974, 25,28-29.

⁴⁷ KA, LskA. Lastensiirtokomitean toimintakertomus 4.1.1950.

⁴⁸ Lomu 1974, 30.

⁴⁹ Lomu 1974, 30-31.

⁵⁰ Lomu 1974, 31.

ja kontaktimahdollisuutta lastensiirtokomiteaan kuin läänin pääkaupungin asiamiehillä, vaikka työn kuva oli pitkälti samanlainen. Pääkaupunkiseudulla lähtevien lasten lukumäärä oli huomattavasti suurempi, mutta maakunnissa tehtiin samaa työtä kuin Helsingin lastensiirtotoimistossa huomattavasti vähemmin resurssein ja henkilökunnalla.

Lastensiirtotoiminnan organisaatiolla oli suuria ongelmia heti alusta alkaen nimenomaan sen hajanaisuuden vuoksi. Ylemmällä tasolla eli Lastensiirtokomiteassa käsiteltiin useaan otteeseen tiedonkulun heikkoutta, ja parannusehdotuksia yhdenmukaisempaan siirtotoimintaan kokouspöytäkirjoissa esiintyi myös useasti ensimmäisen toimintavuoden aikana.⁵¹ Myöhemmin Lastensiirtokomitea alkoi ohjeistaa asiamiehiä suoralla kirjeenvaihdolla kuntiin⁵², luultavasti siksi, että ohjeistus ja tieto kulkisivat nopeammin ilman lääninporrasta.

Lastensiirtojen määrällinen paisuminen valtaviin mittapuihin yllätti viranomaiset täysin, ja muodostettujen organisaatioiden hajanaisuus ja kankeus tulivat ongelmiksi melko pian sosiaaliministeriön Lastensiirtokomitean perustamisen jälkeen. Tammikuussa 1942 todettiin sosiaaliministeriön neuvottelupöytäkirjassa, että "työ on alkanut spontaanisti, mutta kasvanut niin kirjavaksi, että on saatava keskitys, ja järjestely eri järjestöjen kesken on yhdenmukaistettava".⁵³ Sosiaaliministeri Fagerholmin turhautuneisuus tilanteeseen käy ilmi hänen Lastensiirtokomitealle antamassaan ohjeistuksessa: "Lastensiirtokomitea ei ole mikään matkatoimisto, vaan yhteiskunnallista tehtävää suorittava laitos. Lastensiirtokomitea hoitakoon vain vähävaraisten lasten siirrot, mutta kerätköön kortistoonsa tiedot kaikista maasta lähtevistä lapsista".⁵⁴

Jatkosodan aikana jatkettiin myös lastensiirtoja Tanskaan. Norja ei sen sijaan halunnut miehittettynä maana enää ottaa sotalapsia vastaan. Elokuussa 1941 Suomesta lähtivät ensimmäiset lapset, kaikkiaan 48, Tanskaan Det Frie Nord -järjestön kutsusta. Syyskuussa 1941 esitettiin tuhatta lasta koskeva kutsu, jossa tarjottiin 2 - 6-vuotiaille lapsille mahdollisuus viettää talvi tanskalaisissa yksityiskodeissa. Tätä varten perustettiin Tanskan talvilapsi -valiokunta, jonka puheenjohtajaksi kutsuttiin vapaaherra E.F Wrede.⁵⁵

⁵¹ KA, LskA. Esimerkiksi Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirjat 30.11.1941 ja 20.1.1941

⁵² KA, LskA. Lastensiirtokomitean kiertokirjeet, 3/1945 sekä useita päiväämättömiä kirjeitä.

⁵³ KA, LskA. Lyhyt pöytäkirja sosiaaliministeriön neuvottelusta 8.1.1942.

⁵⁴ KA, LskA. Lyhyt pöytäkirja sosiaaliministeriön neuvottelusta 8.1.1942.

⁵⁵ Korppi-Tommola 1990, 137.

Vuodesta 1942 valiokuntaa ei enää sanottu talvilapsivaliokunnaksi, koska Tanskaan siirretyt lapset olivat jääneet sinne sotavuosien jatkuessa. Samana kesänä alettiin lähettää Tanskaan kouluikäisiä lapsia viettämään kesää siirtola tyypisille leireille. Useat lapset jäivät asumaan tämän jälkeen tanskalaisiin yksityisperheisiin. Tanskaan lähetettiin yhteensä 3 764 lasta vuosien 1941 - 1947 aikana, joista lähes viisisataa jäi pysyvästi Tanskaan. Nämä luvut pystytään ilmaisemaan melko täsmällisesti, koska saksalais miehityksen takia Tanskaan ei myönnetty yksityisiä viisumeita.⁵⁶

2.4 Suomalainen sotalapsi

Ketkä sitten lähtivät sotalapsiksi Suomesta? Sosiaaliministeriö ja lastensiirtokomitea antoi ohjeistukset ja rajoitukset siitä, kenen oli mahdollista lähteä. Ensimmäisessä kokouksessaan lastensiirtokomitea päätti, että siirrettäviksi lapsiksi tulevat kysymykseen ne karjalaislapset, joiden äidit palasivat jälleenrakentamaan vallattua Karjalaa, invalidien lapset, kotinsa pommituksissa menettäneet lapset ja ne vuoden 1941 sotaorvot, jotka eivät olleet saaneet kummiavustusta. Valintaa tehtäessä aliravitut lapset olivat etusijalla ja lähtevät lapset saivat olla enintään seitsemän vuotta vanhoja.⁵⁷ Lastensiirtokomitea kuitenkin muutti ohjeistustaan useampaankin otteeseen. Tärkeimmät laajennukset siirtokelpoisia lapsia koskien tulivat vuoden 1942 alussa. Sosiaaliministeri Fagerholm ilmoitti lastensiirtokomitean kokouksessa 20.1.1942, että lapsirikkaiden perheiden lapsia voidaan lähettää Ruotsiin.⁵⁸ Tämä päätös liittyyneen elintarviketilanteeseen Suomessa, ja sillä yritettiin lievittää suurilukuisten perheiden ahdinkoa. Toinen laajennus tuli Fagerholmilta 10.3.1942 lastensiirtokomitealle kirjeen muodossa. Siinä laajennettiin siirrettävien lasten piiriä lapsilla, joiden isät olivat asepalveluksessa äidin ollessa samalla ansiotyössä, sekä lapsilla, joiden äiti oli raskaana eikä sen takia, muun avun puutteessa, jaksanut riittävästi huolehtia taloudesta ja lastensa hoidosta. Tällä päätöksellä haluttiin turvata naisten mahdollisuus työntekoon, koska esimerkiksi aseellisuuden piirissä naistyövoimasta oli tullut elinehto. Näiden laajennusten jälkeen siirtokelpoisten lasten määrä nousi satoihin tuhansiin.⁵⁹

⁵⁶ Korppi-Tommola 1990, 138.

⁵⁷ KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 3.9.1941.

⁵⁸ KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 20.1.1942. Komitea myös päätti kokouksessaan, että lasten valintaperusteiden muutoksesta piti tiedottaa päivälehdissä.

⁵⁹ Hietanen (Hietanen, toim.)1992, 146, Kaven 1985, 57, Lomu 1974, 5.

Seuraavassa tarkastelen lastensiirtokomitean kautta lähteneiden sotalasten lähtökohtia Pertti Kavenin esittämien taulukoiden mukaan.⁶⁰ Lapsia siirrettiin Ruotsiin jatkosodan ajan jokaisesta Suomen läänistä, mutta selkeästi eniten lapsia lähti silloisesta Viipurin läänistä. Tämä on selitettävissä tietenkin Karjalan evakoimisella kahteen otteeseen sotien yhteydessä sekä karjalaisten siirtolaisten ensisijaisuudella tehdessä valintoja sotalapsiksi lähdetessä. Toiseksi eniten lähettiin sotalapsiksi väkirikkaasta Uudenmaan läänistä, mutta erot muihin lääneihin eivät olleet enää niin suuret kuin Viipurin lääniin. Yleensäkin sotalapsiksi lähettiin enemmän kaupungeista kuin maaseudulta, johtuen pommitusuhkien, elintarvikepulan, asuntopulan ym. syiden korostumisessa enemmän kaupungeissa.

Lähteneiden lasten ikähaarukka ulottuu alle vuoden ikäisistä aina yli viisitoistavuotiaisiin sotalapsiin, mutta selkeästi lähtöikä painottuu viiden ja kahdeksan väliin.⁶¹ Ne olivatkin lastensiirtokomitean alkuperäisen määritelmän mukaan sopivimmat iät, mutta lapsia lähetettiin paikallisten viranomaisten tekemillä päätöksillä aikaisemmin mainitun koko ikähaarukan sisällä. Eri aikoina annettujen laajentuneiden ohjeistuksien jälkeen paikalliset viranomaiset saivat tehdä ratkaisujaan melko vapaasti.⁶²

Koko maan tilastoja tarkasteltaessa nousee esiin työväestöön kuuluvien lasten suuri osuus. Työläiskodeista lähti noin puolet kaikista sotalapsista.⁶³ Lapsia lähetettiin kaikista yhteiskuntaluokista, mutta ylempien yhteiskuntaluokkien edustajat ovat Kavenin tilastoissa huomattavan pieni osa. Tämä saattaa johtua siitä, että enemmistö yksityisesti siirretyistä lapsista olisellaisia, jotka eivät täyttäneet lastensiirtokomitean antamia ehtoja, ja siksi heidät lähetettiin matkaan yksityisiä teitä. Yleensä he kuuluivat yhteiskuntaluokkaan, joilla oli myös varallisuutta hoitaa siirtoihin menevät kulut itse. Yksityissiirroistakin piti tehdä ilmoitus lastensiirtokomiteaan, mutta monissa tapauksissa merkinnät jäivät tekemättä. Tutkijoiden arvioiden mukaan virallisten siirtolukujen päälle lähti vielä noin 15 000 - 24 000 sotalasta yksityisiä teitä.⁶⁴

---

⁶⁰ Kaven 1985, 141.

⁶¹ Kaven 1985, 142.

⁶² Esim. KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 26.6.1944. Sosiaaliministeri Aaltonen totesi, ettei lasten valitsemiseen annettuja määräyksiä pitänyt seurata orjallisesti, vaan piti ottaa lukuun inhimilliset tekijät.

⁶³ Hietanen (Hietanen, toim.) 1992, 148, Kaven 1985, 143.

⁶⁴ Hietanen (Hietanen, toim.) 1992, 148, Kaven 1985, 92.

Oman erikoisryhmänsä sotalapsijoukon sisällä muodostivat sairaat lapset. Lastensiirtokomitean jäsen, professori Arvo Ylppö kävi keskusteluja Ruotsin lastenlääkäriliiton edustajien kanssa vuonna 1941, minkä seurauksena Ruotsiin luotiin suomalaisille lapsille tarkoitettuja sairaalapaikkoja. Sairaita lapsia siirrettiinkin joukoittain Ruotsiin ja suurimmillaan Ruotsin sairaaloissa oli melkein 2 000 suomalaista sotalasta.⁶⁵ Tämä oli varmasti ollut helpotus monelle perheelle, koska Suomessa lasten sairaalapaikkoja oli rajoitetusti armeijan otettua sairaaloita käyttöönsä ja tarvittavaa hoitoa ei aina pystytty antamaan.

Sotalasten omista muistelmissa sekä kyselyissä, aiheen tutkimuskirjallisuudessa ja virallisissa raporteissa tulee lastensiirtoihin kaksi samaa syytä toistuvasti esille: pommitukset ja elintarvikepula. Tietenkin sotalapseksi lähettämiseen oli perheellä omia, henkilökohtaisia syitä, mutta yleistäen ja koko maata tarkasteltaessa pommitusten uhka ja elintarvikepula olivat yleisimmät lähdön syyt. Vuosi lastensiirtokomitean lakkauttamisen jälkeen todettiin tehdyssä toimintakertomuksessa, että "vuosien 1941 - 43 kuluessa valittiin Ruotsiin lähetettävät lapset etupäässä sosiaalisten syiden perusteella, kun taas myöhemmässä vaiheessa varsinainen evakoimispakko oli ratkaisevana tekijänä".⁶⁶

Jatkosodan alussa säännöstely alkoi Suomessa, kuten muualla Euroopassakin, olla kiivaimmillaan. Se alkoi sokerista ja kahvista, mutta ulottui pian myös leipäviljaan, rasvatuotteisiin ja maitoon. Syksyllä 1940 säännöstely ulottui saippuaan, vaatteisiin, jalkineisiin ja lämpimään veteenkin. Kun myös peruna ja liha laitettiin vähän myöhemmin "kortille", peruselintarviketilanne oli todella huono etenkin kaupungeissa, jos ei sattunut saamaan maalta sukulaisilta avustuksena elintarvikkeita.⁶⁷ Lapsille elintarvikepula oli erityisen raskasta, ja lasten korttiannokset olivat pääasiallisesti laadullisesti kuin määrällisesti riittämättömiä. Pahimmassa tilanteessa olivat lapset ja perheet, joiden isät olivat kaatuneet tai rintamalla.⁶⁸ Elintarvikepulaan sotalapseksi lähettämisen syynä voi sisällyttää yleisimminkin perheiden epävarman taloudellisen tilanteen, mikä johtui useimmiten nimenomaan perheen monilapsisuudesta, lapsen sairaudesta ja isän olostä rintamalla.⁶⁹

---

⁶⁵ KA, LskA. Lastensiirtokomitean toimintakertomus 4.1.1940.

⁶⁶ KA, LskA. Lastensiirtokomitean toimintakertomus 4.1.1940.

⁶⁷ Tommila 1975, 571.

⁶⁸ Kaven 1985, 28-29, 36.

⁶⁹ Kaven 1985, 91.

Pommitukset ja sodan uhka siviiliväestölle olivat yleensäkin pääasiallisia syitä sotalapseksi lähtöön suurissa kaupungeissa ja itäisen Suomen alueella. Monen vanhemman toiveena oli saada lapsensa pois sodan jaloista ja parempaan elinympäristöön. Tämä seikka on tulkittavissa lastensiirtojen määrällisistä piikeistä, jotka sijoittuivat lastensiirtojen alkuvaiheen lisäksi vuoden 1942 pahimpaan elintarvikepulavuoteen ja helmikuun 1942 Helsingin suurpommitusten aikoihin.⁷⁰ Kuitenkin on selvää, ettei tilastoja, jotka painottuvat määrällisesti pääkaupunkiseutuun ja Karjalan evakoihin, voi soveltaa koko maahan. Seuraavissa luvuissa pyrin selvittämään lastensiirtojen erityispiirteitä paikallisella eli Jyväskylän tasolla.

3. Lastensiirtotoiminta Jyväskylässä

Lastensiirtotoiminnassa on paikallinen taso kaikkein vähiten tutkittu alue, ja se on myös organisaation kaikkein vaikein osa kartoittaa täsmällisesti. Kuten edellisessä luvussa todettiin, oli lastensiirron organisaation luomisessa haluttu välttää liian tiukkoja raameja todennäköisesti siksi, että lastensiirtotoiminnan ajalliset ja määrälliset mittasuhteet olivat aikalaisille täysin tuntemattomat siirtotoiminnan ensimmäisinä vuosina. Ylhäältä toimivien toimielimien kirjavuus ja toisaalta saatavissa olevien lähteiden niukkuus asettavat rajoituksensa pyrittäessä täsmällisesti kuvaamaan paikallistason työntekijää.⁷¹

Käytettävissä olevien lähteiden avulla on helpompi muodostaa kuva lastensiirtotoiminnasta Jyväskylässä jatkosodan aikana kuin ennen sitä. Lastensiirtokomitean muodostamisen jälkeen jatkosodan alussa oli myös paikallistasolla suuret vaikutukset. Siirtotoiminnan keskeisin henkilö Jyväskylässä oli lastensiirtoasiamies Impi Mirkkola, jonka kautta tarkastelen seuraavissa alaluvuissa lastensiirtoja Ruotsiin jatkosodan aikana. Kuitenkin Keski-Suomesta ja Jyväskylästä siirrettiin lapsia myös talvisodan ja välirauhan aikana.

Talvisodan syttymisen jälkeen seuranneet tapahtumat johtivat yksityisen keskusjärjestön Suomen Avun Keskuksen perustamiseen Helsinkiin 13.12.1939. Tämän järjestön tehtävä oli

---

⁷⁰ Hietanen (Hietanen, toim.) 1992, 148, Kaven 1985, 34, 90.

⁷¹ Lomu 1974, 24, 30.

kerätä siirrettävät lapset Helsinkiin ja hoitaa kuljetukset.⁷² Paikallisella tasolla lähtevien lasten rekrytoinnista vastasivat eri viranomaiset. Jyväskyläläisissä sanomalehdissä ei uutisoitu paikkakunnan lasten siirroista talvisodan ja välirauhan aikaisista siirroista. Myöskään Jyväskylän kaupungin arkistolähteistä ja kaupungin kunnanhallituksen vuosikertomuksissa ei ollut mainintoja lastensirroista tuona ajanjaksona. Keski-Suomen sotalapsi ry:n kyselyyn vastanneista sotalapseista Jyväskylästä ennen jatkosotaa lähteneitä oli neljä ja koko Keski-Suomesta kymmenen.⁷³ Monet kyselyyn vastanneista eivät kuitenkaan ilmoittaneet tai muistaneet lähtövuottaan, joten todellinen luku saattaa olla korkeampi

Työn Voimassa julkaistiin helmikuussa 1940 mielipidekirjoitus, jossa kirjoittaja käsittelee lasten pommituksien aiheuttamia traumoja. Hän myös toteaa, että "vanhempien on harkittava voisiko lapset lähettää maalle tai muualle turvaan" ja "kenties väestönsuojeluelimet voisivat antaa ohjeita minne lapsia voisi lähettää".⁷⁴ Tämä mielipidekirjoitus antaa ymmärtää, että lastensirtojen mahdollisuudesta ei Jyväskylän alueella ollut tiedotettu kovinkaan tehokkaasti. Tietenkin kirjoitus on vain yhden ihmisen käsitys asiasta, mutta Keski-suomalaisessa ja Työn Voimassa ilmestyneet jutut olivat olleet koko maan sotalapsia käsitteleviä artikkeleita. Ne eivät informoineet mitenkään, miten piti toimia Jyväskylän alueella, jos oli halukas lähettämään lapsensa pois Suomesta. Tosiasia kuitenkin on, että Jyväskylästäkin lähti lapsia talvisodan ja välirauhan aikana, vaikkakin vain marginaalinen määrä verrattuna jatkosodan ajan joukkosirtoihin. Huomioitavaa on myös se, että kolme neljästä ennen jatkosotaa Jyväskylästä lähteneestä sotalapsesta olivat perheistä, joissa jompikumpi vanhempi oli töissä Jyväskylän kivääritehtaassa.⁷⁵ On siis mahdollista, että kivääritehdas informoi työntekijöitään mahdollisuudesta lähettää lapsensa evakkoon.

Jyväskylästä lähti sotalapsia koko siirtovuosien ajan myös Tanskaan. Sotalapsikyselyyn vastanneista 47:stä Jyväskylästä lähteneestä sotalapsesta kaksi oli ollut sotalapsena Tanskassa. Toinen heistä muistelee lähteneensä Jyväskylästä "parin kaverin ja serkkunsa kanssa".⁷⁶ Jyväskyläläiset sanomalehdet uutisoivat Tanskaan lähetetyistä lapsista useamminkin, mutta melkein kaikki jutut käsitelivät koko maan lastensirtoja.⁷⁷ Työn Voimassa ilmestyi lokakuussa 1941 jyvaskyläläisiä informoiva artikkeli heidän

---

⁷² Kaven 1985, 45.

⁷³ Sotalapsikysely 2000, Kaikkonen (Kaikkonen, toim.) 2000, 158.

⁷⁴ TV 6.2.1940.

⁷⁵ Sotalapsikysely 2000.

⁷⁶ Sotalapsikysely 2000.

mahdollisuudestaan lähettää lapsensa Tanskaan. Jutussa Jyväskylän kaupungin Siirtoväen huoltotoimisto ilmoittaa, että "kaikki kaupungista tai maalta kotoisin olevat 2 - 7-vuotiaat lapset, jotka ovat halukkaita lähtemään Tanskaan kesäksi, voivat ilmoittautua Siirtoväen huollon toimistoon". Artikkelissa vielä kerrotaan, että "matka ja lääkärintarkastus on ilmainen".⁷⁸ Tästä jutusta ilmenee, että Jyväskylässä Siirtoväen huolto avusti lasten siirtämiseen liittyvissä asioissa muita viranomaisia. Lastensiirrot Tanskaan olivat yleensä muualla maassa Mannerheimin lastensuojeluliiton vastuulla, ja sen kautta lähetettiinkin noin 4 000 lasta ja pääasiassa eteläisestä Suomesta.⁷⁹ Selkeästi suurin osa Jyväskylän ja koko Suomen sotalapsista lähti sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean kautta Ruotsiin vuosina 1941 - 1945.

3.1 Lastensiirtotyön edellytykset Jyväskylässä

Pääasiallisen lastensiirtotyön jatkosodan aikana hoitivat lääninasiamiehet ja paikalliset lastensiirtoasiamiehet. Lastensiirtokomitea oli nimittänyt jokaiseen Suomen lääneihin omat asiamiehensä, mutta siirtovuosien kuluessa lääneissä saattoi toimia lääninasiamiehen lisäksi useita asiamiehiä läänien pääkaupunkien ulkopuolella. Vuonna 1942 tiedetään toimineen ainakin 26 asiamiestä eri puolilla Suomea. Juhani Lomu arvioi nojautuen erilaisiin asiamiesluetteluihin, jotka sisälsivät harvoin aikarajoja, asiamiehiä olleen enimmillään yli 40. Asiamiesverkosto supistui vähitellen lastensiirtojen viimeisinä vuosina, mutta perusverkostoa ylläpidettiin lastensiirtokomitean lakkauttamiseen saakka.⁸⁰

Vaasan läänissä, johon Jyväskylän kaupunki kuului, oli parhaimmillaan 5 asiamiestä Vaasan lääninasiamies mukaan luettuna. Lastensiirtokomitea oli nimittänyt Vaasan läänin asiamieheksi alun perin neiti Kauppisen, jonka työt ja viran terveystisar Signe Israel otti vastaan kesällä 1942.⁸¹ Jyväskylässä lastensiirtoasiamiehenä toimi Impi Mirkkola koko lastensiirtojen ja palautusten ajan vuodet 1941-1949. Jyväskylän lastensiirtoasiamiehen ja Vaasan lääninasiamiehen välinen virkasuhde jää pitkälti hämärän peittoon, koska läänin sisäinen kirjeenvaihto ei ole säilynyt lastensiirtokomitean arkistoissa. Suoraan lastensiirtokomitean kanssa Mirkkola kävi kirjeenvaihtoa useampaankin otteeseen.

⁷⁷ Esim. KS 13.1.1940, KS 5.1.1942, KS 30.8.1943, TV 13.8.1943, TV 24.3.1943, TV 17.6.1945.

⁷⁸ TV 22.10.1941.

⁷⁹ Hietanen (Hietanen, toim.) 1992, 149-150, Kaven 1985, 92.

⁸⁰ Lomu 1974, 31.

⁸¹ KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirjat 15.6.1942 ja 27.7.1942.

Lastensiirtokomitean ohjeistukset ja kyselyt osoitettiin suoraan Jyväskylän asiamiehelle ilman lääninporrasta.⁸²

Kuopion läänin lastensiirtokomitean alatoimiston kirjeenvaihtoa tarkasteltaessa nousee esille mielenkiintoisia seikkoja. Kuopion lastensiirtoasiamiehenä toimi Eeva Astola ja hän kävi etupäässä kirjeenvaihtoa sotalastenperheiden ja lastensiirtokomitean kanssa. Yhteyksiä muihin Kuopion läänin lastensiirtokomitean asettamiin asiamiehiin ei näyttänyt olevan ainakaan kirjeitse.⁸³ Astolalla oli läänin pääkaupungin eli Kuopion asiamiehenä niin sanottu lääninasiamiehen status, ja on hyvin todennäköistä, että läänissä toimi muitakin lastensiirtokomitean asiamiehiä. Astola joko hoiti asioita henkilökohtaisesti puhelimella tai sähköillä toisten lääninsä asiamiesten kanssa tai sitten näille oletetuille muille viranomaisille lähetettiin ohjeet suoraan lastensiirtokomitealta. On tietenkin mahdollista, että Kuopion läänissä ei ollut lastensiirtokomitean nimittämiä virallisia asiamiehiä Astolan lisäksi, vaikka varmasti sielläkin lastensiirroissa avustavia viranomaisia oli olemassa. Kuopion alatoimiston kirjeenvaihdon tutkiminen tukee mielestäni sitä käsitystä, että lastensiirtokomitean asiamiehille annettiin kirjeitse suoraan komiteasta senhetkiset rajoitukset siirrettävistä lapsista ja melko väljät ohjeistukset siirtämisen käytännön toimista. Näyttääkin siltä, että lastensiirtoasiamiehillä oli paikallisella tasolla, käytössä olevien resurssien puitteissa, pitkälti vapaat kädet toimia haluamallaan tavalla käytännön siirtotöissä.

Jyväskylässä lastensiirtoasiamiehen toimisto sijoitettiin Taulumäelle, kirkon vieressä olleeseen puurakennukseen. Rakennuksessa oli aikaisemmin toiminut siirtoväen huollon avustuspakettien jakopiste. Lastensiirtoasiamies Impi Mirkkola hoiti toimistossaan lasten siirtotyötä yksin. Välillä asiamiehen ollessa matkoilla toimistossa saattoi päivystää hänen tyttärensä Kaisu Mirkkola, joka kävi joskus myös mukana lasten saattomatkoilla. Asiamiehen poika Kalle Mirkkola osallistui toimintaan rintamalta palattuaan muun muassa hakemalla siirrettyjä sotalapsia Etelä-Ruotsista. Muutenkin koko Mirkkolan perhe oli tiiviisti lastensiirtotoiminnassa mukana, koska siirrettäviä lapsia ja heidän asioitaan hoidettiin ajoittain heidän asemakadun kodissaankin. Vuodesta 1945 lähtien Jyväskylän

---

⁸² KA, LskA. Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja 1941-1949. Arkistossa useita päiväämättömiä kiertokirjeitä asiamiehille, joissa annetaan ohjeita käytännön asioista ja kyselyitä asiamiesten mielipiteistä koskien lasten palautuksia ja siirtojen rajoituksista. Impi Mirkkola ja hänen vastauksensa kyselyihin mainitaan useissa kirjeissä.

⁸³ KA, LskA. Kuopion alatoimisto. Lähteneet kirjeet 1944-1945, saapuneet kirjeet 1944 / saapuneet kiertokirjeet 1941-1945.

lastensiirtoasiamiehen toimisto sijaitsikin Sopukadulle valmistuneessa Mirkkolan perheen omakotitalossa.⁸⁴

Impi Mirkkolan taloudelliset resurssit pyörittää lastensiirtotoimintaa Jyväskylässä eivät todennäköisesti olleet kovinkaan suuret. Lastensiirtokomitean pöytäkirjoissa mainitaan Vaasan lääninasiamiehelle kuukausituloiksi 1 500 markkaa, joka nykyrahassa on noin 225 euroa.⁸⁵ Jyväskylän lastensiirtoasiamiehen palkan voidaan olettaa olleen enintään tätä luokkaa, koska lääninasiamiehen korkeamman statuksen vuoksi myös palkka saattoi olla hieman korkeampi. Asiamiehet saivat myös päivärahaa saattomatkoiltaan, kuten myös muut lasten saattajat.⁸⁶ Saattajien päiväraha oli vuonna 1941 75 markkaa eli 16 euroa. Mirkkola oli myös velvollinen tekemään tilitykset lastensiirtokomiteaan, mutta ne eivät kokonaisuudessaan ole arkistoissa säilyneet. Lastensiirtokomitean tilitositteissa on kuitenkin mainintoja Mirkkolan pyytämistä laskutuksista, joissa hän pyytää "pikaista suoritusta" Siirtoväen huollon varoista maksetuista lääkärintarkastuksista ja junalipuista. Mirkkola oli 5.11.1941 myös kuitannut rahaa lastensiirtokomitealta 7 218 markkaa (=1 524 euroa).⁸⁷ Rahaa siis saatiin Jyväskyläänkin lastensiirtotoiminnan kulujen kattamiseksi, mutta näyttää siltä, että asiamiesten piti tehdä työtään mahdollisemman pienin kuluin. Lastensiirtokomitean kiertokirjeessä 11.1.1946 asiamiehiä kehoitetaan säästäväisyyteen. Kirjeen ohjeissa säästäväisyyttä toivotaan paperin ja tarvikkeiden käytössä sekä turhien virkapuheluiden välttämällä.⁸⁸

Lastensiirtokomitea järjesti puitteet siirtotoiminnalle Jyväskylässä, mutta käytännössä resurssien riittämättömyys näkyi osittain Mirkkolan päivittäisessä työssä. Hänen piti henkilökohtaisesti huolehtia monista siirtotoimintaan liittyneistä käytännön asioista itse ja vähin taloudellisin edellytyksin. Esimerkiksi Mirkkola joutui useampaankin otteeseen majoittamaan ja ruokkimaan lähetettäviä lapsia kotonaan ja omin varoin.⁸⁹ Lastensiirroissa toteuttamassa oli toki useita henkilöitä osallisena Jyväskylässäkin, mutta suurimman vastuun käytännön siirtotöistä kantoi Mirkkola.

---

⁸⁴ Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005.

⁸⁵ KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 8.3.1944.

⁸⁶ Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005.

⁸⁷ KA, LskA. Lastensiirtokomitean tilitositteet n:o 1-249 1941.

⁸⁸ KA, LskA. Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja 1941-1949. Kiertokirje asiamiehille 11.1.1946.

3.2 Lastensiirtoasiamies Impi Mirkkola

Impi Mirkkola syntyi Viipurin läänissä Pyhäjärvellä 12.5.1904. Mirkkolan perheeseen kuului aviomies Frederik Miss sekä kaksi lasta, joista Kalle syntyi vuonna 1925 ja Kaisu vuonna 1927. Perheen virolaisperäinen sukunimi Miss vaihdettiin Mirkkolaan myöhemmin 1940-luvun alkupuolella.⁹⁰ Perhe asui Karjalassa talvisotaan saakka, muuttaen Käkisalmeista Viipuriin ja takaisin Käkisalmeen ennen evakoksi lähtöä joulukuussa 1939.⁹¹

Impi Mirkkola oli nuoruudessaan aktiivinen nuorisoseura-aatteen kannattaja, ja keskikoulun jälkeen hänen tavoitteenaan oli päästä Sortavalan opettajaseminaariin. Tämä ei kuitenkaan toteutunut osittain naimisiinmenon vuoksi, mutta Mirkkola toimi lastenhoitotehtävissä ja teki opettajien sijaisuuksia. Mirkkola kävi kauppaopiston Viipurissa ja oli koulutettu viestilotaksi ennen talvisotaa. Mirkkola oli myös asunut nuorempana Hangossa, jossa oli oppinut puhumaan sujuvasti ruotsia. Kirjanpitotaitoinen Mirkkola työskenteli konttoritöissä puuteollisuuden parissa. Talvisodan sytyttyä lähti Mirkkolan perhe kahden tunnin varoitusajalla evakkoon Käkisalmeista 6.12.1939. Evakkomatka kesti yhteensä kolme kuukautta, josta perhe päätyi muun muassa Ylistaron kautta Jyväskylään. Impi Mirkkolan sosiaalinen ja auttamisenhaluinen luonne tuli esille heti hänen saavuttuaan Jyväskylään, kun hän alkoi työskennellä vapaaehtoisena Siirtoväen huollon piirissä ennen siirtymistään lastensiirtoasiamieheksi jatkosodan aikana.⁹²

Lastensiirtokomitean pöytäkirjoissa Jyväskylän seudulta esiintyi kolme toimihenkilöä: Impi Mirkkola, O.V. Mansnerus ja E. Erkkola.⁹³ Viimeksi mainitut olivat siirtoväen huollon paikallisjohtajia, joista Erkkola toimi Jyväskylän maalaiskunnan puolella. Pankinjohtaja Mansnerus oli se henkilö, joka suositteli Impi Mirkkolaa sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean lastensiirtoasiamieheksi Jyväskylään syksyllä 1941. Valintaan lienevät vaikuttaneet Mirkkolan aikaisempi työ siirtoväen huollon parissa ja hänen hyvä ruotsin kielen taitonsa sekä Mansneruksen huomioima virkaan sopiva luonteenlaatu. On myös todennäköistä, että Mirkkola oli toiminut jonkin verran lastensiirtojen parissa työssään siirtoväen huollon yhteydessä. Mirkkola oli Jyväskylän lastensiirtoasiamiehenä vuoteen

---

⁸⁹ Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005.

⁹⁰ Lastensiirtokomitean pöytäkirjoissa Impi Mirkkola mainitaan Miss nimisenä vuoteen 1943 saakka.

⁹¹ Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005

⁹² Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005, Lampinen (Kaikkonen, toim.) 2000, 109.

1949 saakka, jolloin kyseinen virka lakkautettiin. Työn luonne vaihtui viimeisinä vuosina, kun asiamiehen tehtäviin kuului pääasiassa lasten palautuksista ja adoptioasioista Ruotsiin huolehtiminen.⁹⁴

Impi Mirkkola työskenteli lastensiirtoasiamiehen toimensa jälkeen lastenvaatetehtaan konttorissa eläkepäiviin asti ja asui Jyväskylässä elämänsä loppuun saakka. Valtiovallan taholta Mirkkola palkittiin mitalilla hänen työstään lastensiirtoasiamiehenä.⁹⁵

3.3 Mirkkolan työnkuva

Lastensiirtoasiamiehen päivittäiseen työhön kuuluivat pitkälti samat velvollisuudet kuin Helsingissä toimineeseen lastensiirtotoimiston työhön. Erona oli se, että Mirkkola hoiti Jyväskylässä samoja toimia yksin ja pienemmin resurssein, mutta myös huomattavasti pienemmässä mittakaavassa. Mirkkolan tehtäviin kuuluivat kaikille lastensiirtokomitean asiamiehille yhteiset lasten valinta-, kuljetusjärjestely-, luettelointi-, tilitys- ja informointitehtävät.⁹⁶

Päivittäisen asioiden hoidossa korostuivat henkilökohtaiset suhteet; lastensiirtoasiamies ja paikalliset viranomaiset hoitivat asioita henkilötasolla ylhäältä lastensiirtokomiteasta tulleiden ohjeiden mukaan. Jyväskylässä lastensiirtoasiamies Mirkkolan ohella lastensiirtotoimintaan osallistuneita toimijoita olivat kaupungin huoltolautakunta, siirtoväen huoltoelimet ja terveydenhuoltohenkilöstö, joiden esitysten ja suositusten perusteella Mirkkola teki valintansa lähtevistä lapsista. Kouluikäisten lasten piti myös saada kansakouluntarkastajan lupa lähteä sotalapsiksi. Lopullisen hyväksynnän lastensiirroille antoi kuitenkin lastensiirtoasiamies.⁹⁷ Toki lastensiirtoasiamies työskenteli myös muiden tahojen kanssa, kuten vapaaehtoisten avustusjärjestöjen, eri viestimien toimittajien, saattajien, matkajärjestäjien kanssa. Alkuperäislähteiden puuttumisen vuoksi on vaikea nimetä tarkasti kaikkia Jyväskylässä toimineita virkamiehiä, mutta on todennäköistä, että siirroissa toimineet tahot pystyivät hoitamaan asioita ilman suurempaa byrokratiaa. Mirkkola

---

⁹³ Esim. KA, LskA, Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 27.7.1942. Nämä kolme nimeä Jyväskylän seudulta esiintyi myös useissa lastensiirtokomitean päiväämättömissä asiamiesluetteloissa.

⁹⁴ Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005, Lampinen (Kaikkonen, toim.) 2000, 110.

⁹⁵ Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005.

⁹⁶ Lomu 1974, 30.

⁹⁷ Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005, Pylvinen (Kaikkonen, toim.) 2000, 113, Kaven 1985, 78-79.

oli työskennellyt Siirtoväen huollossa, minkä vuoksi kaupungin huoltoviranomaiset ja käytännöt olivat varmastikin hänelle tuttuja jo ennen lastensiirtoasiamiehen työtä.

Jyväskylän lastensiirtoasiamiehen vastuualueeseen kuului periaatteessa Jyväskylän kaupunki. Mirkkola kuitenkin valitsi siirrettäviä lapsia tapauskohtaisesti ympäri Keski-Suomea ja järjesti heidän matkansa Jyväskylästä.⁹⁸ Tähän luultavasti vaikutti se, että Mirkkola hoiti niiden perheiden lasten siirtämisen, jotka ottivat häneen suoraan yhteyttä. Muutenkaan tiukkoja rajoja lastensiirroissa ei maakunnissa ollut, koska Mirkkola haki joissakin tapauksissa lapsia siirrettäväksi ainakin Kuopion läänin alueelta. Muutenkin Mirkkolalla näyttää olleen Kuopion lääninasiamiehen hyvät suhteet, koska hän kävi useita kertoja vierailemassa Kuopion lääninhallituksessa. Saattoikin olla, että lastensiirtoviranomaiset tekivät yhteistyötä ilman tiukkoja aluerajoja.⁹⁹

Helmikuussa 1942 Mirkkolan vastuualue laajeni virallisestikin, kun lastensiirtokomitea ilmoitti, että Jyväskylän maalaiskunnan siirtoväen huoltojohtaja E. Erkkola luopuu lastensiirtokomitean toimesta ja hänen tilalleen tulee rouva Impi Mirkkola.¹⁰⁰ Tämä ei paljoakaan vaikuttanut Mirkkolan käytännön työhön, johon oli jo aikaisemminkin kuulunut maalaiskunnan lapsia. Lapsia siirtävä juna lähti Jyväskylästä yleensä kohti Turkuja ja pysähtyi ennalta sovituille asemilla. Turusta lapset siirrettiin laivalla Ruotsiin. Näin ollen Keski-Suomesta siirrettävät lapset luonnollisesti nousivat junan kyytiin lähimmältä tai muuten vain sopivimmilta asemalta. Koska Jyväskylä oli maakunnan suurin kaupunki, onkin luonnollista, että sieltä lähti matkaan suurin osa Keski-Suomen sotalapsista.

Mirkkolan lastensiirtoasiamiehen työ Taulumäellä käsitti pitkälti samoja paperitöitä kuin mikä tahansa toimistotyö tuohon aikaan. Lastensiirtoihin liittyi paljon "paperisotaa", jossa piti jokaisen lapsen kohdalla tarkastaa annetut lausunnot, tehdä matkajärjestelyt ja toimittaa paperit eteenpäin lastensiirtokomiteaan. Taloudelliset laskelmat oli myös tehtävä tarkasti ja ohjata annetut varat kuluihin. Asiamiehet tekivät myös selvityksiä tehdystä työstään lastensiirtokomitealle.¹⁰¹ Tämän lisäksi Mirkkola päivysti toimistossaan, jossa kävi paljon

---

⁹⁸ Sotalapsikysely 2000. Monet kyselyyn vastanneista lapsista ilmoittivat lähteneensä matkaan Jyväskylästä, vaikka asuivat kauempanakin maalaiskunnan puolella.

⁹⁹ Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005.

¹⁰⁰ KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 22.2.1943.

¹⁰¹ KA, LskA. Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja 1942-1948. Ohjeistusta lastensiirroista 12.7.1944. Kuopion alatoimisto. Lähteneet kirjeet 1943.

lapsia ja omaisia kyselemässä mahdollisuuksista lähteä tai lähettää lapsensa Ruotsiin.¹⁰² Siirrettyjen lasten sekä heidän biologisen ja kasvattiperheensä välisen kirjeenvaihdon hoitaminen oli eräs tärkeä lastensiirtoasiamiehen velvollisuus. Kielimuuri esti monessa tapauksessa vanhempien ja huoltajien ja joissakin tapauksissa myös lasten ja vanhempien suoran kirjeenvaihdon, joten asiamiehet käänsivät näitä kirjeitä kulloinkin tarvittavalle kielelle. Niitä oli ainakin Kuopion alatoimiston arkistoissa runsaasti, joten voi olettaa Mirkkolankin joutuneen kääntämään paljon kirjeitä muiden töidensä ohessa. Kuopion toimistolla oli kuitenkin töissä kolme henkilöä,¹⁰³ mutta Jyväskylässä ei lastensiirtoasiamiehellä ollut toimistotyöntekijöitä. Mirkkola myös vieraili perheiden luona Suomessa ja joskus siirrettyjen lasten luona saattomatkoillaan Ruotsissa.¹⁰⁴

Lastensiirtoasiamiehen vastuulla oli myös järjestää lähetettävien lapsien saattaminen. Mirkkola oli itse mukana saattajana kaikilla Jyväskylältä lähteneillä lapsia kuljettaneilla junilla, mutta hänellä oli aina apunaan muitakin saattajia. Lastensiirtokomiteasta oli annettu ohjeet saattajille, ja Mirkkola valitsi ja koulutti heitä tehtäviinsä. Näyttää myös siltä, että saattajat olivat ainakin joissain tapauksissa velvollisia tekemään matkakertomukset lastensiirtokomitealle. Jyväskylältä lähteneet saattajat olivat terveydenhoitajia, opettajia ja tavallisia ihmisiä, joiden toimiin kuului huolehtia lasten hyvinvoinnissa matkan ajan Ruotsiin saakka.¹⁰⁵

Käytännön lastensiirtotoiminta Jyväskylässä oli pitkälti Mirkkolan vastuulla. Hänellä oli käytettävissään avustavaa henkilöstöä, mutta lastensiirtoasiamies valvoi siirtotoimintaa ja teki asioissa viimeiset päätökset. Eräs lastensiirtoasiamiehen velvollisuus oli siirroista informointi, jota käsittelem tarkemmin tämän työn viidennessä luvussa.

4. Jyväskyläläisten sotalasten lähtökohdat

Tarkastelen seuraavissa luvuissa Jyväskylän kaupunkia vuosina 1939 - 1945 lastensiirtoihin liittyneiden olosuhteiden kannalta sekä jyväskyläläisten sotalasten omia lähtökohtia ja erityispiirteitä. Jyväskylän väestönkasvu, elintarvike- ja huoltotilanne sekä

---

¹⁰² Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005.

¹⁰³ KA, LskA. Kuopion alatoimisto. Lähteneet kirjeet 1943.

¹⁰⁴ Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005.

¹⁰⁵ KA, LskA. Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja 1942-1948. Päiväämättömiä ohjeita saattajille ja matkakertomuksia. Kalle Mirkkolan haastattelu 27.4.2005, Lampinen (Kaikkonen, toim.) 2000, 111.

aseteollisuuspaikkakunnan rooli mahdollisena pommitusuhkana liittyvät lastensiirtojen määrään ja vanhempien syihin lähettää lapsensa pois kotoa. Tutkin sotalasten omia lähtökohtia Keski-Suomen sotalapset ry:n Pitäkää mukuloista huolta -kirjaprojektia varten vuosina 1998 - 2000 kerätystä kyselyaineistosta. Kysely kohdennettiin etupäässä kaikille Keski-Suomessa vastaushetkellä asuneille sotalapsille. Kirjatoimikunta lähetti yhteensä 230 lomaketta, joista palautui 133 kappaletta.¹⁰⁶ Näistä Jyväskylästä lähteneitä oli 47 sotalasta, joita käytän lähteinäni.

Kyselylomaketta käyttäessä lähteenä on tärkeää, että kysymykset ja niiden tavoitteet ovat tutkimusongelman mukaisia. Sotalapsikirjaa varten tehdystä kyselystä löytyi käyttökelpoista aineistoa työlleni asetettujen tutkimusongelmien kannalta yllättävän hyvin. Jotkin kysymykset oli muotoiltu hieman johdattelevasti, mutta olen pyrkinyt huomioimaan tämän seikan analysoidessani vastauksia. Kyselylomakkeen seitsemästä osiosta kolme ensimmäistä olivat kokonaisuudessaan käyttökelpoisia¹⁰⁷, ja muistakin kyselyn osioista löytyi lähemmin tarkasteltaessa vastauksia kysymyksiin ja tukea tekemiini päätelmiin, jotka liittyivät jyväskyläläisten sotalasten lähtökohtiin. Kyselyssä on aika kattavasti pyydetty kertomaan lähtöympäristöstä ja perheen tilanteesta sotalapseksi lähdön aikaan. Tutkimukseni kannalta ongelmaksi muodostui enemmänkin vastausten kattavuus kuin kyselylomakkeen tekninen taso; sotalapsena vietetystä ajasta on kulunut noin kuusikymmentä vuotta, ja pienenä lapsena koetut asiat eivät ymmärrettävästi olleet muistikuvissa kovinkaan vahvoina, joten vastaukset ovat joiltain osin jääneet vaillinaisiksi. Kuitenkin tutkimukseni tämän osion kannalta kysely on lähteenä hyvin keskeinen.

Sotalasten lukumääristä on tehty koko maan ja läänien kattavia tilastoja, mutta kaupunki- ja kuntakohtaisia lukuja ei ole olemassa. Jyväskylästä lähteneiden sotalasten määrä jää arvion varaan, koska Jyväskylän lastensiirtoviranomaisten arkistot eivät ole säilyneet tallessa. Viranomaiset esittivät kuitenkin lehdissä pariin otteeseen lukumääriä lähteneistä lapsista lastensiirtojen ollessa vielä käynnissä. Jyväskylästä oli lähetetty 13.3.1942 mennessä "yli 300 lasta, joista 10 Tanskaan ja kaikki muut Ruotsiin". Samassa jutussa käy ilmi, että Muuramesta, Jyväskylän maalaiskunnasta, Äänekoskelta ja Suolahdesta oli lähetetty siihen

---

¹⁰⁶ Kaikkonen (Kaikkonen, toim.) 2000, 157.

¹⁰⁷ Näissä kyselyn osioissa käsiteltiin olosuhteet ennen sotalapseksi lähtöä, lähtöympäristö sekä itse lähtötilanne matkoineen.

mennessä yhteensä 430 lasta.¹⁰⁸ Myös toinen lehdessä esitetty lukumäärä osui siirtojen valtakunnallisiin huippuvuosiin, jotka olivat 1942 ja 1944. Jyväskylän lastensiirtoasiamies Impi Mirkkola kertoi 31.8.1944, että Keski-Suomesta oli kuluneen kevään ja kesän kuluessa lähetetty yhteensä 412 lasta Ruotsiin. Tähän tilastoon kuuluivat lähtöpaikkoina Jyväskylän lisäksi Jyväskylän maalaiskunta Saarijärvi, Korpilahti, Suolahti, Äänekoski, Keuruu, Muurame ja Säynätsalo.¹⁰⁹ Vuoden 1942 Keski-Suomesta lähtijöiden määrän perusteella voi arvioida jyväskyläläisten lasten osuuden 412 lapsesta olleen alle pari sataa. Muiden siirtovuosien viralliset lukumäärät ja yksityisten siirtojen määrää on mahdotonta arvioida tarkasti, mutta kasvavana teollisuuskaupunkina Jyväskylän osuus Vaasan läänin sotalasten kokonaismäärästä oli merkittävä. Vaasan läänistä lähti Ruotsiin virallisia teitä yhteensä 2 915 lasta¹¹⁰, mutta tämäkin luku nousee yksityisiä teitä ja Tanskaan siirrettyjen sotalasten myötä. Edellä mainittujen lukujen perusteella arvioin Jyväskylästä lähteneiden sotalasten lukumääräksi noin 800 - 900 lasta. Tämänkokoista joukkoa tarkasteltaessa 47 sotalapsen näyte olisi hyvä olla määrällisesti suurempi tutkimustulosten helpomman yleistämiseksi perusjoukkoon nähden¹¹¹, mutta mielestäni tälläkin määrällä on mahdollista tehdä joitakin päätelmiä, jotka ovat tyypillisiä nimenomaan jyväskyläläisille sotalapsille. Jyväskylän, Vaasan läänin ja koko maan sotalapsitilastojen vertailussa voi havaita jyväskyläläisten lapsien taustoissa ja siirtämisen syissä joitakin omia ominaispiirteitä.

4.1 Lähtöolosuhteet

Jyväskylässä oli talvisodan alussa n. 10 000 asukasta, mutta luku kasvoi jatkosodan aikana merkittävästi pariinkin otteeseen. Syynä olivat vuoden 1941 alueliitokset ja siirtoväen sijoittelu. Vuonna 1941 Jyväskylän maalaiskuntaan muodostuneiden esikaupunkialueiden liittäminen Jyväskylään nosti kaupungin väkilukua kahdeksalla tuhannella asukkaalla.¹¹² Jyväskylään tuli myös karjalaisia siirtolaisia enemmän kuin mihinkään Keski-Suomen kuntaan. Talvisodan jälkeen vuoden 1941 alussa Jyväskylässä asui yli 4 900 karjalaista. Jatkosodan asemotavaiheen aikana useimmat heistä palasivat kotiseudulleen. Jatkosodan jälkeen karjalaisia tuli kaupunkiin saman verran kuin talvisodan jälkeen, mutta hitaammassa tahdissa. Eniten karjalaisia evakkoja tuli Jyväskylään Viipurista ja Sortavalan maalaiskunnan

¹⁰⁸ KS, 13.3.1942. Jyväskylän kaupungin siirtoväen huoltotoimiston virkailijan Elma Laasosen haastattelu.

¹⁰⁹ KS, 31.8.1944. Mirkkola myös kertoo haastattelussa 2.9.1944 lähtevästä 74 lapsen kuljetuksesta, joista puolet siirtoperheitten lapsia.

¹¹⁰ Kaven 1985, 141.

¹¹¹ Valli 2001, 14.

alueilta. Vuoden 1945 alussa Jyväskylässä asui 1 800 karjalaista, ja vuoteen 1950 mennessä heitä oli jo 4 865 henkeä.¹¹³

Jyväskylän väkiluku kasvoi sotavuosien aikana nopeasti. Vuonna 1945 kaupungin väkiluku oli 22 000 asukasta, eli yli kaksinkertainen 1930-luvun loppuun verrattuna.¹¹⁴ Karjalaisiirtolaisten suuri osuus Jyväskylän väkiluvusta on lastensiirtojen kannalta merkittävää, koska alusta alkaen painotettiin ylemmältä tasolta siirtolaisten lasten etuoikeutta valintaprosessissa. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean ensimmäisessä kokouksessa valtion näkökulmasta syiksi sotalasten lähettämiseen mainittiin elintarvikepulpan ohella "karjalaisemännät, jotka eivät voineet viedä lapsiaan takaisin vallatun alueen jälleenrakennustöihin".¹¹⁵ Siirtolaisten lasten etuoikeus valinnoissa myös jatkui koko lastensiirtojen ajan.

Sotalapsikyselyyn vastanneista neljästäkymmenestäseitsemästä jyvaskyläläisestä sotalapsesta kuusi kertoi sotakokemuksia kysyttäessä evakkotaipaleesta Karjalasta lähdettäessä.¹¹⁶ Jyväskylän lastensiirtoasiamies kertoi vuoden 1944 kesän lopulla Keskiuomalaisen haastattelussa, että "uusien jyvaskylään tulleiden karjalaisten siirtolaisten lapsia aletaan jälleen siirtää Ruotsiin, koska täällä on asuntomahdollisuudet pienet ja taas toisaalta vanhempien työmahdollisuudet suuret".¹¹⁷ Nämä seikat kertovat karjalaisten sotalapsien osuuden olleen enemmän kuin vain satunaisia lähtijöitä Jyväskylän alueelta.

Lastensiirtokomitean tekemien tilastojen tulkinnoissa on hyvä olla kriittinen. Esimerkiksi Viipurin läänistä luonnollisesti oli eniten lähtijöitä, mutta luokiteltiinko tilastoihin muualle Suomeen tulleet siirtolaiset Viipurin läänistä vai uuden kotikuntansa lähtijöiksi? Lastensiirtokomitean arkistoja ja siirrettävien lasten verrattain epäselviä kortteja tutkiessa jää väkisinkin tunne, että on vaikea laatia täysin tarkkoja ja luotettavia tilastoja lastensiirroista. Luultavinta on, että sotalapset on merkitty tilastoihin lähtijöiksi senhetkisen asuinpaikkansa mukaan, mikä taas saattaa kasvattaa karjalaislähtöisten sotalapsien määrää korkeammalle koko maassa.

---

¹¹² Laitinen (Jokipii, toim.) 1993, 35 - 36.

¹¹³ Raninen (Nummela, toim.) 1997, 21.

¹¹⁴ Tommila 1972, 248 - 249.

¹¹⁵ KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 3.9.1941.

¹¹⁶ Sotalapsikysely 2000.

Jyväskylä oli tutkimallani ajanjaksona Suomen oloissa tärkeä metalliteollisuuskaupunki. Erityisesti aseiteollisuudella on Keski-Suomessa pitkät perinteet. 1930-luvulla ja sotien aikana Tikkakoskella toimi tehdas, joka valmisti Suomi-konepistooloja, konekiväärien patruunavöitä, lentokoneen konekiväärien ja panssaritorjuntakiväärien ammuksia. Ammustuotanto kasvoi sodan jatkuessa niin suureksi, että kesällä 1944 ammustehtas oli ympärivuorokautisessa tuotannossa ja kaikki mahdollinen väki lähiseudulta siellä töissä, yhteensä 1050 työntekijää.¹¹⁸ Valtion Kivääritehdas valmistui Jyväskylän Tourulaan vuonna 1927. Talvisodan aikana siellä työskenteli noin 400 työntekijää ja sen tuotannon pääartikkelina oli kotimainen Lahti-Saloranta -pikakivääri. Valtion Tykkitehtaan sijoituspaikasta käytiin pitkä kilpailu eri paikkakutien välillä, mutta osittain strategisista syistä se päätettiin rakentaa sisämaahan kuten myös Valtion Kivääritehdas aikoinaan. 1930-luvun puolivälissä jo ymmärrettiin, että sisämaan kaupunkina Jyväskylä olisi mahdollisessa sotatilassa vihollisten pommituksilta paremmassa turvassa kuin lähempänä rajoja sijainneet kaupungit. Tykkitehdas aloitti toimintansa kesällä 1938, ja siellä alettiin saman tien valmistaa Boforsin panssaritorjuntatykkejä. Talvisodan syyttyä tykkitehdas oli vielä osittain valmisteluvaiheessa ja tehtaan ammussorvaamo- ja syytinosastot sijoitettiin Vasikkavuoren sisään rakennettuihin luoliin. Talvisodan aikaiset lisätilaukset sekä etenkin lisääntynyt tykkien huolto ja sotasaalistykkien korjaustoiminta loivat tehtaaseen tilanahtautta. Ratkaisu pulmaan oli rakentaa syyttimien tuotantoon oma tehdas, ja Valtion Syytintehdas aloitti toimintansa Jyskässä vuoden 1941 alussa.¹¹⁹ Näin ollen sotavuosina toimi Jyväskylän alueella ja sen välittömässä läheisyydessä koko maan merkittävimpiin lukeutunut aseiteollisuusrypäs.

Jyväskylän seudun aseiteollisuus oli lastensiiroja ajatellen merkittävä tutkittaessa siirtojen syitä, kuten siirrettävien lasten sosiaalista taustaa, niitä käsitellen myöhemmin omana alalukunaan. Suunnilleen puolet sotalasten töissä käynneistä vanhemmista työskenteli kyselyn mukaan Jyväskylän alueen tehtaissa tai rautateiden palveluksessa.¹²⁰ Vaasan läänin käsittävässä tutkimuksessa on tilastoitu Ruotsiin siirrettyjen lasten vanhempien ammatteja. Koko läänissä yleisimmät vanhempien ammattinimikkeet olivat "tehdas- ym. ammattityöläinen" (23,87 %) ja "muu työläinen" (40,22 %). Vaasan läänistä ja Jyväskylän kaupungista siirrettyjen lasten työväestötausta on yleisempää kuin keskimäärin koko

---

¹¹⁷ KS 31.8.1944.

¹¹⁸ Jokinen (Jokipii, toim.) 1993, 187.

¹¹⁹ Jokinen (Jokipii, toim.) 1993, 189 - 190.

maassa.¹²¹ Tämä johtuu suurelta osalta siitä, että koko maan tilastoissa maaseudulla asuvan väestön osuus ja maataloustyöläisten osuus omana ryhmänään kasvaa verrattuna muihin työläisryhmiin. Lastensiirtokomitean kautta Ruotsiin lähetetyistä lapsista selkeästi suurin osa oli työläistäustaisia katsottiinpa asiaa koko Suomen, Vaasan läänin tai Jyväskylän kaupungin tilastoja. Tämä seikka johtuu lastensiirtokomitean antamista rajoituksista, jotka koskivat siirrettävien lapsien lähtökohtia, ja yleistäen voikin sanoa, että ylemmistä eli varallisemmista yhteiskuntaluokista sotalapsiksi lähdettiin yleensä yksityisiä teitä.

Suomessa kunnallinen huoltotoimi koki lainsäädännöllisen käännekohtansa vuonna 1937, jolloin edellisenä vuonna säädetyt huoltolait tulivat voimaan. Uusi laki niputti köyhäinhoidon, lastensuojelun sekä irtolais- ja alkoholistihoon uuden kunnallisen toimielimen eli huoltolautakunnan alaisuuteen. Tämän uudistuksen mahdollisti 1930-luvun puolivälissä alkanut talouskasvu, joka näkyi myös Jyväskylän seudulla.¹²² Jyväskylän huoltolautakunnan vuosikertomuksessa todetaan vielä vuonna 1939, että "kertomusvuonna on ollut havaittavissa jatkuvaa teollisen elämän nousua suhteellisen hyvine palkkoineen, josta syystä köyhäinhoidollinen huolto on osoittanut parantumisen merkkejä, mikä edelleen jatkuu".¹²³ Tämä talouskasvu loppui talvisodan alkamiseen, ja samalla päättyivät pari vuotta voimassa olleet uudet huoltolait.

Talvisota ja kesäkuussa 1941 syttynyt jatkosota loivat poikkeustilan myös yhteiskunnalliseen sosiaalihuoltoon, koska uusia huollettavia ryhmiä olivat karjalainen siirtoväki ja sotilaitten perheet. Sotatila vaati huoltotoimien keskittämistä, mitä kuvaa kertomus Jyväskylän kaupungin huoltolautakunnan toiminnasta vuodelta 1940: "Valtiovallan taholta ei oltu annettu mitään uusia ohjeita sosiaalisen huollon hoidosta poikkeuksellisissa oloissa, joten yksityisiä avustus- ja järjestelytoimenpiteitä esitettiin huollon varalta joka päivä uusia".¹²⁴ Valtio kuitenkin organisoï nopeasti uudet kansanhuollon periaatteet. Talvisodan alkaessa siirtoväestä vastasivat kansanhuoltoministeriö ja sille alistetut kansanhuoltolautakunnat. Vuoden 1940 alussa siirtoväen sijoitus ja huolto siirtyivät sisäasiainministeriölle ja kuntiin palkattiin valtion rahoilla siirtoväen huoltojohtaja. Myös puolustustehtävissä olleiden

---

¹²⁰ Sotalapsikysely 2000.

¹²¹ Kaven 1985, 143.

¹²² Karjalainen 1990, 88, 98.

¹²³ Kertomus Jyväskylän kaupungin kunnallishallinnosta 1939.

¹²⁴ Kertomus Jyväskylän kaupungin kunnallishallinnosta 1940.

reserviläisten ja työvelvollisten perheiden huolto kustannettiin valtion varoin.¹²⁵ Vapaaehtoinen avustustoiminta korostui sodan epätavallisissa oloissa. Jyväskylässä toimi Vapaan Huollon keskus vuodesta 1939 alkaen. Siinä toimi yhteistyössä monia eri järjestöjä, kuten Keski-Suomen Marttapiiriliitto, Sosiaalidemokraattinen Naisyhdistys, N.M.K.Y, Pelastusarmeija, Aseveliyhdistys, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Suojelukunta ja Lotta Svärd.¹²⁶ Paikallisten Vapaan Huollon keskusten tehtävänä oli siirtoväen auttaminen, sotaleskien ja muiden huoltajansa menettäneiden sekä yleisesti sodasta kärsineiden auttaminen. Ne myös harjoittivat sotakummitoimintaa, jonka avulla suomalaislapsille yritettiin löytää kummeja Ruotsista, Yhdysvalloista, Tanskasta ja Sveitsistä. Jyväskylässä tämä toiminta oli kuitenkin marginaalista ja avustuksia tuli joillekin lapsille vain satunnaisesti.¹²⁷ Sotalapsikyselyyn vastanneista kolme muistaa saaneensa paketteja Ruotsista tai Amerikasta.¹²⁸

Uusien huoltoelinten vakiinnuttua Jyväskylän huoltolautakunnan vuosikertomuksessa kerrottiin vuonna 1943, että "kertomusvuoden aikana maassamme edelleen vallitsevan sodan johdosta poikkeukselliset olot vaikuttivat monin tavoin huoltotoimintaan, vähentäen toisaalta jossain määrin varsinaisen köyhäinhuollon piiriin kuuluvia tehtäviä ja toisaalta lisäten ja laajentaen sen käsittämään uusia oloja". Suurimman lisätyön huoltolautakunnalle aiheuttivat sotapalveluksessa olevien henkilöiden omaisten sotakuukausipalkan anomusten käsitteleminen ja lausuntojen antaminen. Samassa vuosikertomuksessa todettiin, että "työvoiman kysynnän kasvusta johtuen lapsi- ja nuorisotyövoimaa on käytetty entistä enemmän teollisuuden palveluksessa". Tällä seikalla selitettiin köyhäinhuoltoavustusten pysyminen entisellä tasolla.¹²⁹ Jyväskylässä kunnan huollettavien määrä väheni huollon erikoisjärjestelyiden ja sotavelvollisuuksien vuoksi sekä siksi, että kotirintama sitoi puolustukseensa ja tuotantoon myös sellaisia, jotka rauhan aikana olisivat joutuneet kunnan huoltotoimen asiakkaiksi.¹³⁰ Toisaalta Jyväskylän alueliitokset ja väestönkasvu lisäsivät huoltoon oikeutettuja. Näistä syistä kaupungin huollettavien prosentuaalinen määrä pysyi sotavuodet miltei samalla tasolla, vaikka jatkosodan kaksi ensimmäistä vuotta ja alueliitos

---

¹²⁵ Karjalainen 1990, 98 - 99.

¹²⁶ Keski-Suomen maakunta-arkisto. Vapaan Huollon keskuksen arkisto. Pöytäkirjat 1939 - 1952.

¹²⁷ Karjalainen 1990, 100.

¹²⁸ Sotalapsikysely 2000.

¹²⁹ Kertomus Jyväskylän kaupungin kunnallishallinnosta 1940.

¹³⁰ Karjalainen 2000, 101.

nostivat hetkellisesti huollettavien määrää.¹³¹ Yksi sodasta välittömästi johtunut toimenpide, jossa kuntien huoltolautakunnat olivat toimeenpanijoina, oli vähävaraisten lasten siirron maaseudulle. Jyväskylä oli niiden viiden ensimmäisen kaupungin joukossa, joissa siirrot aloitettiin vuonna 1942. Siirtoja maaseudulle jatkettiin läpi sotavuodet, ja ne kestivät yleensä kesäkuukausien ajan.¹³²

Sotalapsikyselyssä käy ilmi, että vain kuusi vastannutta muistaa perheensä saaneet ulkopuolisia avustuksia.¹³³ Luku on verrattain pieni, mutta toisaalta kyselyssä valtaosalla vastanneista oli joku omainen töissä, useimmiten teollisuuden palveluksessa. Työläisen saama palkka riitti useimmissa tapauksissa sellaiseen toimeentuloon, ettei se alittanut köyhäinavustukseen oikeuttavaa rajaa, vaikka perheiden isät olivat usein rintamalla. Elintaso oli kuitenkin monissa perheissä alhainen, vaikka se ei vielä oikeuttanutkaan köyhäinavustukseen.

4.2 Sotalasten iät ja siirtoajat

Keski-Suomen sotalapsikyselyyn vastanneiden iät Jyväskylästä Ruotsiin evakkoon lähtiessä olivat suunnilleen samat kuin muualla Suomessa, eli vaihtelivat kahdesta kahteentoista vuoteen. Painopiste oli kuitenkin selvästi neljän ja kahdeksan vuoden välillä. Neljästäkymmenestäseitsemästä vastanneesta kolmekymmentäyksi lähti 4 - 8 vuotta vanhoina.¹³⁴ Tämä noudattelee tutkimuskirjallisuudessa mainittuja koko maan arvioita, joiden mukaan suurin osa sotalapsista oli jatkosodan aikana lähtiessä 5 - 8 vuotta vanhoja.¹³⁵ Huomattavaa on, että kyselyyn vastanneista sotalapsista 14 k 47:stä oli lähtiessään alle viisivuotias. Heistä monet olivat maininneet lähteneensä samaan aikaan isomprien sisarusten tai tuttavien kanssa.¹³⁶ Tämä viittaa siihen, että Suomessa lähtevien lasten vanhemmat yleisesti luulivat, että sisarukset tai kaverukset oli mahdollista sijoittaa Ruotsissa samaan perheeseen tai samalle alueelle, vaikka näin ei useinkaan käynyt. Luultavasti Suomessa paikallisen tason viranomaisilla ei ainakaan siirtojen alkuvaiheessa ollut täyttä käsitystä ruotsalaisten viranomaisten toimintaperiaatteista, joten he saattoivat antaa tietämättään

---

¹³¹ Karjalainen 2000, 113. Vuonna 1940 huollettavien määrä oli melkein 7% asukasmäärästä ja vuonna 1941 noin 12%. Luku oli seuraavana vuonna 4 % ja vakiintui sille tasolle sodan loppuun saakka.

¹³² Karjalainen 1990, 99.

¹³³ Sotalapsikysely 2000.

¹³⁴ Sotalapsikysely 2000.

¹³⁵ Kaven 1985, 142.

¹³⁶ Sotalapsikysely 2000.

virheellistä informaatiota. Lasten saavuttua Ruotsin puolelle suomalaisilla viranomaisilla ja saattajilla oli vain vähäiset mahdollisuudet vaikuttaa lasten sijoitukseen, koska lapset siirtyivät ruotsalaisen organisaation vastuulle.

Jyväskyläläisistä sotalapsista valtaosa oli matkalla vain yhden kerran. Kyselyyn vastanneista sotalapsista kaksi kertaa matkalla oli 13 ja kolme kertaa Ruotsissa kävi viisi sotalasta. Tanskassa sotalapsena oli ollut vain yksi kyselyyn vastanneista, mutta kaksi eri kertaa. Useamman kerran matkalla olleista lapsista moni kävi Suomessa oleskelemissa vain lyhyen ajan ennen seuraavaa siirtoa.¹³⁷ Useamman kerran matkalla olleilla ei näytä olevan mitään yhteistä nimittäjää verrattaessa yhden kerran matkalla olleeseen joukkoon. Vain yhden kerran Ruotsissa olleet saattoivat oleskella pois Suomesta yhtäjaksoisesti yli viisikin vuotta, joten vieraantuminen kotimaasta saattoi olla joissain tapauksissa voimakkaampaa. Kyselyn mukaan mitään suurempia eroja sopeutumisessa ei näiden ryhmien välillä kuitenkaan ollut, vaan enemmänkin siihen ovat vaikuttaneet yksilölliset seikat.

Sotalasten paluu takaisin Suomen puolelle näyttää liittyvän kunakin ajankohtana vallitsevaan sotatilanteeseen sekä lastensiirtokomitean antamiin suosituksiin. Asemasotavaiheessa lapsia kotiutettiin yleisemminkin koko maan laajuisesti, mutta sotatilan käännyttyä heitä lähetettiin alle vuoden päästä joukolla takaisin. Lastensiirtokomiteassa käytiin keskustelua lasten palauttamisista koko sen olemassaolon ajan¹³⁸, ja sen antamat palautuksia koskevat ohjeistukset saattoivat vaihdella paljonkin lyhyen ajan sisällä. Lopulliset lasten palautukset alkoivat vasta keväällä 1945, ja prosessi kesti joissain tapauksissa vuosia.

Jyväskylän sotalasten perheiden koostumuksessa on yksi yhteinen tekijä: niissä oli yleensä enemmän kuin yksi lapsi. Melkein kaikilla kyselyyn vastanneilla sotalapsilla oli yksi tai useampi sisarus. Yleisin perhetyyppi isän ollessa rintamalla oli äiti ja kaksi tai kolme lasta. Myös yli viisi lasta käsittäviä perheitä oli runsaasti.¹³⁹

Tutkimassani otoksesta käy ilmi, että lasten siirtäminen painottui vuosiin 1941 - 1942. Erityisesti vuoden 1941 syksyllä ja sitä seuraavana talvena oli Jyväskylästäänkin lähdetty

---

¹³⁷ Sotalapsikysely 2000.

¹³⁸ Esim. KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 22.2.1943; kokouksessa päätettiin esittää, että kaikki ennen vuotta 1942 lähetetyt lapset pitäisi palauttaa mahdollisemman nopeasti.

¹³⁹ Sotalapsikysely 2000.

suurimmin joukoin.¹⁴⁰ Jatkosodan alkupuolella sotalasten liikehdintä oli vilkasta valtakunnallisestikin, mikä johtuu laajentuneesta mahdollisuudesta lähteä Ruotsiin ja Tanskaan evakkoon. Vuonna 1942 oli myös Suomessa pahiten pulaa elintarvikkeista. Valtakunnallisesti toinen suuri lähtöpiikki oli vuonna 1944 eli suurpommitusten aika.¹⁴¹ Sotalasten kokonaismääräksi on arvioitu noin 70 000 ja vuosina 1942 ja 1944 yhteensä näistä siirrettiin noin 41 000.¹⁴² Jyväskylän alueella pommituksilla ei ollut niin suurta vaikutusta sotalapsien lähettämislle, kuten myöhemmin tulee tarkemmin esille. Vain kolme kyselyssä vastannutta oli lähtenyt matkaan vuonna 1944.¹⁴³ Kyselyä tulkittaessa on huomattava, että kymmenen vastannutta ei ollut ilmoittanut lähtövuottaan ja useampia kertoja lähteneet eivät yleensä olleet merkinneet kuin ensimmäisen lähtövuoden. Joka tapauksessa painotus vuosiin 1941 -1942 on selvä, koska vastanneista 32 oli lähtenyt näinä vuosina.

4.3 Lähden syyt

Jatkosodan alussa säännöstely oli Suomessa kiivaimmillaan. Syksyllä 1940 säännöstely ulottui sokeriin, kahviin, leipäviljaan, rasvatuotteisiin, maitoon, saippuaan, vaatteisiin, jalkineisiin ja lämpimään veteenkin. Kun peruna ja liha laitettiin myös vähän myöhemmin "kortille", niin peruselintarviketilanne oli todella huono, jos ei sattunut saamaan esimerkiksi maalta sukulaisilta avustusta elintarvikkeiden muodossa tai ollut varaa käyttää mustan pörssin kauppaa hyödykseen.¹⁴⁴

Korttiannosten riittävydessä lapset olivat aikuisia paremmassa asemassa. Vuosina 1941 - 1945 alle vuoden ikäisten lasten korttiannokset olivat riittäviä kalorimäärän, proteiinin, kivennäisaineiden ja vitamiinien suhteen. Vanhempien lasten annokset olivat riittäviä kalorimäärän ja keskeisten hivenaineiden osalta, mutta erityisesti talvikuukausina esiintyi A-vitamiinin puutetta. Yli 10-vuotiaiden lasten elintarvikeannokset olivat jo suositeltavan määrän alapuolella, koska proteiinia oli annoksissa niukasti ja selvää vajeusta oli havaittavissa kalsiumin ja A-vitamiinin saannissa. Aikuisten asema oli vielä huonompi, ja

---

¹⁴⁰ Sotalapsikysely 2000.

¹⁴¹ Hietanen (Hietanen, toim.) 1992, 148.

¹⁴² Kaven 1985, 141.

¹⁴³ Sotalapsikysely 2000.

¹⁴⁴ Tommila 1975, 571.

heidän korttiannosten turvin saamansa ruokavalion kaloriarvo oli kauttaaltaan liian alhainen.
145

Lasten elintarvikeannokset olivat ajanjaksolla tyydyttäviä, mutta puutteet koskettivat selvemmin vähävaraisempaa väestönosaa. Puutteellisuudet esiintyivät useammin ravinnon laadussa kuin määrässä. Erityisen puutteellisesti ravittuihin kuuluivat varattomat ja vähävaraiset, lapsirikkaat perheet, joten huomattavan suuri osa tästä kokonaismäärästä oli lapsia ja kasvavaa nuorisoa. Jyväskylän sotalapsia tutkittaessa voidaan todeta useamman kuuluneen tähän riskiryhmään: kaupunkilaiset, vähävaraiset ja lapsirikkaat perheet olivat suuremmassa vaarassa nähdä laadullista nälkää, jos he elivät pelkästään korttiannosten turvin. Tällä väestönryhmällä ei ollut ostovoimaa käyttää hyväkseen mustan pörssin kauppaa, vaikka siellä olisikin ollut elintarvikkeita tarjolla. Eräs jyväskyläläinen sotalapsi muistaa usein valittaneensa, että "keitä, äiti, joskus perunoitakin, äläkä aina ruispuuroo".¹⁴⁶

Sotalapsikyselyssä elintarvikepula ja yleisemminkin huono elintaso nousevat selvästi tärkeimmäksi syiksi sotalapseksi lähettämiseen. Noin 2/3 vastanneista ilmoitti perheen elintason heikoksi ennen sotalapseksi lähtöä, loput kohtalaiseksi. Ruuan puute oli jäänyt monien mieleen, ja esiintyikin selkeästi yleisimpänä vastauksena kysymykseen sotalapseksi lähdön syyksi. Monet sotalapset muistavat, että heille vain selitettiin, että Ruotsissa kaikki asiat ovat paremmin. Useat sotalapset myös muistelevat olleensa fyysisesti huonossa kunnossa aliravitsemuksen tai sairauden takia ja lähteneensä Ruotsiin parantumaan. Lähdön syytä tarkasteltaessa on huomattavaa, että sotalasten omat käsitykset voivat olla ristiriidassa totuuden kanssa, koska lopullisen päätöksen lähdöstä tekivät lasten vanhemmat. Muutamassa vastauksessa mainittiinkin syiksi myös tilanahtaus asumisessa ja vanhempien vaikeudet huolehtia lapsistaan työn ohessa. Eräs sotalapsi kertoi vuosia myöhemmin kysyneensä äidiltään syytä sotalapseksi lähettämiseensä. Vastaus oli kuulunut: "Olipahan yksi suu vähemmän syömässä."¹⁴⁷

Tutkimuskirjallisuudessa mainitaan koko maata koskevassa tarkastelussa elintarvikepulan ohella tärkeimmäksi syyksi sotalapseksi lähdölle pommitusten pelko.¹⁴⁸ Jyväskylän alueella pommituksilla ei ole yhtä keskeistä merkitystä. Alueella sijaitti sotatarviketehtaita ja

---

¹⁴⁵ Kaven 1985, 28 - 29.

¹⁴⁶ Sotalapsikysely 2000.

¹⁴⁷ Sotalapsikysely 2000.

rautatieverkosto, mutta kokonaisuudessaan kaupunkia pommitettiin talvisodan aikana vain kahdesti ja jatkosodan aikana ei kertaakaan.¹⁴⁹ Jyväskylän kaupunkia kohdanneet pommitukset tapahtuivat 29.12.1939 ja 31.12.1939. Talvisodan aikana pommikoneita lensi Jyväskylän yli useamminkin, mutta pommeja putosi kaupunkiin vain kaksi kertaa. Eräs luultavasti Jyväskylään tarkoitettu yöpommitus osui erehdyksessä noin 20 kilometriä kaupungin ulkopuolelle erääseen syrjäkylään. Peittämättömät ikkunat olivat ohjanneet vihollisen koneet harhaan. Ensimmäinen Jyväskylän pommitus osui pääasiassa Kankaan Paperitehtaalle, hautausmaalle ja vain osaksi kaupunkiin. Suuresta pommimäärästä huolimatta vauriot olivat suhteellisen vähäiset, mutta yksi henkilö kuoli konekivääritulesta. Toinen pommitus aiheutti suurta tuhoa. Useita taloja paloi ja vaurioitui kaupunkialueelta ja Schaumanin Vaneritehdas kärsi suuren palovahingon. Rautatiealue kärsi myös pahoin ja useita vaunuja paloi tavaroineen. Pommituksessa kuoli 21 ihmistä ja loukkaantui 12 sekä yhteensä molemmissa pommituksissa vaurioitui 149 rakennusta.¹⁵⁰

Sotalapsikyselyssä 17 vastannutta muistaa sotakokemuksia kysyttäessä pommitukset ja niiltä suojautumiset, joista osa lienee pelkästään ilmahälytyksiltä suojautumisia. Kuitenkin vain kaksi vastannutta ilmoitti pommitukset syyksi siirtoonsa pois Suomesta. Luku on todella alhainen, koska Jyväskylää oli jo talvisodan aikana pommitettu, ja se oli aseteollisuuden keskuspaikkana aikalaisille pelottavan realistinen pommituskohde. Myös viholliskoneiden ylilennoilla ja ilmahälytyksillä oli varmasti jonkinlainen psyykinen vaikutus, vaikka jatkosodan aikana Jyväskylää ei pommitettukaan. Toisaalta Jyväskylän sijainnilla on merkitystä sille, että elintarvikepula oli selkeästi suurempi syy kuin pommituksilla sotalapsiksi lähettämiseen. Sotatapahtumat eivät luultavasti tuntuneet niin konkreettisen uhkaavilta Jyväskylässä kuin pääkaupunkiseudulla tai Itä-Suomen kaupungeissa. Elintarvikepula taas oli osa jokapäiväistä elämää.

Yksi kyselyssä toistuva lähdön syy oli hieman yllättäen vanhempien sotalasten oma halu lähteä Ruotsiin evakkoon. Useissa vastauksissa se liittyi jonkin sukulaisen tai tuttavän lähtöön; haluttiin lähteä samaan aikaan. Joissakin tapauksissa vanhemmat lapset olivat myös tehneet lähtövalmistelut itse ja toivat vain tarvittavat dokumentit vanhemmilleen allekirjoitettavaksi. Tässä asiassa tulee ilmi niin sanotun puskaradion tehokkuus

---

¹⁴⁸ Esim. Edvarsen 1977, 9, Hietanen (Hietanen, toim.) 1992, 148, Kaven 1985, 18.

¹⁴⁹ Tommila 1972, 568 - 569.

¹⁵⁰ Kertomus Jyväskylän kaupungin kunnallishallinnosta 1940, 351 - 352.

tiedotusmuotona. Jotkut lapset olivat kuulleet jo palanneilta lapsilta tarinoita Ruotsissa ja Tanskassa tarjolla olevasta yltäkyläisemmästä elintasosta ja halusivat innokkaina lähteä matkaan. Kyselyä tulkittaessa lasten muistikuvat lähtötilanteesta muuttuivat innostuneisuudesta hieman realistisemmiksi: useimmat kuvailevat lähtötilannetta Jyväskylän rautatieasemalta surullisena ja pelottavana tapahtumana.¹⁵¹

Vaikutusta sotalapsien vanhempien päätökseen on saattanut olla myös monilla muilla seikoilla. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean antamat ohjeistukset vaikuttavat paikoin rohkaisulta lähettää lapsia pois Suomesta. Ainakin karjalaisevakkujen lasten ensisijaisuus siirroissa, jos vanhemmat palaavat Karjalaan jälleenrakennustöihin viittaa tähän.¹⁵² Myös laajennukset siirtoihin oikeutettujen lasten ikään voidaan tulkita valtion ylimmän johdon myönteiseksi asenteeksi jatkaa joukkosiirtoja.¹⁵³ Paikallisilla lastensiirtoviranomaisilla on epäilemättä ollut vahva rooli siirroista käydyissä henkilökohtaisissa keskusteluissa vanhempien kanssa. Jyväskylän siirtoviranomaisten alttiutta siirtoihin kuvaa aikaisemmin ilmi tullut seikka, että lapset pystyivät itsenäisesti hoitamaan omaan lähtöönsä tarvittavat asiat ja tuomaan vain paperit huoltajilleen allekirjoitettaviksi. Sotalapsikyselyssä eräs Ruotsiin siirretty sotalapsi totesi siirron syytä kysyttäessä "jonkun tahon suostutelleen" hänen vanhempansa asiaan.¹⁵⁴ Lastensiirtoviranomaiset puhuivat varmasti siirtojen puolesta, mutta tuskin sentään systemaattisesti painostivat vanhempia lähettämään lapsiaan pois. Ainakin asiaa on jälkepäin vaikea tutkia. Yleisesti ottaen kansan mielikuvat lastensiirroista luotiin joukkotiedotusvälineissä sekä maanlaajuisesti että paikallisella tasolla.

5. Lastensiirroista tiedottaminen

Lastensiirtojen kasvaessa joukkosiirroiksi jatkosodan alussa tiedottamisella oli tärkeä merkitys. Lastensiirtokomitean perusteet valita lapset sekä Ruotsin että Tanskan valmius vastaanottaa suomalaisia lapsia vaihtelivat usein vuosina 1939 - 1945. Näistä seikoista lastensiirtokomitea pyrki tiedottamaan mahdollisemman laajasti, tehokkaasti ja nopeasti. Tärkeimpiä joukkotiedotusvälineitä olivat päivälehdistö ja radio sekä useat sodan aikana

---

¹⁵¹ Sotalapsikysely 2000.

¹⁵² KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 3.9.1941.

¹⁵³ KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 26.6.1944. Sosiaaliministeri Aaltonen totesi, ettei lasten valitsemiseen annettuja määräyksiä pitänyt seurata orjallisesti, vaan piti ottaa lukuun inhimilliset tekijät.

tehdyt lyhytfilmit.¹⁵⁵ Myös paikallisviranomaisten rooli maakunnissa sekä tiedonkulku suusta suuhun lapsia lähettäneiden ja lähettämistä suunnittelevien perheiden välillä olivat tärkeitä. Niin sanotun puskaradion kautta tieto onkin mitä luultavimmin kulkenut tehokkaasti, ja ihmiset ovat sen avulla muodostaneet oman mielipiteensä lastensiirroista. Koska osa sotalapsista kävi välillä Suomessa, elintason erot ja joissakin tapauksissa myös vieraantuminen kielestä ja kotimaasta olivat selkeästi nähtävissä ja niistä varmasti myös keskusteltiin.

Lastensiirtoihin liittyvää tiedottamista tarkasteltaessa esiin tulevat aikalaisten ennakkoluulot lastensiirtoja kohtaan. Näkyvimmin kritiikkiä harjoitettiin sanomalehdistössä, mutta valtion johto lopetti sen nopeasti, kun lopullinen sensuuripäätös astui voimaan 26.1.1942.¹⁵⁶

Tässä käsittelyluvussa tutkimuksen kohteena on sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean antamat ohjeet lastensiirtojen tiedottamisesta sekä sen toteutuminen valtakunnallisesti ja Jyväskylässä. Tarkastelun kohteina ovat myös aikalaisten siirtoihin kohdistama kritiikki, sensuuripäätöksen tarpeellisuus sekä sensuurin vaikutus tiedottamisen luonteeseen sotavuosien kuluessa etenkin sanomalehdistössä. Lähteinä toimivat tutkimuskirjallisuus, lastensiirtokomitean arkistolähteet, haastattelut ja sodan ajan sanomalehdistö.

5.1 Tiedonkulku

Talvisodan aikaiset lastensiirrot toteutettiin nopeassa tahdissa. Tiedottaminen joukkoviestimissä alkoi Maja Sandlerin ja Hanna Rydthin pitämästä lehdistötilaisuudesta Kulosaaren kasinolla 11.12.1939, jolloin he ilmaisivat Ruotsin halukkuuden ottaa vastaan suomalaisia lapsia. Tästä tapauksesta ja myös Pohjoismaiden Suomen Avun Keskuksen perustamisesta Helsinkiin 13.12.1939 uutisoitiin lehdistössä.¹⁵⁷ Uutisjutuissa myös tiedotettiin, miten tulee toimia, jos haluaa lähettää lapsensa Ruotsiin, Tanskaan tai Norjaan.¹⁵⁸ Talvisodan aikana Pohjoismaiden Suomen Avun Keskus hoiti lasten siirtämisen Suomesta, ja lähtijät olivat etupäässä kotoisin pääkaupunkiseudulta ja Viipurin läänistä. Touko- ja kesäkuussa 1941 lasten siirroista huolehti Mannerheimin Lastensuojeluliiton

---

¹⁵⁴ Sotalapsikysely 2000.

¹⁵⁵ Kaven 1985, 75.

¹⁵⁶ Vilkuna 1962, 123.

¹⁵⁷ Kaven 1985, 41.

¹⁵⁸ Esim. KS 17.12.1939, TV 17.12.1939.

17.5.1941 perustama kesälapsivaliokunta. Tarkoitus oli siirtää sairaita lapsia kesän ajaksi Ruotsiin hoitoon. Kesälapsivaliokunta kuljetti Ruotsiin 736 lasta, mutta kesän aikana sinne oli jo matkustanut noin 1 300 yksityisiä teitä.¹⁵⁹ Nämä ennen jatkosotaa Ruotsiin siirretyt 2 000 lasta olivat melkein kaikki jo olleet sotalapsina talvisodan aikana. Kesälapsivaliokunnan perustamisesta kirjoitettiin lehdistössä, mutta kesän siirrot eivät koskeneet kovin suurta kansanosaa, koska sairaat lapset valittiin sairaaloissa lääkärilausuntojen pohjalta. Yksityisiä teitä siirtyneet lapset eivät olleet olleenkaan kosketuksissa viranomaisten kanssa, vaan siirroista sovittiin biologisten ja kasvattiperheiden välillä.

Jatkosodan alkaminen ja sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean muodostaminen loivat organisaation, joka otti vastuun käytännön siirtotoiminnasta. Siihen kuului myös komitean alaisten virkamiesten ja tavallisten kansalaisten informoiminen lastensiirtojen mahdollisuuksista ja rajoituksista. Lastensiirtokomitean kirjeenvaihto läänin ja paikallistason virkamiesten kanssa oli vilkasta koko komitean olemassaolon ajan. Alusta saakka komitean ohjeistus oli, että paikallistason virkamiehet suorittavat omalla paikkakunnallaan käytännön työn eli myös tiedottamisen.¹⁶⁰ Kuitenkin lastensiirtokomitean pöytäkirjoista käy ilmi komitean pohtineen ja tehneen päätöksiä myös tiedottamisesta. Esimerkiksi pari kuukautta komitean muodostamisen jälkeen päätettiin lyhytfilmin valmistamista lastensiirroista.¹⁶¹ Jatkosodan ajan Suomen lyhytelokuvatuotantoa hallitsivat Puolustusvoimien, Finlandia-Kuvan ja Suomi-Filmin tekemät uutiskatsaukset. Ne olivat informatiivisia poimintoja sota- ja kotirintaman uutisista, ja niitä näytettiin laajasti ympäri maata, myös Jyväskylässä.¹⁶² Komitea lähetti myös suoraan tiedotteita päivälehtiin silloin, kun siirtotoiminnassa tapahtui linjan muutoksia. Tammikuussa 1942 lastensiirtokomitea tiedotti ensimmäisen kerran alkuperäisten valintaperiaatteiden muuttumisesta, kun se laajensi lastensiirrot koskemaan myös monilapsisten perheiden lapsia.¹⁶³ Koko siirtoihin liittynyt virkamiehistö sosiaaliministeristä paikallisiin huoltoviranomaisiin antoi haastatteluja ja lausuntoja tiedotusvälineille koko lastensiirtojen ajan.¹⁶⁴

---

¹⁵⁹ Kaven 1985, 52 - 53.

¹⁶⁰ KA, LskA. Lastensiirtokomitean toimintakertomus 4.1.1950.

¹⁶¹ KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 5.12.1941.

¹⁶² Uusitalo (Uusitalo, toim.) 1993, 37.

¹⁶³ KA, LskA. Lastensiirtokomitean kokouspöytäkirja 20.1.1942.

¹⁶⁴ Esim. TV 22.11.1941 sosiaaliministeri K.-A. Fagerholmin haastattelu, KS 6.2.1943 lastensiirtokomitean toiminnanjohtaja Elsa Bruunin haastattelu, TV 5.5.1945 professori Arvo Ylpön haastattelu.

Valtion virkamiehistön kautta yritettiin informoinnin lisäksi pitää yllä positiivista kuvaa lastensiiirroista läpi sotavuosien. Pääasiassa kaikki muut jutut kuin uutisoinnit aiheesta propagoivat voimakkaasti lastensiiirtojen puolesta. Yleisesti niissä kiiteltiin ruotsalaisten ja tanskalaisten auttamishalukkuutta sekä ylistettiin lähtevien lapsien urheutta ja käytöstä vieraassa maassa. Yksi näyttävä propagandan tuote oli vuonna 1943 ilmestynyt Kustaa Vilkun ja Elsa Bruunin toimittama kirja "Suomen lasten kiitos Ruotsille". Teoksessa kuvataan siirtojen alun vaiheita ja sotalasten elämää Ruotsissa, esitellään ruotsalaisia lastenkoteja ja sairaaloita ja niin edelleen. Kirjan sävy on ylitiöpositiivinen, ja siinä jaetaan kiitosta monille eri tahoille Ruotsin puolella. Mitään negatiivista ei kirjasta löydy, ja siinä kuvataan siirtoja "suomalaisten lasten suurena kokemuksena". Arvovaltaa kirjalle antavat korkeiden virkamiesten, kuten sosiaaliministeri Fagerholmin ja talvisodan aikaisen Tukholman suurlähettilään Eljas Erkon, artikkelit, joissa vuolaasti kiitetään ruotsalaisia. Fagerholm toteamus "Rikkaat ja köyhät, vanhat ja nuoret, kaikki ovat auttaneet. Suomen lasten auttaminen on ollut Ruotsin kansan sydämen asia" kertoo kirjan yleisen sävyn ja tavoitteet.¹⁶⁵ Tiedotusvälineissä yritettiin pitää yllä käsitystä suomalaisten varauksettomasta kiitollisuudesta ja innokkuudesta lastensiiirtoja kohtaan, mutta aikalaisilla oli myös omia epäilyksiä asiasta.

5.2 Lastensiiirtoihin kohdistunut kritiikki

Lastensiiirtoihin kohdistuneet ennakkoluulot tulivat parhaiten esiin sanomalehdistössä. Lehtien ja yksityishenkilöidenkin suhtautuminen lastensiiirtoihin heijastui uutisista, pakinoista, yleisönosastosta ja pääkirjoituksista. Uutisoinnin merkitys korostui, sillä aihe kelpasi pääkirjoituksiin hyvin harvoin. Yleisesti ottaen Suomen sanomalehdistössä keskityttiin lastensiiirtojen aikana enemmänkin sotatapahtumien seurantaan.¹⁶⁶

Jussi Eronen tutki poliittisen historian pro gradu -tutkielmassaan sanomalehtien kirjoittelua lastensiiirroista 3.9.1941 - 27.1.1942. Ajanjakso on rajattu lastensiiirtokomitean synnystä valtion tiedotuslaitoksen antamaan sensuuripäätökseen, ja tutkimuskohteena ovat Etelä-Suomen sanomalehdet. Aikalaisten kritiikki oli maltillista ja rajoittui pienen joukon esittämäksi. Lastensiiirtokomitean synnystä sensuuripäätökseen Suomen Sosiaalidemokraatti,

---

¹⁶⁵ Vilkuna 1943, 9.

¹⁶⁶ Eronen 1996, 34.

Helsingin Sanomat, Uusi Suomi, Hufvudstadsbladet, Ajan Suunta ja Ilkka julkaisivat yhteensä 254 juttua, joista vain 12 oli kriittisiä lastensiirtoja kohtaan.¹⁶⁷

Vaasassa ilmestyneen maalaisliittolaisen Ilkan pakinoitsija "Karhuvainion Esa" otti jyrkimmin kantaa lastensiirtoja vastaan. Nimimerkin suojissa kirjoitti Ilkan päätoimittaja Artturi Leinonen, joka oli tunnettu maalaisliittolainen lehtimies ja poliitikko. Ensimmäisen kerran "Karhuvainion Esa" pakinoi aiheesta lokakuussa 1941. Tekstistä nousevat esille Ruotsin maaseudun autioituminen ja huoli, että suomalaiset siirtolaislapset saattoivat olla ratkaisu tähän ruotsalaisten ongelmaan. Kirjoittajan mielestä ruotsalaisten oli keksittävä parempia avustustapoja, koska "Suomi tarvittoo itte poikansa ja tyttärensä, nyt kaksinverroin, kun sota vie paljon ja alue lisääntyy".¹⁶⁸ Seuraava pakina ilmestyi itsenäisyyspäivänä 1941. Tuolloin Leinonen totesi "Karhuvainion Esana", että myös Suomen pohjoisten osien lastenkin olisi päästävä Ruotsiin turvaan. Pakinoitsija antoi nyt myös kiitosta Ruotsin avusta, mutta kirjoitti, että "jos kerran apua ja huojennusta maalle halutaan tuottaa, niin silloin olisi sitä tuotettava ennen kaikkea enimmäin hädässä oleville seuduille".¹⁶⁹ Kirjoittajan maalaisliittolainen asenne ja poliittiset motiivit näkyivät kirjoituksista selvästi. Leinoselle ennen kaikkea lastensiirroissa huolta aiheutti se, että köyhistä oloista ja maalta kotoisin olevat lapset eivät saisi yhdenvertaista mahdollisuutta apuun eteläsuomalaisiin ja kaupunkilaisiin lapsiin verrattuna.

Myös Uusi Suomi salli kritiikin yleisönosastossaan. Tammikuussa 1942 nimimerkki P.J.K kyseenalaisti voimakkaasti koko lastensiirtotoiminnan. Kirjoittaja totesi, että "lapset joutuvat tottumaan outoon ravintojärjestykseen ja vieraisiin tapoihin ja oloihin", mikä olisi "lapsille vahingoksi sekä ruumiin ja sielun kehityksen puolesta". P.J.K myös pelkäsi, että lapsille olisi haittaa koulunkäynnin keskeytymisestä ja että lasten palautusten jälkeen kotien yhteishenki olisi koetuksella. Lopuksi kirjoittaja totesi provosoivasti, että "mitkään sivuvaikutukset, vaikkapa sinänsä täysin ymmärrettävätkin, eivät saa päästää avustustapaa määräämään".¹⁷⁰ Tässä luultavasti viitattiin ruotsalaisten motiiveihin ottaa lapsia vastaan sekä avustusmuotoon eli lastensiirtoihin muiden avustustapojen sijaan. Tämä nimimerkki P.J.K:n yleisönosastokirjoitus oli sikäli merkittävä, että se herätti huomiota myös Ruotsissa. Uudessa Suomessa julkaistiin siihen ruotsalaisen Svenska Dagbladetin vastine. Dagbladet esitti

---

¹⁶⁷ Eronen 1996, 35.

¹⁶⁸ Ilkka 11.10.1941.

¹⁶⁹ Ilkka 6.12.1941.

voimakkaan vastalauseen etenkin vihjailuihin ruotsalaisten "sivuvaikutuksiin", jotka he tulkitsivat aitosuomalaisten vainoharhoiksi siitä, että siirretyt lapset kasvatettaisiin suunnitelmallisesti ruotsalaisiksi.¹⁷¹ Uusi Suomi kuitenkin puolusti samassa artikkelissa yleisönosastokirjoittajaansa toteamalla, että kirjoittaja viittasi "kasvatusalan miehenä" käytännöllisiin ja psykologisiin haittoihin, jotka lasten siirtäminen aiheuttaa. Uusi Suomi oli ottanut jo aikaisemminkin kantaa lastensiirtoihin pääkirjoituksessaan viisi päivää tunteita herättäneen yleisönosastokirjoituksen jälkeen. Siinä todettiin, että "Pohjanlahden tällä puolella ei ole oikeutta epäillä ruotsalaisten vilpittöntyä halua auttaa".¹⁷² Ilmeisesti lehti oli itsekin huomannut julkaistun mielipidekirjoituksen jyrkän linjan vaarallisuuden ja halusi jatkaa yleisesti hyväksyttävämällä linjalla.

Kielikysymys nousee eniten esille Helsingin Sanomissa esiintyneessä kritiikissä lastensiirtoja kohtaan. Tammikuussa 1942 lehdessä julkaistiin artikkeli, jossa ihmeteltiin Ruotsin auttamisen halun voimakkuutta, vaikka sen oma poliittinen tilanne ei ollut täysin vaaraton ja sotavalmiuden ylläpito nieli valtion varoja. Artikkelissa todettiin myös, että "lasten sijoitus lastenkoteihin on onnellisempi ajatus kuin hoito yksityiskodeissa, koska suuressa joukossa lapsi ei unohda äidinkieltään".¹⁷³ Näissä kommentteissa tulee jälleen esiin huoli lasten vieraantumisesta kotimaastaan sekä vihjailu ruotsalaisten auttamisen vilpittömyydestä. Nimimerkki "Kasvattaja" toi esille selkeämmin huolensa lasten suomen kielen taidon menetyksestä yleisönosastokirjoituksessaan päivää myöhemmin Helsingin Sanomissa. Siinä kirjoittaja ottaa kantaa ministeri Fagerholmin aikaisemmin julkisuudessa esittämään lausuntoon, jossa hän kehui ruotsalaisten ponnisteluja saada lapsille kouluissa suomenkielistä opetusta. "Kasvattajan" mukaan "ministeri kajosi arkaan aiheeseen", ja "tosiasiassa suomalaiset lapset on laitettu ruotsalaisiin kouluihin, jossa alkeisopetus annetaan vieraalla kielellä". Lopuksi hän vaati suomenkielistä opetusta lapsille siksi, että olisi edes joitain takeita, etteivät lapset unohtaisi äidinkieltään.¹⁷⁴

Helsingin Sanomat otti seuraavan kerran kantaa sotalapsikeskusteluun Muut lehdet -palstallaan siteeraamalla Ilta-Sanomien pääkirjoitusta. Artikkelissa kirjoitettiin, että "kansalaisten keskuudessa on esiintynyt eräänlaista huonoa kansallista itsetuntoa", millä

---

¹⁷⁰ US 15.1.1942.

¹⁷¹ US 27.1.1942.

¹⁷² US 20.1.1942.

¹⁷³ HS 15.1.1942.

¹⁷⁴ HS 16.1.1942.

viitattiin lastensiirtojen kritisointiin lehtien palstoilla. Artikkelissa myös muistutettiin, että Fagerholm oli vakuuttanut, ettei yksikään lapsi jäisi Ruotsiin ottolapseksi lastensiirtokomitean myötävaikutuksesta. Lopuksi toivottiin vetoomustyypisesti, että "ruotsalaisille kasvattivanhemmille tehtäisiin selväksi lastensiirtoja järjestävien ruotsalaisten järjestöjen taholta asian arkaluonteisuus".¹⁷⁵ Tästä kirjoituksesta on jälleen huomattavaa Uuden Suomen kaltainen itsesensuuri, jossa jyrkähkön kritiikin jälkeen lehti itse pyrkii pehmentämään linjaansa: Ruotsille pitää olla kiitollinen avusta, mutta lasten saaminen takaisin kotiin tulisi varmistaa. Tämä Helsingin Sanomien noudattama linja saattoi olla lähellä aikalaisten yleistä mielipidettä sotalapsikysymyksessä.

Sanomalehdistössä esiintyi verrattain yksittäistä kritiikkiä lastensiirtoja kohtaan, ja pääasiassa kirjoittelu oli jo ennen sensuuripäätöstä myönteistä. Lehdet uutisoivat paljon itse lasten siirtotoimintaa käytännössä, etenkin siirrettävien lasten lukumääriä ja matkakertomuksia. Kuitenkin valtion sensuurilaitoksessa nähtiin tarpeelliseksi antaa päätös kriittisten äänten hiljentämiseksi. Lopullinen sensuuripäätös päätti keskustelun lastensiirroista lehtien palstoilla 26.1.1942. Vain neljä päivää aikaisemmin oli annettu ensimmäiset ohjeet julkaisutarkastustoimistoille lastensiirtoja käsittelevästä lehtikirjoittelusta. Kehotuksen antoi valtion tiedotuslaitoksen tarkastusjaoksen johtaja Kustaa Vilkuna. Siinä todettiin, että "jos lehdet haluavat esittää epäilyksiään siitä, onko suomalaisten lasten siirto Ruotsiin tarpeen vaatima toimenpide, on tällaisten kirjoitusten hyväksymisen ehtona, että niissä annetaan täysi tunnustus Ruotsin hyväntahtoisille aikeille. Väheksyviä, epäluuloisia, tai arvostelevia lausuntoja Ruotsin suhtautumisesta Suomeen ei saa tuoda julki, vaan on rajoitettava käsittelemään huolestumista, johon lasten maastavienti saattaa antaa aihetta." Vilkuna kirjoitti muistelmissaan, että kirjoittelu lähti kuitenkin heti "epämukavalle tolalle", joten lopullinen sensuuripäätös annettiin pian ja siinä käskettiin, että kaikki negatiiviset kirjoitukset lastensiirroista on ehdottomasti lopetettava.¹⁷⁶ Tarkastusjaosto ei ollut pitänyt lastensiirtojen arvostelua vaarallisena, vaan päätös tehtiin sen jälkeen, kun lastensiirtokomitean edustajat olivat vierailleet Vilkunan luona.¹⁷⁷

Sensuuripäätöksen syistä tutkijat ovat esittäneet erilaisia arvioita. Pertti Kaven arvioi sensuuripäätöksen pitkälti johtuneen lastensiirtokomitean toimista. Komitean edustajien

---

¹⁷⁵ HS 21.1.1942.

¹⁷⁶ Vilkuna 1962, 123.

¹⁷⁷ Eronen 1996, 53, Kaven 1985, 72.

vierailu Kustaa Vilkunan luona tammikuussa 1942 johti ensin varoitukseen ja sitten lopulliseen sensuuriin. Lastensiirtokomiteassa oltiin huolestuneita kritiikin synnyttämästä tilanteesta, kun suomalaiset äidit alkoivat harkita uudelleen ja jopa perua lastensa siirtoja Ruotsiin.¹⁷⁸ Jussi Eronen taas esittää, että sensuuripäätös oli etupäässä poliittinen. Se tehtiin, koska kritiikin kohteena oli Suomen suuri auttajamaa Ruotsi. Sensuuri myös rajoitti keskustelua aiheesta, joka olisi voinut aiheuttaa taistelutahtoa heikentävää kansallista erimielisyyttä Suomessa.¹⁷⁹ Näillä seikoilla oli varmasti merkitystä sensuuripäätöstä tehtäessä.

Lehdistössä esiintyvä kritiikki oli pitkälti yksittäisten ihmisten mielipiteitä, joten sensuuripäätös tuntui olevan viranomaisten kannalta ennalta ehkäisevä toimenpide. Lehdistössä kritiikki oli lisääntynyt syksystä 1941 tammikuun loppuun 1942 mennessä, joten sama linja olisi saattanut jatkua ilman sensuuripäätöstä ja jopa luonut ryhmittymiä vastustamaan lastensiirtoja. Joka tapauksessa valtio halusi selvästi suojella lastensiirtojen jatkuvuutta, koska näin jyrkkiä sensuuripäätöksiä ei jatkosodan aikana paljoakaan annettu. Sensuuriviranomaiset tarkastivat sodan aikana kuukausittain runsaat 30 000 lehtiartikkelia ja uutista, ja näistä 98% ei antanut mitään aihetta sensuuriin. Tämä osoittaa paitsi sanomalehdistön liikkuma-alan väljyyttä myös journalistien harkintaa ja itsekontrollia.¹⁸⁰ Kuitenkin lastensiirtojen osalta itesesensuurin ilmeisesti katsottiin pettäneen ja kaikkien kriittisten kirjoitusten lopettamista pidettiin välttämättömänä toimenpiteenä.

Sensuuri katkaisi julkisen keskustelun sotalapsikysymyksestä, ennen kuin se oli kunnolla alkanutkaan, mutta eduskunta joutui käsittelemään aihetta vielä helmikuussa 1942. IKL ajoi muutosta vuonna 1931 allekirjoitettuun pohjoismaiseen ottolapsisopimukseen juuri sotalapsiasiaan vedoten. Sopimus antoi vallan ottolapsisuhteesta päättämiseen lasta haluavien ottovanhempien kotimaan oikeusistuimelle, minkä vuoksi IKL:n edustajien mielestä sodan jälkeen oli vaara menettää suomalaislapsia ottolapsiksi Ruotsiin ilman suomalaisviranomaisten myötävaikutusta. Eduskunta hyväksyi esityksen ja hallituksen tehtävänä oli selvittää, miten sotalapsien lapseksiottamista voitaisiin rajoittaa ilman vuoden 1931 sopimuksen irtisanomista. Ruotsiin annettiin tieto hallituksen toivomuksista, mutta

---

¹⁷⁸ Kaven 1985, 72.

¹⁷⁹ Eronen 1996, 55 - 56.

¹⁸⁰ Perko 1988, 35 - 36.

konkreettista uudistusta ei toteutettu.¹⁸¹ Sensuuripäätöksen hengessä myös kaikki negatiiviset lausunnot kansanedustajien puheenvuoroista piti poistaa asiakirjoista.¹⁸²

Sensuuripäätöstä edeltänyt keskustelu ja kriittiset mielipideilmaisut päättävissä elimissä kuin myös yksityisten kansalaisten kannanotot sanomalehdistössä osoittavat, että lastensierro herätti aikalaisissa epäilyksiä. Jälkeenpäin on helppo nähdä kritiikin olleen osin oikeutettua. Esimerkiksi vuoden 1931 sopimuksen soveltaminen suomalaislasten palautusristiriitojen yhteydessä sodan jälkeen 1950-luvun alkuun asti nostatti tunteita Pohjanlahden molemmin puolin.¹⁸³ Lehtien palstoilla pohdittu pelko lasten vieraantumisen vanhemmistaan ja kotimaastaan sekä kasvattivanhempien halu adoptoida siirrettyjä lapsia toteutuivat huomattavassa määrin; monilla lapsilla oli palattuaan vaikeuksia sopeutua suomalaiseen elämään ja noin 15 000 lasta ei palannut koskaan takaisin.

5.3 Tiedottaminen Jyväskylässä

Talvisodan aikana tietoa lastensierroista Jyväskylän seudulla oli saatavilla lähinnä sanomalehdistöstä. Mahdollisuudesta lähettää lapsensa Ruotsiin uutisoitiin Maja Sadlerin Suomen matkan yhteydessä. Suomen Avun Keskukseen perustamisesta ja viiden tuhannen suomalaislapsen mahdollisesta evakoinnista Ruotsiin kerrottiin lehdissä joulukuussa 1939. Jutuissa kävi ilmi, että eri puolelle Suomea oltiin perustamassa alatoimistoja, joista voi saada tietoa vastaanottavista järjestöistä ja myös mahdollisuuksista lähettää lapsensa.¹⁸⁴ Myös mahdollisuuksista lähettää lapsia Tanskaan ja Norjaan uutisoitiin nopeasti.¹⁸⁵ Lehdissä oli myös tasaiseen tahtiin koko talvisodan ajan myös juttuja, joissa kerrottiin lapsien saapumisesta vieraisiin maihin ja heidän oloistaan siellä. Väli rauhan aikana jyväskyläläiset lehdet uutisoivat lähinnä lasten palautuksista. Tuona aikana julkaistiin Pohjoismaisen Avun Keskukseen tiedotuksia, joissa kerrottiin siirtojen lopettamisesta toistaiseksi ja myös lukuja siirretyistä ja palanneista lapsista.¹⁸⁶

---

¹⁸¹ Hietanen (Hietanen, toim.) 1992, 147, Kaven 1985, 67 -68.

¹⁸² Kaven 1985, 74.

¹⁸³ Hietanen (Hietanen, toim.) 1992, 147.

¹⁸⁴ KS 7.12.1939, TV 7.12.1939.

¹⁸⁵ KS 13.1.1940, Tanskaan muodostettu keskuskomitea Suomen avustamista varten. KS 26.1.1940, TV 26.1.1940; uutiset Fagerholmin neuvottelumatkasta Tukholmaan, Osloon ja Kööpenhaminaan lastensierroihin liittyen.

¹⁸⁶ KS 19.3.1940, KS 26.4.1940.

Jatkosodan alun jälkeen sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean rooli tiedotuksen lähteenä nousi merkittäväksi. Lastensiirtokomitean ohjeet paikalliselle tasolle vaihtelivat vuosina 1941 -1945. Joissakin tapauksissa ne olivat hyvinkin yleisluontoisia, kun taas joissakin kiertokirjeissä paikallisille asiamiehille annettiin varsin tarkkoja ohjeita.¹⁸⁷ Yleisesti ottaen voi todeta, että tiedottamisessakin paikallisella viranomaisilla oli suuresti liikkumavaraa tehdä asiat oman harkintansa mukaan.

Syksystä 1940 lähtien tietoa lastensiirroista jyvaskyläläiset saivat sanomalehdistön lisäksi suoraan siirtoihin liittyneiltä virkamiehiltä. Jyväskylässä toimi lastensiirtokomitean nimittämä lastensiirtoasiamies sekä Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimisto, joka järjesti lasten matkoja Tanskaan.¹⁸⁸ Kaupungin huoltoviranomaiset tiedottivat omalla tahollaan myös lastensiirroista, esimerkiksi siirtoväen huollon toimistosta annettiin pariinkin otteeseen lehtiin haastatteluja, joissa informoitiin, mitä käytännön seikkoja on otettava huomioon lastensiirtoja suunniteltaessa.¹⁸⁹

Jyväskylän lastensiirtoasiamies Impi Mirkkola oli tärkeä henkilö myös alueen lastensiirtotoiminnan tiedonkulun kannalta. Hänen toimistonsa sijaitsi koko jatkosodan ajan Taulumäellä, mutta lastensiirtoasioita ja informaation levittämistä hoidettiin myös Mirkkolan Asemakatu 11:ssä sijainneesta kodista käsin. Mirkkolan toimistossa päivysti hänen itsensä ohella hänen tyttärensä Kaisu Mirkkola, joten tietoa lastensiirroista sai melko varmasti suoraan asiamiehen toimistosta. Impi Mirkkola myös kiersi ympäri Jyväskylää ja naapurikunnissa erilaisissa tilaisuuksissa sekä yksityiskodeissa kertomassa lastensiirtojen mahdollisuuksista ja rajoituksista.¹⁹⁰ Lastensiirtoasiamies antoi myös haastatteluja paikallisiin lehtiin lastensiirtoihin liittyneiden tilanteiden muuttuessa.¹⁹¹

Jyväskylän lastensiirtoasiamiehen arkistot eivät ole säilyneet, mutta tarkasteltaessa Kuopion lastensiirtokomitean alatoimiston arkistoja voi tehdä joitakin päätelmiä lastensiirtoasiamiehen tiedotukseen liittyvistä toimista maakuntatasolla. Kuopion alatoimiston kirjeenvaihdon perusteella lastensiirtokomiteasta tuli ohjeet menettelytavoista ja rajoituksista lastensiirroissa, ja ne asiamies sitten informoi eteenpäin. Lastensiirtokomitean

---

¹⁸⁷ Esim. KA, LskA. Kiertokirjeitä ja sekalaisia päiväkirjoja. Lastensiirtoasiamiehiä kehoitetaan säästävyyteen paperin ja tarvikkeiden käytössä sekä välttämään turhia virkapuheluita.

¹⁸⁸ Pylvinen (Kaikkonen, toim.) 2000, 112 - 113.

¹⁸⁹ KS 18.1.1942, KS 13.3.1942.

¹⁹⁰ Kalle Mirkkolan haastattelu 17.10.2003.

ohjeet vaihtelivat tarkoista yksittäisten asioiden hoidosta yleiseen kehotteluun. Kuopion lastensiirtoasiamiehenä toimi Eeva Astola, joka kävi runsaasti kirjeenvaihtoa yksityishenkilöiden kanssa. Ihmiset esittivät oman lastensa puolesta kysymyksiä ja anomuksia, joihin lastensiirtoasiamies vastasi sen hetken ohjeistuksen mukaan.¹⁹² On siis perusteltua olettaa, että Jyväskylän lastensiirtoasiamieskin teki tiedotustyötä myös kirjeenvaihdon välityksellä.

Eräs tehokas tiedotusmuoto oli epäilemättä niin sanottu puskaradio: evakkoretken ulkomaille tehneet ja sieltä jo palanneet sotalapset sekä heidän perheensä varmasti puhuivat kokemuksistaan lähipiirissä. Jyväskylästä lähti arvion mukaan Ruotsiin ja Tanskaan yhteensä noin 800 - 900 sotalasta, joista useat kävivät välillä kerran tai useamminkin kotonaan. Lähtöä suunnitteleva sotalapsi tai hänen perheensä luultavasti kuuli kokemuksepäistä tietoa, jos ei suoraan sotalapselta, niin ainakin parin välikäden kautta. Tästä esimerkkinä toimii erään jyvaskyläläisen sotalapsen muistelu omasta lähtövalmisteluistaan syksyllä 1941. Kyseinen poika oli tuolloin 10-vuotias, ja hän kertoo, että heidän neljän pojan kaveriporukansa oli jostain saanut kuulla mahdollisuudesta lähteä Ruotsiin puoleksi vuodeksi. Pojat alkoivat ottaa asiasta selvää menemällä lastensiirtoasiamiehen toimistoon, jossa vahvistettiin huhu, että lapsia siirrettiin Ruotsiin. Ensimmäiseksi poikia kehoitettiin hankkimaan kansakoulun tarkastajan lupa, ja se saatiinkin ensimmäisellä yrittämällä. Sen jälkeen lastensiirtoasiamies neuvoi hakemaan lääkärintodistuksen saksalaisten sotasairaala Yhteislyseolta. Saatuaan lääkärintodistukset pojat saivat lastensiirtoasiamieheltä jo alustavan lähtöpäivän, mutta ensin piti tuoda vielä kotoa kirjallisesti vanhempien suostumus. Kyseinen sotalapsi ei ollut maininnut asiasta mitään vanhemmilleen, ennen kuin vei siirtopaperit heille allekirjoitettaviksi.¹⁹³ Tässä tarinassa on huomattavaa se, että lastensiirtotoiminta Jyväskylässä sujui jo syksyllä 1941 niin sujuvasti, että 10-vuotias lapsi voi hoitaa valmistelut melkein täysin itse.

Sotalapsikyselystä pari muutakin sotalasta muistelee hakeneensa itse paperit vanhemmilleen täytettäväksi.¹⁹⁴ Lastensiirtoasiamies Mirkkola oli ilmeisesti helposti lähestyttävissä oleva henkilö ja ilmeisen vahvasti halusi lasten pääsevän Ruotsiin, koska vanhempien lupa

---

¹⁹¹ KS 31.8.1944, KS 3.3.1945.

¹⁹² KA, LskA. Kuopion alatoimisto. Lähteneet kirjeet 1944 - 1945, saapuneet kirjeet 1944 / saapuneet kiertokirjeet 1941 - 1945.

¹⁹³ Pylvinen (Kaikkonen, toim.) 2000, 112 - 113.

¹⁹⁴ Sotalapsikysely 2000.

tarvittiin vasta viimeisenä. Tarina kuvaa myös aika hyvin tiedonkulkua. Mahdollisuudesta lastensiirtoihin oli joku lähipiiristä "kuullut jotain", ja jopa lapset itsekin osasivat lähteä kysymään neuvoa oikeasta osoitteesta.

Sotalapsikyselyn yhdessä osiossa kysyttiin matkavalmisteluista. Vastauksissa käy ilmi, miten eri tavoilla tietoa lastensiirroista oli saatu. Vastaukset eivät luonnollisesti olleet kovin tarkkoja, mutta muistikuvista nousivat esille ilmoitukset ja "jostain kuullut" tiedot lastensiirtojen mahdollisuudesta. Parissa vastauksessa ilmeni kaupungin sosiaaliviranomaisten suostutelleen matkaan. Moni muisti "paperisodan" käyntipaikaksi Taulumäen toimiston, ja useimmissa tapauksissa valmistelut hoiti äiti. Lastensiirtoasiamies Mirkkola oli jäänyt parin sotalapsen mieleen nimeltäkin.¹⁹⁵

Tehokkain yleisen mielipiteen muokkaajia Jyväskylässäkin olivat varmasti joukkoviestimet eli sanomalehdet, radio ja Suomi-filmien tietopakettit. Jyväskylässä ilmestyneistä sanomalehdistä tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat olleet Keskisuomalainen ja Työn Voima vuosina 1939 - 1945.

Alla olevasta taulukosta näkyy Keskisuomalaisessa ja Työn Voimassa 1939 - 1945 ilmestyneet sotalapsiin liittyneet jutut vuosittain ja yhteensä.

	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	Yht.
KS	5	9	4	30	8	14	12	82
TV	1	10	6	23	11	19	9	79

Taulukosta on nähtävissä, että sotalapsiin liittyvien juttujen määrä ja niiden jakautuminen eri vuosille on molemmissa lehdissä hyvin samanlainen. Suurimmillaan määrä on suurina lastensiirtovuosina 1942 ja 1944. Näinä vuosina lapsia siirrettiin määrällisesti eniten, joten on luonnollista, että niistä myös kirjoitettiin eniten. Jutut olivat pääasiassa uutispainotteisia, mutta mukana oli myös runsaasti matkakertomuksia, haastatteluja, asiantuntijoiden lausuntoja, kuvia ja reportaaseja. Pääosa julkaistuista jutuista oli lyhyitä, tietotoimistoista saatuja koko maata koskevia uutisointeja, jotka yleensä kertoivat jostakin suuremman

---

¹⁹⁵ Sotalapsikysely 2000.

lapsierän saapumisesta Ruotsiin tai paluusta Suomeen. Kuitenkin erityyppisiä artikkeleita tarkastelemalla on löydettävissä Jyväskylän paikallislehtien omakin linjaa sotalapsista kirjoitettaessa.

Keskisuomalaisen ja Työn Voiman julkaisemat jutut pysyttelivät pitkälti asialinjalla, mutta lehdissä ilmestyi juttuja, joita voidaan pitää lastensiirtoja kritisoivina. Tällainen oli Keskisuomalaisen tammikuussa 1942 ilmestynyt uutinen suomalaislapsen kuolemasta Tanskassa: "Inkeri -tyttö oli kuollut kurkkumätään pari päivää kasvattivanhempiansa luokse saapumisen jälkeen".¹⁹⁶ Lehti myös uutisoi toisen suomalaisen sotalapsen kuolemasta. 9-vuotias suomalaispoika putosi Ruotsissa jäihin ja hukkui.¹⁹⁷ Nämä lasten kuolemat uutisoitiin asiallisesti ja mitenkään lastensiirtoja suuremmin kritisoimatta. 6.6.1944 Keskisuomalainen julkaisi erikoisen lastensiirtoihin liittyvän uutisen. Kaksi Ruotsiin lähetetyistä itäkarjalaisista lapsista oli Neuvostoliiton kansalaisia. Asian oli tuonut julki Neuvostoliiton Tukholman suurlähetystö, kun eräs helsinkiläisperhe yritti palauttaa lapsia Suomeen adoptoitaviksi.¹⁹⁸ Lehti ei seurannut tapausta sen tarkemmin, joten se luultavasti kuitattiin vain lastensiirtokomitean kiusallisena erehdyksenä.

Keskisuomalainen kritiikki lastensiirtoja kohtaan jäi hyvin vähäiseksi, kuten myös Työn Voiman. Talvisodan aikaisten siirtojen palautuksien vaikeuksista raportointi oli oikeastaan ainut lastensiirtojen mielekkyyttä epäillyt kirjoitus Työn Voimassa. Huhtikuussa 1940 lehti tosin seurasi parin artikkelin verran tapausta, jossa 40 suomalaislasta joutui Norjassa taisteluiden keskelle ollessaan linja-autolla matkalla rajalle ja takaisin Suomeen. Auto oli joutunut keskelle norjalaisten ja saksalaisten välistä tulitaistelua, ja eräs tyttö oli haavoittunut lievästi käteensä.¹⁹⁹ Lehti tosin raportoi tapauksesta tarinatyyllisesti, jossa kaksi autoa vaurioitui ja yksi lapsi haavoittui, mutta "pommituksiin tottuneet suomalaislapset pysyivät rauhallisina". Tapaus oli kiusallinen suomalaisviranomaisille, vaikka kyseinen joukko pääsikin pian Suomeen. Työn Voima käsitteli Norjan tilannetta vielä muutama päivä myöhemmin jutussaan, jossa kerrottiin tuhannen suomalaisen naisen ja lapsen olevan vielä Norjassa ja sikäläisten viranomaisten olevan tavoittamattomissa.²⁰⁰ Edellisen tyyppinen kertomus sotalasten koettelemuksista tuskin olisi ollut mahdollista julkaista

---

¹⁹⁶ KS 5.1.1942.

¹⁹⁷ KS 17.1.1943.

¹⁹⁸ KS 6.6.1944.

¹⁹⁹ TV 15.4.1940, TV 18.4.1940.

²⁰⁰ TV 23.4.1940.

sensuuripäätöksen jälkeen. Hieman samanlaisen tilanteen uhka oli olemassa vuonna 1945, kun suomalaislapsia oli vielä miehitetyssä Tanskassa ja Lapin sota alkoi Suomessa. Saksalaisilla ei kuitenkaan ilmeisesti ollut missään vaiheessa aikomusta käyttää Tanskassa oleilevia suomalaislapsia poliittisiin tarkoituksiin, kuten Saksassa vangittuja suomalaisia merimiehiä samoihin aikoihin.

Keskisuomalaisen ja Työn Voiman linja oli solidaarinen lastensiirtoja kohtaan. Lasten kuolemien uutisoinnilla ja ruotsalaisten halukkuudella adoptoida sotalapsia, mistä molemmat lehdet kirjoittivat, ei katsottu ainakaan sensuuriviranomaisten taholta olleen niin suurta merkitystä, että ne olisi pitänyt kieltää.

Molemmat jyvaskyläläislehdet julkaisivat muutamia juttuja, joita voidaan pitää propagandana siirtojen puolesta. Tällaisia olivat reportaasit sotalapsien matkoista ja heidän elämästään Ruotsissa ja Tanskassa.²⁰¹ Niissä kiiteltiin oloja ja yleistä auttamisen halua vieraisissa maissa sekä kehuttiin suomalaisten lapsien urheutta ja hyviä käytöstapoja. Keskisuomalaisessa julkaistiin artikkeleita vastineiksi huhuille, joiden mukaan oli mahdollista menettää lapsensa Ruotsiin adoptioina.²⁰² Näissä jutuissa adoptioiden mahdollisuutta vähäteltiin muun muassa Fagerholmin taholta.

Huomattavaa Jyväskylän paikallislehtien julkaisemissa räikeimmin propagoivissa jutuissa on se, että ne enimmäkseen olivat muiden kuin Keskisuomalaisen ja Työn Voiman toimittajien kirjoittamia. Esimerkkinä Työn Voiman 26.2.1942 ilmestynyt numero, jossa oli kaksi lastensiirtoja käsittelevää artikkelia. Ensimmäisessä artikkelissa Mannerheimin lastensuojeluliiton kansliapäällikkö Erik Mandelin antaa ylisanoja käyttäen kiitosta Ruotsin avulle, myös lastensiirtojen osalta. Saman lehden toisessa artikkelissa Työn Voiman oma toimittaja seuraa äänekoskelaisten sotalasten junamatkaa kotipaikkakunnalta Turkuun. Juttu on kirjoitettu tarinatyyllillä, mutta sitä voi kuvata realistiseksi ja informatiiviseksi.

Myös Keskisuomalaisessa julkaistiin 19.9.1942 kaksi sotalapsiin liittyvää artikkelia. Luultavasti koko maan lehtiin julkaistavaksi tarkoitettu juttu "Tanskassa olevien Suomen lasten terveisiä tuomassa" oli tarkastaja Kerttu Silvosen matkakertomus hänen Tanskanmatkaltaan. Artikkelissa tuodaan korostaen esille jo tämäntyyppisissä jutuissa yleistyneet

---

²⁰¹ Esim. KS 16.9.1942, TV 17.2.1942, TV 26.2.1942.

²⁰² KS 17.2.1942, KS 7.8.1945.

kuvaukset tanskalaisten auttamishalusta ja suomalaislasten hyvästä käytöksestä. Toisessa artikkelissa raportoidaan Jyväskylän asemalle saapuneen sotalapsien palautusjunan tuloa. Jutussa kerrotaan sadan lapsen palanneen Jyväskylään ja 136:n maalaiskuntiin. Jutun päähuomio on lasten ja perheiden jälleennäkemisessä, joka kuvataan lämminhenkisin sanakäantein, mutta mainitaan myös lasten ujostelevinen ja kieliongelmat. Edellä mainitunlaisia esimerkkejä oli useita tutkimusjakson ajalta eli vuosilta 1939 - 1945. Jyväskylän paikallislehdetkin uutisoivat lastensiirtoja ajoittain propagoivasti, mutta kirjoittelu oli maltillisempaa kuin ylemmältä taholta tulleet artikkelit.

Oma lukunsa tiedottamisessa olivat tunnettujen julkisuuden henkilöiden antamat positiiviset kommentit lastensiirroista. Työn Voimassa julkaistiin pariinkin otteeseen juttu Suomessa tuohon aikaan kaikkien lasten tunteman Markus-sedän matkoista tapaamaan sotalapsia Ruotsiin.²⁰³ Myös tämä, ainakin lasten silmissä arvovaltainen henkilö antoi ylistäviä lausuntoja Ruotsin oloista. Keskisuomalaisessa julkaistiin lyhennelmänä presidentin rouva Gerda Rytin radiopuhe uudenvuodenaattona 1942. Siinä rouva Ryti tervehti sotalapsia ja kiitti heitä hyvästä käytöksestä sijaiskodeissa ja "yhteisymmärryksen ja hyvän tahdon sillan rakentamisesta Pohjanlahden yli".²⁰⁴ Molemmissa lehdissä oli myös ylistävät arvostelut Suomen lasten kiitos Ruotsille -kirjalle sen julkaisun jälkeen. Keskisuomalaisen arvostelijan, nimimerkki "R.J.:n" kirjoitus kuvaa kirjan sisältöä ja lopuksi kiittää Ruotsia yhdessä kirjan toimituskunnan kanssa. Työn Voiman juttu on lyhyempi, ja siinä todetaan kyseisen kirjan ilmestyminen ja kerrotaan sisällöstä. Myös tästä jutusta välittyy kirjan tarpeellisuus eli kiitollisuus ruotsalaisia kohtaan.²⁰⁵ Näiden edellä mainittujen juttujen avulla lehdet pitivät yllä yleisesti hyväksytyä linjaa Suomen lehdistössä, jossa positiivisia juttuja julkaistiin, mutta myös siirtojen huonoista puolista uutisoitiin ilman suurempia kannanottoja.

Jyväskylässä ilmestyneet sanomalehdet Keskisuomalainen ja Työn Voima tiedottivat lastensiirroista muutamia kertoja tutkimusvuosien aikana. Työn Voima käytti enimmäkseen lehdelle viranomaisten taholta suoraan annettuja tiedotteita, joissa informoitiin kansalaisia lastensiirtojen rajojen muutoksista ja käytännön toimista, jos halusi lähettää lapsensa evakkoon. Talvisodan ajan siirroista lehti uutisoi informatiivisesti koko maata koskevan Suomen Avun Keskuksen perustamisen ohessa mainiten myös käytänteet, joiden mukaan

---

²⁰³ TV 20.6.1944, TV 16.12.1944.

²⁰⁴ KS 29.12.1942.

²⁰⁵ KS 12.12.1943, TV 1.12.1943.

lapsensa voi lähettää pois maasta.²⁰⁶ Jatkosodan alussa Työn Voima julkaisi lastensiirroista ison jutun, jossa lastensuojelun tarkastaja Kosti Pirjola selvitti koko maata koskevat rajoitukset, joiden mukaan siirrot toteutetaan, ja ohjeet, miten pitää toimia, jos haluaa lähteä. Juttu koski koko maata, mutta siitä käy ilmi, miten kiinnostuneiden pitää toimia maakunnissa.²⁰⁷ Selkeästi informatiivisia juttuja Työn Voima julkaisi seuraavan kerran vasta suurena lastensiirtovuotena 1944. Ne olivat lähinnä lastensiirtokomitean lehdille antamia tiedotteita, joissa kerrottiin lähetettävien lasten rajoitusten muutoksista²⁰⁸.

Keskisuomalainen käytti Työn Voimaa enemmän hyväkseen virkamiesten haastatteluita välittäessään samantyyppistä tietoa. Talvisodan jälkeen lasten, äitien ja vanhusten siirtojen lopettamisesta ja palautuksista Keskisuomalainen julkaisi vielä Pohjoismaisen Avun Keskuksen tiedotteita informaatiolähteenä.²⁰⁹ Näissä kirjoituksissa kerrotaan vielä, että "muuttuvista perusteista siirroille ilmoitetaan radiossa ja sanomalehdissä". Lastensiirtokomitean perustamisen jälkeen Keskisuomalainen uutisoi lastensiirroista sisällöltään samankaltaisen uutisen kuin Työn Voima viisi päivää myöhemmin. Jutussa tulevat ilmi Fagerholmin lausuntojen ohella siirtojen rajoitukset, viranomaiset ja käytännön toiminta²¹⁰ Jatkosodan kuluessa Keskisuomalainen käytti omien toimittajiensa tekemiä haastatteluja informoimiseen paikallisella tasolla. Haastateltavina olivat Vaasan läänin lastensiirtoasiamies Katri Koivusalo, Jyväskylän kaupungin siirtoväen huoltotoimiston edustaja Elma Laakkonen sekä kahteen otteeseen Jyväskylän lastensiirtoasiamies Impi Mirkkola.²¹¹ Keskisuomalaisen haastatteluihin perustuva tiedonvälitys tuntui kattavammalta ja uskottavammalta, kun tietoa antoivat oman paikkakunnan virkamiehet eivätkä ylemmältä tasolta tulleet kliinisemmät ja koko maata käsittävät tiedotteet. Työn Voimakin julkaisi Jyväskylän viranomaisten tiedotteita²¹², mutta tutkimusjakson aikana ei esiintynyt kattavampia haastatteluja. Paikallisten siirtoviranomaisten antamat lausunnot sanomalehdissä luultavasti laskivat kynnystä mennä kyselemään asiasta enemmän henkilökohtaisesti.

---

²⁰⁶ TV 7.12.1939.

²⁰⁷ TV 12.9.1941.

²⁰⁸ Esim. TV 23.4.1944, TV 11.5.1944.

²⁰⁹ KS 19.3.1940, KS 26.4.1940.

²¹⁰ KS 7.9.1941.

²¹¹ KS 18.8.1942, KS 13.3.1942, KS 31.8.1944, KS 3.3.1945.

²¹² TV 22.10.1941.

Työn Voima uutisoi lastensiirtoja enemmän paikalliselta tasolta kuin koko maan tilanteesta. Keskisuomalaiselta ilmestyi yli viiden vuoden aikana vain alle 10 artikkelia, jotka liittyivät Jyväskylän tai Keski-Suomen sotalapsiin, kun taas Työn Voima julkaisi kyseisiä juttuja miltei puolet enemmän. Kyseiset uutiset olivat etupäässä tilastotietoa lasten lukumääristä Keski-Suomessa ja siirtojen reittejä, mutta lehdet julkaisivat myös raportteja lasten lähtö- ja paluumatkoista sekä oloista Ruotsissa ja Tanskassa.²¹³ Kokonaisuutena molempien Jyväskylässä ilmestyneiden lehtien uutisointi oli tasapainossa koko maan ja paikallisen tason kanssa.

Loppujen lopuksi lastensiirroista tiedottaminen oli suhteellisen tehokasta sekä koko maassa että Jyväskylän tasolla. Lehdet kirjoittivat lastensiirroista kohtalaisen paljon verrattaessa juttujen määrää meillä ja maailmalla vallitsevaan sotatilaan ja sen uutisarvoon. Suomen valtionjohto päätti kieltää julkisen keskustelun ja kritiikin lastensiirroista aikalaisten keskuudessa jo tammikuussa 1942. Kun tiedotusvälineissä tuotiin esille pelkästään siirtojen hyviä puolia, yleinen mielipide siirtoja kohtaan pysyi hyväksyvänä. Tältä kannalta katsoen sensuuripäätös toimi, koska se turvasi siirtojen jatkumisen ja edesauttoi 70 000 lasta pois sodan ajaksi Suomesta.

6. Päätäntö

Ruotsalaisten aloitteesta talvisodan aikana alkaneet lastensiirrot toteutuivat nopeassa aikataulussa, mutta onnistuneesti siirrettyjen suhteellisen alhaisen lukumäärän vuoksi. Väli rauhan aika jatkoi lastensiirtojen perinnettä kesälapsivaliokunnan siirroilla ja jatkosodan aikana toiminta paisui massasiirroiksi. Lastensiirtojen kannalta tärkeimmäksi päivämääräksi nousee 3.9.1941, jolloin sosiaaliministeri Fagerholm perusti sosiaaliministeriön alaisen lastensiirtokomitean hoitamaan käytännön siirtoja Suomessa. Lastensiirto-organisaatio luotiin nopeassa tahdissa ja se oli alusta alkaen löyhä organisaatio, jonka alemmille virkamiehille annettiin vapauksia käytännön toimissa. Lastensiirtokomitea erosi muista ministeriöiden alaisista komiteoista, sikäli ettei se ei tehnyt selvityksiä tai mietintöjä, vaan oli enemmänkin ohjaava elin alempien virkamiehien jokapäiväisessä töissä. Jyväskylässä lastensiirtokomitea näkyi nimenomaan lastensiirtojen ylimpänä tasona, joka antoi resurssit

---

²¹³ Esim. KS 18.1.1942, KS 13.3.1942, TV 30.5.1942, TV 17.8.1945.

toiminnalle ja jonka ohjeistuksen mukaan toimittiin käytännön asioissa. Periaatteessa Jyväskylän lastensiirtoasiamiehen ja lastensiirtokomitean välissä oli vielä lääninporras, mutta näyttää vahvasti siltä, että käytännössä lastensiirtokomitea asioi suoraan kirjeitse myös paikallisten asiamiesten kanssa. Luultavasti näin saatiin organisaation toimintaan tehokkuutta. Oma lukunsa olivat Tanskaan lähetetyt sotalapset, joiden siirtojen käytännön toiminnasta vastasi Mannerheimin lastensuojeluliitto. Tanskan siirtojen paikallisen tason hoitivat liiton alatoimistot, joita avustivat eri virkamiehet.

Jyväskylän lastensiirtotoiminta ennen jatkosotaa jäi tutkimuskysymyksistäni eniten avoimeksi. Siirrettyjen lapsien määrä oli huomattavan pieni verrattuna jatkosodan aikaisiin siirtoihin, mutta sotalapsikyselyn ja lehtitietojen mukaan ainakin muutamia lapsia lähti Ruotsiin ja Tanskaan talvisodan ja välirauhan aikana. Jyväskylän huoltoelimiä arkistoista ei löytynyt mainintoja siirroista ja paikallisissa lehdissä ei uutisoitu siirtämisiä mitenkään. Näin ollen voikin olettaa, että siirtomahdollisuuksista ei vielä tiedotettu tehokkaasti ja lapsia lähettäneet perheet olivat itse ottaneet selvää käytännön toimista. Siirtojen pieneen määrään ennen jatkosotaa saattoi vaikuttaa myös Jyväskylän kaupungin sijainti: talvisodan aikana lapsia pyrittiin siirtämään maaseudulle turvaan pommituksilta. Jyväskylää voi pitää maaseudun ympäröimänä teollisuuskaupunkina, ja ihmiset pyrkivät hakemaan lievitystä elintarvikepuolan lisäksi pommitusten pelkoon siirtymällä oleskelemaan mahdollisuuksiensa mukaan maaseudulle.

Lastensiirtokomitean organisaation muodostumisen myötä Jyväskylä sai oman lastensiirtoasiamiehensä, ja sen kautta kaupungin asukkaille mahdollisuus sotalapseksi lähettämiseen kasvoi huomattavasti. Jyväskylän lastensiirtoasiamies Impi Mirkkola sai toimistonsa ja taloudelliset edellytykset käytännön siirtotoimintaan lastensiirtokomitealta ja Jyväskylän kaupungilta. Mirkkolan toimenkuvaan kuuluivat käytännössä samat velvollisuudet kuin muillakin asiamiehillä paikallisella tasolla ja lastensiirtotoimistolla Helsingissä. Mirkkola kuitenkin kantoi vastuun siirtotoiminnasta Jyväskylässä lähes yksin. Toki hänelläkin oli toiminnassa mukana avustavia henkilöitä, mutta paljon käytännön töistäkin hän suoritti henkilökohtaisesti. Mirkkolan panos korostuu Jyväskylän ja sen lähialueiden siirtotoiminnassa, koska hän toimi lastensiirtokomitean asiamiehenä valvovana ja ohjaavana elimenä myös maalaiskunnan siirtotoiminnalle. Jyväskylän virkamiehistä Mirkkola mainittiin useimmin lehtijutuissa lastensiirtojen yhteydessä, ja jotkut Jyväskylästä lähteneet sotalapsetkin muistivat Mirkkolan nimeltä. Myös lastensiirtokomitean asiakirjoissa

Mirkkola näyttää olevan Jyväskylän keskeisin henkilö siirtotoiminnassa. Tutkimustulosteni perusteella voikin todeta, että lastensiirtotoiminta Jyväskylässä oli pitkälti Impi Mirkkolan vastuulla.

Tarkasteltaessa lastensiirtotoimintaa Jyväskylässä vuosina 1939-1945 on huomioitava kaupungin omat erikoispiirteet. Jyväskylä oli sotateollisuuskaupunki ja keskeinen karjalaisten siirtolaisten sijoituspaikka. Nämä seikat vaikuttivat lastensiirtojen määrään pommitusuhan vuoksi sekä karjalaisten lapsien ensisijaisuudella sotalapsivalintoja tehtäessä. Arvioni mukaan Jyväskylästä lähti yhteensä noin 800 - 900 sotalasta ja koko Keski-Suomen alueelta kaksinkertainen määrä. Tämä lukumäärä vaikuttaa vertailukelpoiselta koko maan lukuihin nähden. Jyväskylässä eivät lähdön syynä ollut niinkään selkeästi pommitukset kuin elintarvikepula. Yleisesti tutkimuskirjallisuudessa ja arkistolähteissä keskeisimmäksi syyksi sotalapseksi lähtemiseen nousee esille pommitusten pelko, mutta Jyväskylässä ei pommituksia talvisodan jälkeen tapahtunut. Tietenkin toistuvat ilmahälytykset myös jatkosodan aikana loivat turvattomuuden tunnetta, mutta elintarvikepula koettiin Jyväskylässä suurempana syynä lähettää lapset pois Suomesta. Myös sotalapset itse muistelevat ruuan puutteen ja alhaisen elintason olleen päällimmäinen lähdön syy.²¹⁴

Jyväskyläläiset sotalapset noudattivat taustoiltaan pitkälti koko maan linjaa. Lastensiirtokomitean välittämänä lähti etupäässä lapsia työväenluokkaisista, monilapsisista ja vähävaraisista perheistä. Jyväskylästä lähteneet sotalapset kuuluivat tähän ryhmään. Yksityisiä teitä lähteneitä lapsista en löytänyt mitään mainintoja käyttämistäni lähteistä, vaikka heitäkin epäilemättä Jyväskylän alueella oli. Jyväskyläläisten sotalasten taustojen samanlaisuus koko maan sotalapsiin verratessa ei ollut yllättävä tutkimustulos, koska sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea asetti ehdot lähteville lapsille ja niitä noudatettiin koko maassa.

Lastensiiirroista tiedottamisen tutkiminen antoi yllättävän paljon kontekstia koko siirtotoiminnalle. Mielestäni siirtojen tiedotus ja sen avulla luotu mielipideilmasto edesauttoi joukkosiirtojen toteuttamista. Koko maata tarkasteltaessa lastensiiirroista uutisoiminen joukkoviestimissä oli alusta lähtien valtiovallan tarkassa valvonnassa. Tästä osoituksena on 26.1.1942 Valtion tiedotuslaitoksen antama sensuuripäätös, joka lopetti julkisen keskustelun

---

²¹⁴ Sotalapsikysely 2000.

lastensiirtojen mielekkyydestä, ennen kuin se ehti kunnolla alkaa. Sensuuripäätös on ensisijaisesti ennaltaehkäisevä toimenpide, jolla haluttiin turvata lastensiirtojen jatkuvuus. Sensuuripäätös näkyi myös suurimpien jyvaskyläläisten lehtien uutisoinnissa. Keskisuomalaisessa ja Työn Voimassa ei kritiikkiä paljon ollut ennen sensuuripäätöstäkään, mutta uutisointi muuttui entistä myönteisemmäksi sen jälkeen. Huomattavaa on, että räikeimmin propagoivat julkaistut jutut siirtojen puolesta olivat enimmäkseen muiden kuin Keskisuomalaisen ja Työn Voiman omien toimittajien tekemiä. Jyväskylän paikalliset lehdet pyrkivät pitämään linjansa ja uutisoivat varovaisesti myös lastensiirtojen myötä ilmenneistä lasten sopeutumisongelmista.

Lastensiirroista tiedottivat paikallisella tasolla muutkin kuin joukkotiedotusvälineet. Jyväskylän lastensiirtoasiamies Mirkkolalla oli tärkeä rooli tässäkin asiassa. Mirkkola kiersi erilaisissa tilaisuuksissa kertomassa lastensiirroista, ja hän myös päivysti toimistossaan. Lastensiirtoasiamies antoi myös tiedotusvälineille jutun aiheita lastensiirtokomitean ohjeistuksien ja rajauksien muuttuessa. Tärkeäksi tiedotusmuodoksi osoittautui lisäksi niin sanottu puskaradio. Useassa lähteestä tuli ilmi, että ihmisten väliset keskustelut jakoivat tehokkaasti tietoja lastensiirroista. Ottaen myös huomioon paikallislehtien runsaan kirjoittelun aiheesta voidaan tiedotuksen todeta olleen Jyväskylässä tehokasta.

Mielestäni työni antaa vastauksia keskeisimpiin asettamiini tutkimuskysymyksiin. Vertaileva tutkimusmetodi olisi voinut olla hedelmällisempää, jos vertailun kohteena olisi ollut muitakin paikallisia tasoja eikä vain koko maata käsittävää tutkimusta ja tilastoja. Työtäni olisi ollut mahdollista laajentaa käsittämään myös jyvaskyläläisten sotalasten matkoja, sijoituksia ja palautuksia. Lastensiirtojen paikallisessa tasossa riittääkin tutkittavaa myös tulevaisuudessa. Voi olla mahdollista, että käytännön siirtotoiminta on ollut monissa kaupungeissa pitkälti yksittäisten ihmisten harteilla. Sotalapsitutkimukselle on myös olemassa selvä tarve viime vuosien lisääntyneen julkisen keskustelun myötä.

Miksi sitten vasta nyt on alettu näkyvästi keskustella sotalapsien kohtaloista? Yksi keskeinen syy on varmasti sotalapsien sukupolvien eläkkeelle jääminen, joka usein aktivoi ihmisten kiinnostumaan omasta menneisyydestään ja antaa myös enemmän aikaa esimerkiksi yhdistystoiminnalle. Huomion arvoista on myös se, että monen sotalapsen lisäksi myös heidän perheensä kokivat asian henkisenä taakkana, erityisesti äidit. Nyt vuosituhannen vaihteen jälkeen, kun alettiin julkisesti puhua sotalapsena olosta aikaisempaa huomattavasti

avoimemmin, harvalla sotalapsella on enää mahdollista käydä tätä arkaa asiaa läpi äitinsä kanssa, jos siitä ei ollut avoimesti ennen puhuttu. Toivottavasti historian ja muiden tieteenalojen tulevat väitöskirjat ja muut tutkimukset antavat sotalapsille uusia mahdollisuuksia keskustella avoimesti omista kohtaloistaan ja ehkä ymmärtääkin niitä paremmin.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto (LskA)

- Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1939 - 1949
- Lastensiirtokomitean ja työvaliokunnan neuvottelukokousten pöytäkirjat 1942 - 1945
- Kiertokirjeet, toisteet, jäljennökset 1941 - 1949

Lastensiirtokomitean arkisto (LskA). Kuopion alatoimiston arkisto.

- Lähteneet kirjeet 1944 - 1945
- Saapuneet kirjeet 1944 / saapuneet kiertokirjeet 1941 - 1945

Keski-Suomen maakunta-arkisto, Jyväskylä

Vapaan huollon keskuksen arkisto

- pöytäkirjat 1939 - 1952

Painamattomat lähteet

Kalle Mirkkolan (s. 1922) haastattelu Jyväskylässä 17.10.2003.

Keski-Suomen sotalapset ry:n tekemä kysely Pitäkää mukuloista huolta -kirjaprojektia varten. Jyväskylä 2000.

Julkaistu alkuperäisaineisto

Virallisjulkaisut

Kertomus Jyväskylän kaupungin kunnallishallinnosta 1939 - 1945. Jyväskylä.

Aikalaiskirjallisuus

Vilkuna, Kustaa (toim.). Suomen lasten kiitos Ruotsille. Helsinki 1943.

Muistelmat

Vilkuna, Kustaa. Sanan valvontaa. Sensuuri 1939 - 1944. Keuruu 1962

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat (HS) 1941 - 1942

Ilkka 1941 - 1942

Keskisuomalainen (KS) 1939 - 1945

Työn Voima (TV) 1939 - 1945

Uusi Suomi (US) 1941 - 1942

Julkaisemattomat opinnäytteet

Lomu, Juhani. Lastensiirtokomitea ja sen arkisto 1941 - 1949. Kirjoitus ylempää arkistotutkintoa varten 1.10.1974.

Tutkimuskirjallisuus

Edwardsen, Annu. Sotalapset. Jyväskylä 1977.

Eronen, Jussi. Lastensiirrot poliittisena kysymyksenä jatkosodan alun Suomessa. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma Helsingin yliopistossa. Helsinki 1996.

Haapala, Pertti. Sosiaalihistoria. Johdatus tutkimukseen. Jyväskylä 1989.

Hietanen, Silvo (toim.). Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli. Helsinki 1992.

Jokipii, Mauno (toim.). Keski-Suomen historiaa 3. Jyväskylä 1993.

Kaikkonen, Olli (toim.). Pitäkää mukuloista huolta. Keski-suomalaisen sotalapsen historian kirja. Keski-Suomen sotalapset ry. Jyväskylä 2000.

Karjalainen, Merja. Vaivahoidosta sosiaaliturvaan. Jyväskylän kaupungin sosiaalitoimen historia vv. 1880 - 1956. Sosiaalitoimen 110 -vuotisjulkaisu. Jyväskylä 1990.

Kaven, Pertti. 70 000 pientä kohtaloa. Suomen sotalapset. Keuruu 1985.

Korppi-Tommola, Aura. Terve lapsi -kansan huomen. Mannerheimin Lastensuojeluliitto yhteiskunnan rakentajana 1920 - 1990. Helsinki 1990.

Korppi-Tommola, Aura. Ystävyyttä yli pohjanlahden. Ruotsin ja Suomen välinen kummikuntaliike 1942 - 1980. Vammala 1982.

Kovacs, Magdolna (toim.). Olin sotalapsi. Siirtolaisinstituutti. Turku 1995.

Nummela, Ilkka (toim.). Jyväskylän kirja. Katsauksia kaupunkielämän vaiheisiin 1940 - luvulta 1990 -luvulle. Jyväskylä 1997.

Perko, Touko. Suomen lehdistön historia 3. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980 - luvulle. Kuopio 1988.

Rautanen, Eline. Centrala Finlandshjälpen ja Tiukulan Säätiö. Talvisodan humanitaarinen perintö. Saarijärvi 1998.

Tommila, Päiviö. Keski-Suomen lehdistö 1918 - 1944. Keuruu 1985.

Tommila, Päiviö. Jyväskylän kaupungin historia 1837 - 1965. Jyväskylä 1972.

Uusitalo, Kari (toim.). Suomen kansallisfilmografia 3. 1942 - 1947. Helsinki 1993.

Valli, Raine. Johdatus tilastolliseen tutkimukseen. Jyväskylä 2001.